

mustafa armağan

UFUKLARIN SULTANI

-FATİH SULTAN MEHMED-

Ufukların Sultanı

Fatih Sultan Mehmed

MUSTAFA ARMAĞAN

Ufukların Sultanı

MUSTAFA ARMAĞAN

Fatih Sultan Mehmed

Bu kitap
Emine Eroğlu'nun yayın yönetmenliğinde,
Adem Koçal'ın editörlüğünde
yayına hazırlandı.
Kapak tasarımı Ravza Kızıltuğ
tarafından yapıldı.
1. baskı 2006 Mayıs - 20.000 adet,
2. baskı 2006 Mayıs - 10.000 adet,
3. baskı 2006 Eylül - 5.000 adet,
4. baskı 2007 Şubat - 5.000 adet
Kitabın Uluslararası Seri Numarası
(ISBN) : 975-263-419-2

Baskı ve cilt:
Entegre Matbaacılık
Sanayi Cad. No: 17
Çobançeşme-Yenibosna-İstanbul
Tel: (0212) 451 70 70

TİMAŞ YAYINLARI

İrtibat : Alaybeyoğlu Caddesi. No.: 11
Cağaloğlu / İstanbul
Telefon : (0212) 511 24 24
Faks : (0212) 512 40 00

www.timas.com.tr
timas@timas.com.tr

TİMAŞ YAYINLARI/1502
MUSTAFA ARMAĞAN KİTAPLIĞI/3

©Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Timaş Yayınları'na aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

MUSTAFA ARMAĞAN

Urfalı bir anne-babanın çocuğu olarak Cizre'de doğdu (1961). İlk ve orta öğrenimini Bursa'da "tamamladı. 1981 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi , Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1985 yılında mezun oldu. Fritjof Capra'dan yaptığı Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası adlı çevirisi ile Türkiye Yazarlar Birliği Tercüme Odülü'nü (1989), Şehir Ey Şehir adlı kitabıyla Türkiye Yazarlar Birliği Deneme Ödülü'nü (1997) ve Osmanlı: İnsanlığın Son Adası adlı eseriyle TYB Fikir Ödülü'nü (2003) aldı. Bir dönem (1995-1996) İzlenim ve Diyalog Avrasya (DA) dergisini yönetti.

1995'ten beri Zaman gazetesinde yazıyor. Yayınlanan eserleri:

Gelenek (1992); Gelenek ve Modernlik Arasında (1995); Şehir Asla Unutmaz (1996); Şehir Ev Şehir (1997); Bursa Şehrengizi (1998; 2. baskı: Osmanlı'yı Kuran Şehir adıyla 2006); Alev ve Beton (2000); İstanbul Mavi Kırpar Gözlerini (2003); İnsan Yüzlü Şehirler (2003); Kuğunun Son Şarhıst: St. Petersburg'da Zamanlar ve Mekânlar (2003); Osmanlı: insanlığın Son Adası (2003); Osmanlı'nın Ka;yıp Atlası (2004); Kır Zincirlerini Osmanlı (2004); Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler (2005); Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı (2006).

İ ç i n d e k i l e r

Sunuş/ 9

Ufukların Sultanı/13

I. EJDERHA RÜYASI

Bir şehzade doğuyor, adı Mehmed'dir / **23**
Cihangir uykusu / 29
Şahinler ile güvercinlerin presinde genç bir prens / **33**
Doğu'nun da, Batı'nın da sultanıydı Fatih / **38**
Gülün fethi/ 45

II. RUHUMUZUN KALIBI: İSTANBUL

İstanbul'u ve Fatih'i anlayabilmek / 55
Şehirlerin ölümsüz kraliçesi / 60
Fatih bir gün gemileri dağlardan 'uçurmuştu'! / **69**
Fatih gemileri bir tek kafamızdan geçiremedi **77**
Ya İstanbul beni alacak, ya ben İstanbul'u / **82**
Fatih'in İstanbul projesini üstlenen 'bey'ler/ **87**
İstanbul'un fethi hangi 'tarihte'dir? / **97**
Fatih'in semti / **102**

III. KUTLU ATEŞ, NERDESİN?
Fatih “İstanbul”u fethetmemişti! / **111**
Ah o Fatih'i yakan kutlu ateş, nerdesin? / **116**
"Paradoksların sultanı" / **120**
"Bu millet ölmeyecekse, bu Fatih dirilecektir!" / **124**
Fatih bugün yaşasaydı / **130**

IV. FATİH BU, MEÇHUL
Ermenileri İstanbul’a yerleştiren Fatih’ti / **137**
Ermenileri İstanbul’a yerleştiren Fatih’ti / **148**
Papa, Fatih'e Hıristiyan olmayı teklif etmiş miydi? / **152**
Fatihin Bizanslı aydınlarla ilişkisi / **160**
Fatih, Homeros'u okudukça... / **172**
Semerkand'ı İstanbul'a bağlayan ışıktan bir köprü:
Ali Kuşçu/ **179**
Fatih'in kardeşi Ahmed, Hind'e padişah olmuştu... / **193**
Fatih'in vasiyetnamesi bulundu! / **197**
Kardeş katli maddesi Fatih'in midir? / **202**

Sonsöz yerine
Gül her şeyi fetheder / **208**
Fatih devri kronolojisi / **217**

"Bu millet ölmeyecekse bu Fatih dirilecektir."

Necip Fazıl Kısakürek

"Osmanlı'nın en önemli özelliklerinden biri şudur: Osmanlı, zamanının en ileri tekniklerini hiçbir taassuba kapılmadan almıştır. Çağa uyum çok önemli. Ve ben bunu bugün de görüyorum. Örneğin Moğolistan'da Türk liselerini gördüm. Moğol çocukları bize Türkçe İstiklal Marşı'nı okudular, gözlerimiz yaşardı. Bu okulları kuranlar, hocalık yapanlar oralara nasıl gidiyorlar? işte bu, Osmanlı'nın kuruluşunda da gördüğümüz dinamizmin, yayılma, ilerleme azminin bir ifadesi. Gönül ister ki, devlet yöneticileri de aynı dinamizme ayak uydursunlar. Fatih devrinde gördüğümüz o irade, o ruhtur. Ve sadece fetih, savaş anlamında değil, ondan çok daha önce dinî, ekonomik, siyasî sebeplerle dünyanın dört bir yanına gidip yerleşiliyor... Yani Türkler dünyaya tekrar yayılıyorlar. Osmanlı, denizler üzerindeki hakimiyetini kaybettikten sonra bir içe kapanma yaşadı, şimdi ise yeniden dışa açılıyor..."

Halil İnalcık

Sunuş

Bu kitap bir arzudan doğdu. Daha doğrusu her neslin kendi tarihini yeniden yazması gerektiği düşüncesinden.

Birikimimiz farklı, yaşadığımız çağın verileri farklı, kafa yapılarımız epeyce değişmiş, "bilgi çağı trenini kaçırmamak" deyip duruyoruz ama tarihimizi bir türlü harp darp ekseninden kurtaramıyoruz. Yine ders kitaplarımızda savaşlar ve hükümdarlar anlatılıyor; henüz hanedanların yarım yamalak anlatısı olmaktan çıkmış değil tarihlerimiz. Kan, kılıç, barut takıntımız devam ediyor...

Oysa bunları bile anlatsak onların arkasında ışıldayan beyinlerin ve ruhların korlaşan öykülerini yazmamız lazım gelmez mi? Mesela bir savaş, müthiş bir tasarım kabiliyetini gerektirir. Bilgisayarında tasarım yapan insanların Mohaç meydanında sergilenen muhteşem tasarımın anlatısını soluksuz okuyacağı kitapları ne zaman yazacağız?

Öte yandan ne yazık ki, tarihlerimizin en yalan yanlış ve eksik kısmını, medeniyet tarihimiz oluşturuyor. 600 yıl yaşayan bir medeniyet, bir çingene kolonisi bile olsa zengin bir kültür üretmeli değil miydi? Peki nerede bu zenginlik? Topkapı Sarayı'nı gezenlerin kaçta kaçı üç ana kapıda

temsil edilen medeniyet sergisinin farkındadır? Sarayın asıl gül bahçesi olan Gülhane bugünkü parkın olduğu yerde değildi; şimdi demiryolu binalarının olduğu kısımda, Sarayburnu'na doğru uzanırdı. Sarayın gül bahçesi, yani amatör bir bahçıvan olan Fatih'in güllerini der-diği, aşıladığı, çapaladığı bir bahçesi olduğu neden anlatılmaz bize? Hele yakınlara kadar orada bulunan hayvanat bahçesinin, aslında sarayın bir parçası olan Arslanhane ve Kuşhane'nin döküntüleri olduğu neden anlatılmamıştır?

Ufukların Sultanı: Fatih Sultan Mehmed, Necip Fazıl'ın deyişiyle, tarihimizi örümceklerin değil, şimşeklerin çevirdiği bir zaman dilimine ve o zamanın damarlarına kan pompalamış 'havada donan şimşek'ine yöneltilmiş bir el feneri. Bu, semada donmuş şimşeğin bazı bölgelerine fersiz de olsa bir ışık düşürebilmek, en büyük gayesini oluşturuyor. Bütünü kuşatmak gibi bir iddiası yok. Ancak bütüne dair bir fikir hamallığı, bir kazı çalışması, bir sondaj gayreti denilebilir ona.

Kitapta ilme ve ilim adamlarına verdiği değerden İstanbul'u yalnız fethedilecek bir 'arazi' olarak değil, aynı zamanda bir idealin, asırlardır peşinde koşulan Ermeniler Şehri'nin Medine-i Fâzıla'nın gerçekleştirileceği bir medeniyet projesi, insanlığa bir armağan olarak değerlendirmesine kadar pek çok cephesiyle Sultan Fatih'i yansıtmaya ve yorumlamaya çalıştım.

İçinden kayıklar geçiyor bu kitabın, ilim adamlarıyla dolu. Coğrafyaları bir gerdanlık gibi birbirine rapteden altın halkaları tespit ediyor. Harita tutkusuyla iç dünya teknolojisini bir araya getiren engin bir dünyaya kapı açıyor. Yazar için Fatih'in ve fethinin maddesi kadar, belki de daha fazla, ifade ettiği mana önemli.

Ne arıyordu bu Sultan Bizans İmparatoru'nun efsanevî kütüphanesinde? Ya Delfi mabedinin kâhini Plutark'ın kitabını neden istinsah ettirmişti? Yaptırdığı onlarca *Füsûsu'l-Hikem* şerhlerindeki hikmetler, içindeki hangi boşluğa deva olacağını bekliyordu? Bunları yeterince bil-

miyoruz. Bildiğimiz şey, onun içinde bir korun yanmakta olduğu.

Bu kitap, okurunu o kor'a bir adım olsun yaklaştırabilirse vazifesini büyük ölçüde yapmış sayacaktır.

Ufukların Sultanı'ndan damlalar düşerken sayfalara, yazarı çekiliyor aradan. Sözü, sözün sultanlarından birine bırakıyor. Abdülhak Hâmid, modern edebiyatımızda Fatih hakkında yazılmış en güzel şiirde onun asıl yapmak istediğini şöyle özetliyordu (*enam*, halk demektir):

Tevhid idi merâmın İslâm ile enâmı,
Birleşti ol uğurda ilminle iktidarın.

Mustafa Armağan

1 Mayıs 2006 Çengelköy

Ufukların Sultanı

İki Ali. Biri Acem diyarından kopup gelmiş, öbürü Maveraünnehir'den. Acem diyarından tam neresinin kast olunduğunu bilmiyoruz. Belki Herat, belki Şiraz. İkinci Ali'nin memleketi ise belli: Semerkand'da doğduğunu söylüyor tarihler. Adları aynı ama soy adları farklı: Birincisine Ali Tûsî diyorlar, ikincisine Ali Kuşçî (Kuşçu).

Ali Tûsî, İran'da okuduktan sonra II. Murad devrinde kalkıp Anadolu'ya gelen ve bu topraklarda bilim ve felsefe geleneğinin kökleşmesi için çalışan bir "bediüzzaman". Fatih'in İstanbul'u açıp gülzar yapmasını beklemiş, Pantokrator (Zeyrek) Kilisesi'nin odalarında İstanbul'un bilim yuvalarından birini kurmuş. Bir köy verilmiş malikâne olarak kendisine. (Fatih çağının meşhur âlimlerine birer köy "üleştirmiş", Hoca Sadeddin Efendi'ye bakılırsa.)

Rivayete göre Fatih, gözü gibi ihtimam gösterdiği medreselere haber vermeden baskınlar yaparmış. Günün birinde Ali Tûsî'nin medresesine gelmiş sıra. Kendisi de âlim bir zat olan Sadrazamı Mahmud Paşa'yla gitmişler, derse girmişler. Tûsî, Cürcânî'nin şerhinden girmiş derse; ilim cevherlerini birer birer asmış öğrencilerin kulağına. Fatih'in kendisi de

konuya vakıf olduğundan pek beğenmiş anlatmasını ve hil'atler giydirmiş, hediyeler takdim etmiş bu değerli hocaya.

İç dünyası bir deniz gibi dalgalı olan Fatih'te bir tutkudur başlamış. Şu küllenmiş Gazalî - İbn Rüşd tartışması Kurtuba'da derin dondurucuya konulmuştu. Onu canlandıracak kimler var diye bakınmış etrafına. Herkes aynı kanaatteymiş: Biri Hocazade'dir adayların, öbürü Ali Tûsî. Her ikisine de görevleri bildirilmiş: Gazali ile İbn Rüşd'ün Tehâfüt'lerini karşılaştırıp tenkid edeceklerdir. Derler ki, Hocazade 4 ayda bitirmiştir eserini, Tûsî ise 6 ayda. Sultan Fatih'e sunulmuş eserler. O da yine bilginlerden kurulu jüri üyelerine göndermiş ve sonuçları beklemiş merakla. Bakalım hangisi daha çok beğenilecek?

Gelen cevaplardan öyle anlaşılıyordu ki, Hocazade'ninki göğüslemişti ipi. Ancak Fatih'tir bu, ilim adamlarının gönlü yufka olur, çabuk incinirler diye, kazanana vaad ettiği ödülü, ikisi de kazanmış gibi değerlendirip her ikisine de 10'ar bin akçe ödeme yaptırdı. Ancak burun farkıyla da olsa Hocazade'ninki beğenilmişti ya, bunu da fark ettirmek yakışırdı şânına. Böylece onun ödülüne gayet değerli bir katır ilave edildi (katır deyip geçmeyin, şimdinin Mercedes'idir). Bu ilavenin Tûsî'nin Osmanlı'daki macerasını bitireceğini bilse Fatih herhalde çaresini bulurdu ama ok yaydan çıkmış, Tûsî'nin gönlü kırılmıştır bir kere. Şöhretini de, asistan ve talebelerini de, büyük müjdeye nail olmuş kutlu beldeyi de bırakıp Tebriz'e gitmiştir.

İşe bakın ki, tam bu sırada Tebriz'den bir başka bilgin, öbür Ali'miz, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'dan izin istemiş, İstanbul'un yoluna revan olmaktaymış. İki Ali Tebriz yakınlarında karşılaşmışlar. Tanımışlar birbirlerini. Sormuş Tûsî: "Yolculuk nereye?" Kuşçu cevaplamış: "İstanbul'a." Tûsî bunu duyunca bir Fatih'i düşünmüş, bir de çevresini. "İşin zor" diyecekmiş, dememiş. Bunun yerine, "Orada Hocazade nam bir âlim zat var, senin 'biliyorum' dediğin şey, onun indinde cehaletin ta kendisidir" tavsiyesinde bulunmayı tercih etmiş adaşına. Vedalaşıp ayrılmışlar...

Biri Osmanlı ülkesine doğru giderken, öbürü oradan geliyordu. Biri Semerkand'a küsmüştü, öbürü İstanbul'a. Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in yerini dolduracak bir bilge-kralı mumla arıyordu. Ali Tûsî ise ayrıldığı zamanki ilim ortamını tekrar bulabileceğini zannediyordu Maveraünnehir'de. Oysa köprülerin altından nice sular akmıştı. Maveraünnehir kan kaybediyor, İstanbul'a pompalıyordu kanını. İşte az önce Ali Kuşçu da uçmuştu yuvasından.

Ali Kuşçu gidiyor, Ali Tûsî vatanına dönüyordu. Tûsî aradığı bilimsel ortamı bulamadı Tebriz'de. İstanbul, açıkça zehirlemişti kendisini. Kendisine gelen, geri dönse bile içinde bir nur heykeli gibi götürüyordu bu şehri gittiği yerlere.

Tûsî, Anadolu'ya gitmeden önce tanımış olduğu bir Şeyhe rastladı Tebriz'de. Şeyh ona mükellef bir ziyafet çekti dere kenarında. Sohbet ettiler. Şeyh bir ara müsaade istedi, ayrıldı yanından. Tûsî yalnız kalınca murakabeye daldı. Şeyh gelip de uyandırmasa kimbilir nerelere dalacaktı daha. Ne düşünmekte olduğunu sordu Tûsî'ye. "Rum diyarında" dedi Tûsî, "nice iltifatlar gördüm, nice makamlar ve mevkiler ihsan edildi, ve dahi nice altınlar döküldü avuçlarıma. Tadlarını unutamamıştım. Bir an hatırımdan çıkmazlardı. Onlardan ayrılmış olmam, içimde her dem elem çiçekleri açtırıyordu, işte biraz önce içime yöneldim ve silip attım onları hafızamın levhasından."

Derler ki, Ali'lerin Tûsî olanı, bundan sonraki ömrünü Nakşibendî tarikatından Şeyh Ubeydullah Ahrar'ın hizmetine adamıştır. Onun elinin suyuyla özünü temizlemiştir. İç dünyasını tamire soyunmuştur âhir ömründe.

Ali Kuşçu'ya gelirsek, onu Üsküdar'da karşılayanların başında, öbür Ali'nin gitmesine sebep olan Hocazade vardır, ilk karşılaşmalarında bir fikir çatışması yaşanmıştır aralarında ya, sonradan verimli bir işbirliği imkânı doğmuş, hatta akraba olmuşlardır. Ali Kuşçu İstanbul'da yaşadığı yıllarda bu ilme ve ulemeya düşkün padişahla beraber Osmanlı bilim

geleneğinin temellerini atmak için gece gündüz uğraştı, didindi. Fatih'in İstanbul projesini şekillendirmesine yardımcı oldu. Eserlerini Fatih için kaleme aldı. Ve günün birinde Eyüp Sultan hazretlerine hemdem (arkadaş) oldu.

Giden ve gelen Ali'ler bize, Fatih'in İstanbul projesi dediğim ve bir medeniyet hamlesi olarak nitelediğim oluşuma dair bir ipucu uzatmış olmalıdır. Orta Asya'yı -Semerkand'ı, Buhara'sı, Meraga'sı ve daha yakındaki Tebriz'iyle- Anadolu'ya, bir başka deyişle, diyar-ı Rum'a taşıyan bu cins adamlar, bir mıknatısa tutulmuş gibi çekiliyorlardı 'çağın kutbu' tarafından.

Yalnız onlar mı? Kahire'den Musannifek adlı bilgin de, İtalya'dan Venedikli madalya ustası Constanzo de Ferrara da aynı cazibe kuvvetine kapılıp gelenlerdendi. Ressam Gentile Bellini, kendisinin başladığı fakat kardeşi Giovanni'nin tamamlayabildiği "İskenderiye" tablosunda, Fatih'in hediye ettiği değerli kolyeyi bizzat kendi boynunda resmedecek kadar gurur duymuştu onun yakın ilgisinden ve hatırasını yalnız tarihteki en meşhur resimlerden olan tablosuyla değil, bir de böyle ebedileştirmeyi denemişti.

Osmanlı ile Avrupa savaşırken, savaşa inat, kültürel ilişkileri yoğunlaşıyordu. Doğu ve Batı arasındaki kopukluğun yalnız zihnimizde var olduğunu gösteren en çarpıcı misallerden birisi, İtalyan de Ferrara ile İranlı minyatürcü Behzad'ın, aynı figürü nazire olarak peş peşe resmetmiş olmalarıydı. Meydan okuyorlardı birbirlerine. De Ferrara, İstanbul'da bir kâtibin yazı yazarken resmini çizmişti. Behzad ise ona, aynı kâtibi minyatürcüye çeviren bir resimle cevap verdi. Her iki resme bakınca hangisinin Doğulu, hangisinin Batılı bir ürün olduğunu kesinlikle ayırd edemezsiniz, iki dünya bu iki resimde iç içe geçmiştir adeta.

Fatih böylesine yaman çelişkileri olan bir çağda yaşıyordu işte. En kıyıcı savaşlar ile en nazenin kültürel ürünler aynı çağın tenceresinde fokurduyordu. Geleceğin kara gözlü zalimi Drakula ile aynı odada ders

gören de kendisiydi, centilmen ressam Bellini'ye o ölümsüz pozu veren de...

Ancak burada tıkanıp kalmamalı bu hikâye. Çünkü Fatih'i mareşallik ile bilim-sanat hamiliği arasına sıkıştıran mantık da dar gelir onun ufuklarına. O bütün bunları sırf AB'ye hoş görüneyim diye değil, hatta sırf sanat ve bilim tutkusunu tatmin etmek için de değil, bir üst gayeye ulaşmak için istiyordu. Daha doğrusu, o gaye ve ideal, yani kendisini "Fatih" yapan şeydi onu böylesine geniş davranmaya iten. Gösteriş değil, tarihin içinde kaynayan bir fikrin tecessümüydü. Nasıl biz Osmanlı'da hoşgörüyü sanki bir tenezzül buyurmak gibi anlarken hataya düşüyor ve onun aslında Müslüman olmanın bir gereği olduğu gerçeğini ıskalıyorsak, burada da Fatih'i Osmanlı padişahları içinde bir istisna, her nasılsa orada ortaya çıkmış bir "hüdâ-i nâbit" kılığına sokmaya çalışıyoruz ki, bu aslında Fatih'i yüceltmez, tersine belki küçültür, geleneksizleştirir ve sonunda imha eder.

Ben aksine inanıyorum. Yani Fatih Sultan Mehmed, Avrupai açılımlarına rağmen kendisini İslâm geleneği içerisinde görüyor ve orada konumlandırıyordu, istisna değildi; hele kimseye hoş görünmek ve 'kravatını düzeltmek' gibi bir derdi yoktu. Karadeniz'i fetih projesini adım adım gerçekleştirirken de aynı Fatih ruhuyla hareket ediyordu, Gennadios'a Türkçe Hıristiyan itikadnâmesini yazdırırken de,[1] kendi idaresinde bulunmadığı halde Kudüs Patriği'yle görüşürken de,[2] Fransiskenlere ünlü 'hoşgörü fermanı'nı verirken de aynı kişiydi. Ama Otranto'ya sefer düzenleyip Kostantiniyye'den sonra Ebedî Roma'yı fethetmek için plan üstüne plan yapan da ondan başkası değildi.

Onun bu tavrının içinden, Julian Raby'nin dediği gibi "paradoksların sultanı" diyerek çıkabilir miyiz? Hiç sanmıyorum. Bu bir tür ana meseleden kaçış olurdu bence. Paradoks, bizim için vardır, Fatih için değil. Tıpkı güneş tutulmasının güneşi ilgilendirmemesi, tamamen bizim bir meselemiz oluşu gibi.

Velhasıl çözmemiz gereken bir muamma karşısındayız. Bosna'nın fethinden önce, Mayıs 1463'de tebdil-i kıyafet ederek derviş kılığında Milodraze'ye gidip Fransisken rahibi Fra Angel Zuizdovic'le görüştüğü söylenen Fatih'in portresi, bence her şeyi açıklıyor. Bu görüşmeden, bildiğimiz meşhur ahidname çıkmıştır. Hani şu, "Hiç kimse ne Hıristiyanlara, ne de kiliselerine dokunmayacak, kaçanlara özgürlük ve güvenlikleri verilecek, geri dönebilecekler ve manastırlarında, hâkimiyetim altındaki topraklarda yaşayabilecekler" diyen ve bugün Fonitsa'daki manastırda saklanan her santimetrekaresi altın değerindeki ferman...[3]

Fatih'in gayesi, insanlığın yüzünü Doğu'ya veya Batı'ya çevirmek değildi. Önemli olan, insanlığın yüzünü yerlerin ve göklerin yüce yaratıcısına çevirmekti. Onun görevi, toprağı gübrelemek, çapalamak ve aşılamak, velhasıl zemini hazırlamaktı. Ama bunun için de uygun bir toprağın olması gerekiyordu ve fetih işte tam da bunu sağlıyordu.

Görünüşteki paradoks da buradan kaynaklanıyordu aslında. O, beşerî paradoksu aşayım derken, ilahi paradoksa yakalanıyor, bundan kurtulmak için de tacı tahtı terk edip paradoksun çözüleceği kara deliğe doğru kaçmak istiyordu; yani Akşemseddin'in bahçesine. Ne var ki, kaçamayacağı ve devredemeyeceği görev onu orada da yakalayacaktı. Fatih olmanın azabını, Şeyhinden red cevabı alınca bir kere daha tattı. El mecbur, dönecekti paradokslarının kucağına.

Ta Herat'tan Molla Cami'yi ölmeden önce görmek istemesi ve daveti, bunun için miydi dersiniz? Veya Hindistan'dan Hâce-i Cihan Ebulfazl'ı lütf u ihsanına gark etmesi,[4] boşuna mıydı?

Şairdi ve kalemiyle bu derin paradoksu ufuklarımıza şu altın formülle asıyordu:

Bir şaha kul oldum ki, cihan ana gedâdur
Bir mâha tutuldum ki, yüzü şems-i duhâdır.

1 T. Halasi-Kuhn, "Gennadios' Turkish confession of faith", Archivum Ottomanicum, 12, 1987-1992, s. 5-41.

2 Ralph S. Hattox, "Mehmed the Conqueror, the Patriarch of Jerusalem, and Mamluk authority", Studla İslâmica, No. 90, 2000, s. 105 vd.

3 Rusmir Mahmutcehajic, Benim Güzel Bosnam: Gelenek ve Birlikte Yaşam, Çeviren: Zeynep Özbek, İstanbul 2004, Gelenek Yayıncılık, s. 124 ve 127.

4 Abdurrahman Şeref, Osmanlı Devleti Tarihi, Hazırlayan: Musa Duman, İstanbul 2005, Gökkubbe Yayınları, s. 126, dipnot 61.

I
EJDERHA RÜYASI

FATİH SULTAN MEHMED
Ressam: Gentile Bellini
(National Gallery, Londra)

Bir şehzade doğuyor, adı Mehmed'dir

Hüner bir şehri bünyâd eylemekdür
Re'âyâ kalbin âbâd eylemekdür.[1]

FATİH SULTAN MEHMED

"Asıl hüner, bir şehir kurmak ve
o şehirde yaşayan halkın kalbini imar etmektir."

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti Bursa'ya kadar gidip de Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, "sabrın acı meyvası" sözüyle zihnimize kazıdığı Muradiye Külliyesi civarında asırlardır nöbet tutan göğe merdiven dayamış çınar ailesinin, yapraklarıyla söylediği ezel türküsüne kulak vermemek mümkün müdür? Ya, birer sükût heykeli yahut zamanın mermer teni gibi orada sizi bekleyen türbeler arasında köşe kapmaca oynarken, aniden bir tarih adasından öbürüne yuvarlanmayan avare ziyaretçiye ne demeli?

'Şu Cem Sultan'ın kanından boyanmış al al çiniler, şu Kanuni'nin Mâhıdevran Sultan'dan olma oğlu Mustafa'nın yaslı sandukası, şu Sultan Murad-ı Sânî'nin, mezarındaki toprak yağmurlarda ıslansın diye kubbesinin üstünü açık bıraktırdığı türbesi, şu içerisinde uyuyanların kimler olduğunu harflerin yazmadığı Cariyeler Türbesi, şu...'

Gelip durursunuz zamanın demir kapısının önünde. Susar çınarların yaprakları. Diller kesilir, kanar. Mermerin damarları kabarır, şişer...

Rehberiniz işinin ehli değilse şayet, herhangi bir padişah anasının türbesi diye savuşacaktır kapısının önünden. Lakin siz siz olun, aldanma-

yın. Üzerinde "Hatuniye Kümbeti" yazılı bu harap yapının kapısındaki paslı kilidi de fazlaca büyütmeyin gözünüzde. Bakımsızdır, evet; toz toprak içerisindedir, doğru. Ben bile şunca yıllık Bursa macerama rağmen ya bir ya da iki sefer açık bulmuşumdur kapısını. Hatta bir defasında kazma küreğe bile rastladığımı hatırlıyorum sandukaların yanı başında! Bir başka seferinde de dizi dizi saksılara rastladıydım. Artık menekşe mi istersiniz, gül mü, reyhan mı?

Aslında camdan vuran loş ışığın göbeklendirdiği sandukalardan birinin altında, istikbalin kara gözlü cihangirini doğuran bir annenin yatmakta olduğunu bilmeniz ziyafet olarak yeter de artar hafızanıza. Dünya tarihinin gidişatını değiştiren bir 'ebedî çocuk'u, Fatih Sultan Mehmed'i doğuran kadının bir adım ötesindesinizdir burada.

Nokta.

Fatih'in annesi Fransız mı?

Fatih'in annesinin bu mütevazı türbede yatmakta olduğu, kapısının üzerine asılan Hicri 853 (Miladi 1449) tarihli Arapça kitabesinden duyurulur. Ancak bu türbede yatan 'anne'nin kimliğini, yani ismini ve cismini kitabeden kesin olarak tespit etmek mümkün olamamaktadır.

Vaktiyle Fransız Kraliyet ailesi olsun, İstanbul'daki Fransa büyükelçileri olsun, Topkapı Sarayı'na işleri düştüğünde, Fatih'in annesinin aslında bir 'Fransız prensesi' olduğu, hatta Sultan İkinci Murad'la nikahlanan bu kızın, ölene kadar Hıristiyan kaldığı, dahası Galata'da bulunan türbesinde sırf bu sebeple Kur'an okutulmadığı söylentisini dillerine dolamışlardır. Kaynaklar, bazı Osmanlı ricalini buna inandırmayı başardıklarını da söylemektedir bize. Oysa külyutmaz tarihçimiz İbrahim Peçevî Efendi, bir cerrah titizliğiyle bu söylentiyi tahkik etmiş ve aslı faslı olmadığını daha o yıllarda ortaya çıkarmıştır.

Teneffüs

Peçevî, Fatih'in annesini arıyor

Bu fakir kulunuz, Hafız Paşa'nın vezirliği zamanında bir gün Arz Odası'nda oturuyordum. Fransa elçisi oraya geldi. Sadrazam dışarıya çıkınca bir saat kadar elçi ile baş başa bu konu üzerinde konuştuk. Bununla çok övündü ve dedi ki:

"Fatih Sultan Mehmed'den sonra gelen padişahlar Fransa kralının akrabalarıdır; topraklarımız öteden beri Osmanlı topraklarına bitişik olduğu halde tarafımızdan hiçbir zaman kalelerine ve beylerine dostluktan başka bir davranışta bulunulmadı, işte krallarımız hısımlık haklarına böyle saygı duyar; o temiz talihli kız Müslüman olmadı, bugün de türbesi kapalı ve kilitlidir; çoğu kez Galata'dan geçerken cami harimine uğrar ve türbesine bakarız."

Fakat birkaç gün önce, Allah tarafından olacak, bir rastlantı sonucu olarak, sanki elçiye cevap hazırlamak istiyormuşuz gibi, bazı ahbaplarla bu konuyu görüşmüştük ve mesele bir açıklığa kavuşmuş değildi. Sonra özel olarak bir gün gidip türbe bekçisinden sormuştum. Bekçi, "Her gün sabah vakti, üzerinde birer hatim Kur'an okunur, ancak kapısı açık tutulmaz; sabah Kur'an okunduktan sonra kapısı kapanır" dedi.

Bunu elçiye anlattımsa da bir türlü kabul etmedi ve inadında ayak direyerek inancından şaşmadı.

Peçevî İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, cilt I, Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 245.

Bu şayianın, Fransız sefirleri tarafından o devrin tartışmasız süper gücü olan Osmanlı Devleti'nin başındaki hanedanla hayalî de olsa bir kan bağı tesis etmek gayretkeşliği sonucu uydurulduğunu görmemek için hakikaten kör veya Fransız elçisi gibi 'inatçı' olmak lazım.

Lâkin bizde körlerin ve inatçıların sayısına kıran girdiği pek söylenemez.

Sık sık bu bayat pilavı ısıtıp gündeme sürerek, zımnen Fatih gibi Osmanlı tarihinin, yalnız Osmanlı tarihinin mi, dünya tarihinin de çapına erişilmesi güç şahsiyetlerinden birinin Türk anasının karnından doğamayacağını, bir Osmanoğlu'nun olsa olsa bir yabancı kanın (bu bazen Sırp kanı olur, bazen da Fransız kanı) karışması sayesinde "beyazlaşabileceğini" ve bu derece gelişmiş bir akla ve zekâya ve dahi dirayete ulaşabileceğini söylemek isterler. Dillerinin altındaki bakla, esasen budur.

Oysa Muradiye Külliyesi'nin diline sır çekilmiş tanıklarından olan bu gösterişsiz türbe, Fatih'in annesinin Müslümanlığına bizzat en ikna edici delili teşkil eder. İkincisi, ya İsfendiyaroğulları'nın (bir başka deyişle Candaroğulları'nın) kızı Hatice Âlime yahut Halime Hatun'dur bu anne, ya da Bursa'daki bir mahkemenin kaydından öğrendiğimiz adla söylersek, Hümâ Hatun'dur. Bazı tarihçilerin ortaya koyduğu delillere bakılırsa, ikincisinin Fatih'in annesi olması, daha kuvvetle muhtemel görünüyor.[2]

Eğer türbe kitabesinde okunan tarih, türbenin inşa tarihini değil de, içerisinde yatan "merhume"nin ölüm tarihini gösteriyorsa bu, Fatih'in 17 yaşında öksüz kaldığı anlamına gelir. Türbeyi annesi için Mehmed Çelebi (Fatih) yaptırmıştır ama o sırada tahtta, babası II. Murad oturmaktadır. Nitekim babası da bu tarihten sadece 2 yıl sonra Hakk'ın rahmetine kavuşacak, genç şehzade Mehmed Çelebi, 19 yaşında hem öksüzlük, hem de yetimlikle imtihan olacaktır.

Böylece Fatih'in, şimdiki hesapla daha lisedeyken annesini, üniversite çağının başlarındayken de babasını kaybettiğini söyleyebiliriz. Bu çifte acının Fatih'in müstakbel psikolojisi üzerindeki sarsıcı ve bileyici etkisini tahmin etmek zor olmasa gerek. Ağabeylerinin de ölümlerine şahit olmuş genç bir insan için bu peş peşe gelen ölümler, dünyanın

merkezinden koptuğu anlara tekabül etmiş olmalıdır. Şimdi onun yapması gereken iş, bu 'merkez'in nasıl yeniden kurulacağını kendisinden itibaren cümle âleme göstermek olacaktır.

Ancak ilginç olan bir başka nokta şudur ki, Fatih'in annesinin ölümü ile Dulkadiroğulları'nın kızı Sitti (öbür adıyla Mükrime) Hatun'la evlenmesi, aynı yıla, hatta aynı aya (Eylül ayına) denk gelmiştir. Vefatın mı, yoksa düğünün mü önce olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, yas geleneği sebebiyle evliliğinin daha önce gerçekleştiği tahmin edilebilir. Zira Hümâ Hatun'un, geliniyle birlikte Edirne Sarayı'na gittiği biliniyor. Bu durumda Fatih evlendiğinde annesi sağdır.

Velhasıl, düğün sevincini ölüm acısına bulamayı o 1449 yılının Eylül ayında, güzün sarı ışığı Edirne'ye ulaşırken öğrenmiş olmalıdır genç Mehmed.[3]

Öte yandan, "sabrın acı meyvesi" Muradiye hanedan mezarlığı, Osmanoğulları ailesinin yeni üyelerine sürpriz davetiyeler çıkarmaya devam etmektedir...

1 Beytin anlamı yaklaşık olarak şöyledir: "Asıl hüner, bir şehir kurmak ve o şehirde yaşayan halkın kalbini imar etmektir." Fatih Vakfiyesi'nden (Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, Ankara 1938, Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayını) nakleden: Mehmet Şeker, "Fâtih Vakfiyesine göre XV. yüzyıl Osmanlı sosyal yapısı", Belleten, Sayı: 219, Ağustos 1993, s. 497.

2 Zira türbenin kapısı üzerindeki kitabede "merhume"nin vefat tarihi 1449 olarak gösterilirken, Âlime Hatun'un en azından Fatih'in nihai olarak tahta geçtiği 1451'de sağ olduğunu biliyoruz. Bu durumda türbede yatan 'anne' Hümâ Hatun olmalıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt: I, İstanbul 1950, s. 387-388. İsmail Hami Da-nişmend, mahkeme sicillerindeki belgenin 31, 201 ve 370 sayılı defterlerin 35, 64 ve 40. sayfalarında olduğunu yazmaktadır. Bkz. İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt 1, İstanbul 1971, Türkiye Yayınevi, s. 202.

Türbenin mimarî özellikleri için bkz. Hakkı Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri, Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 75-78. Türbeler hakkında kısa bir değerlendirme yazısı için bkz. Atanur Meriç, "Huzurun sükûnla buluştuğu yer: Muradiye Külliyesi", Kültür ve Sanat, Sayı: 35, Eylül 1997, s. 58-62.

3 "1600 yılından önce padişahların sancak valiliklerine gönderilen ve buluğa eren oğulları, kendi küçük haremlerini cariyelerden kurarlardı. Bu harem, genellikle kendileriyle beraber olan annelerinin etkin denetimleri altında olurdu. Bunlar oldukça parlak bir ittifak evliliği yaparlarsa, o zaman görülen lüzum üzerine tekrar merkeze çağrılırlardı. Bu işlem, 1449 yılında II. Mehmed'in Sitti Hatun'la evlenmesini müteakip Manisa'dan Edirne'ye getirilmesi ile yaşandı." A. D. Alderson, Osmanlı Hanedanının Yapısı, Çeviren: Şefaettin Severcan, İstanbul 1998, iz Yayıncılık, s. 154.

Cihangir uykusu

Her sanatın mükemmelliği,
onun bütün uyuşmazlıkları
buharlaştıran şiddetinden gelir.

JOHN KEATS

3 Şubat 1451 günü başkent Edirne'nin sokaklarında, işiteni gözyaşlarına boğan bir haber yayılmaktadır kulaktan kulağa. Habere göre, o sabah, Sultan II. Murad kuşluk vaktinde vücuduna inme inerek, bir başka rivayete göre ise dimağ felcinden ansızın vefat etmiştir. Sadrazam Çandarlı Halil Paşa bu ani vefat haberi üzerine tedbiri ele almış ve derhal Manisa sancakbeyi şehzade Mehmed Çelebi'ye bir Tatar ulak vasıtasıyla mektup göndererek onu tahta çıkmak üzere başkent Edirne'ye davet etmiştir. Haberi alır almaz, doludizgin yola çıkan yeni padişah Edirne'ye varadursun, II. Murad'ın ölüm haberinin başka kulaklarca işitilmemesi için sıkı tedbirler alındığını biliyoruz. Manisa'dan yola çıkan 19 yaşındaki Mehmed Çelebi, 7 yıldır yaşadığı acı, acı olduğu kadar da yakıcı tecrübelerin fırınında pişerek gelmiştir bu defa tahtın önüne. Hem de onunla hesaplaşmak üzere...

O 7 yıl ki, hem şahsının, hem de şimdi dümenini teslim aldığı devlet gemisinin yakın dönemde geçirdiği ateşten serencamlarla görünmez bir giyotinin keskin ısırıkları altında kemirmişti zamanı. O 7 yıl ki, geleceğin Devlet-i Aliyye'sini o devre kadar gördüğü en sarp yokuşlara sarmış, de-

yim yerindeyse, narin gövdesini belkemiğine kadar sızlatmıştır. Ve yine o 7 yıl ki, geleceğin "ufkuna erişilmez sultanı" kimliğiyle Avrasya'nın göbeğine yeni bir medeniyet vahası oyacak olan Fatih Sultan Mehmed'in, kelimenin tam anlamıyla, üzerinde beşik gibi sallandığı Sırat Köprüsü olmuştur.

İşte İstanbul'un fethi, onun bu Sırat Köprüsündeki son ve en riskli adımı olacak, öte yandan ergenlik sivilceleri içindeki bir devleti ve toplumu gömgök terlere bulayacaktır. Şehzade Mehmed Çelebi'nin, babasının vefatından ancak 15 gün sonra, yani 18 Şubat 1451'de Edirne'de üzerine oturduğu taht, bu yüzden biraz terlidir ve elbette dikensiz bir gül bahçesi olmaktan uzaktır.

Hem iç, hem de dış çalkantıların Osmanlı düzenini temelinden sarstığı 1440'ların başındaki "büyük bunalım"ın kederini her an derinden hissederek yaşamıştır Mehmed Çelebi. Düzmece Mustafa isyanı bunlardan sadece birisiydi. O yıllarda Macarlar ve Sırplar da güç birliği etmiş, Bizans tahtında gözü olan ve Bizans'ı Sırp imparatorluğu olarak diriltmeyi planlayan Stefan Duşan'ın ayak izlerini takip ederek bütün Balkanları istilaya girişmişlerdi. Peş peşe düşürdükleri Osmanlı şehirleri... Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşme çabaları... İzladi Derbendi'ne kadar ilerleyen düşman kuvvetlerini son anda yetişerek durduran babasının güngörmüş ve muktedir kılıcı... Nihayet Haçlı ordusu Varna'dadır ve Varna'nın başkent Edirne'ye olan mesafesinin sadece 150 kilometre olduğunu bilmek durumun vehametini yansıtmaya yeterlidir...[1]

Henüz çocuk denilecek bir yaşta bulunan padişah Mehmed (13 yaşının içindedir çünkü), istemeye istemeye, hatta bir miktar da küsüp darılarak, babasını ordunun başına çağırmıştır. "Hükümdar ben isem sana emrediyorum, ordunun başına geç", diye yazmıştır Manisa'daki babasına; devamında da, "yok eğer hükümdar sen isen, o zaman görevinin başına" sözlerini eklemiştir mektubuna. Dillendirilmesi kolay gibi görünen bu veciz sözlerin arkasında kimbilir kaç umutsuz gecenin

gözyaşları yatmakta, kaç uykusuz edilen sabahın mahmur tülleri kımıldamaktadır, Allah bilir.

Çocuk da olsa bir padişah için düpedüz aczinin itirafı demek olan bu kırk katır mı, kırk satır mı cinsinden kararı, muhakkak ki içi kanayarak vermiş olmalıdır Mehmed Çelebi. Güçsüzlük ve acz ile padişahlığın, sultanlığın, liderliğin aynı kazanda kaynamayacağının da bilincindedir elbette. (Bazı tarihçiler, mesela son Osmanlı vakanüvisi Abdurrahman Şeref Bey, Fatih'i Çandarlı Halil Paşa'nın kandırarak tahtı babasına terk etmesini sağladığını ve Fatih'in bunu hiç unutmadığını söylerler. Fetihten sonraki intiharından bu olayın payı olduğu unutulmamalıdır.)

Ama işte şartlar... Ah, onları bir aşabilse...

Sadece yeni bir Haçlı ordusunun hücuma geçtiği haberlerini alması değildir babasını acilen göreve çağırmasının sebebi. Zira Osmanlı padişahı içeride de derin bir çatlağın üzerinde güç bela ayakta durma uğraşındadır. Rumeli ile Anadolu, coğrafî olduğu kadar ideolojik ve siyasî açılardan da iki ayrı başı çekmektedir. Ufuklar, bu iki rakip partinin elinde sünen bir kösele gibi kâh batıya, kâh doğuya doğru koparcasına çekiştirilmektedir. "Rumeli partisi"nin başını Zağanos Paşa ile Şeyh Akşemseddin, "Anadolu partisi"nin başını ise Sadrazam Çandarlı Halil Paşa çekmektedir. Edirne'yi merkez edinmiş "Rumeli partisi", daha ziyade akın, daha ziyade gaza, daha ziyade toprak fethi peşindedir; kadim başkent Bursa'da saflarını sıkılaştırmış bulunan "Anadolu partisi" ise ayağını sakınarak yürümek yanlısıdır; daha ihtiyatkâr, daha kontrollü ve daha muhafazakâr bir siyaset gütmekte, ilerideki 'büyük hedefe fazla acele etmeden, biraz daha pekişmiş ve garantili adımlarla varılacağına inanmaktadır.

Anlayacağınız, Anadolu ve Rumeli'de toplanan kuvvetler, müstakbel Cihan Devleti'nin seyisi olmak için rekabet halindedir. Siyasî iktidarın merkezi, 1402'deki Ankara bozgununun, daha doğrusu "kasırga"sının ardından dağılmış, eski güçler, Anadolu beylikleri hortlamıştır. Bundan

sonra yarış, hatalı çıkış yapılan koşular gibi yeniden başlamış ve Osmanoğulları, beylikler arasında yaşama ve yaşatma kudretini gösteren yegâne devlet kurucu güç olduğunu bir kere daha ispat etmişti.

Ancak bu dönemden, yeni bir ayrışmanın tohumları miras kalmıştı Osmanlı toprağına. İktidarın kendini toparlamasında hayatî bir rol oynamış bulunan ve Timur'un darbesinden büyük ölçüde yarasız beresiz olarak kurtulan Rumeli kuvvetleri, doğal olarak merkezde ağırlığını hissettirmekteydi ama Anadolu merkezli ikinci iktidar ayağı da kaynağı temsil ediyordu. Sadece Rumeli'ye dayanarak, kaynaktan koparak uzun vadede başarılı olmak mümkün değildi. Hem akarsuyun kaynağını, hem de suyun akacağı son noktayı aynı perspektife sığdırmanın mücadelesini veriyordu padişah. Bu yüzden saltanat, her iki gücün ince ayar dengesinde yatıyordu.

Yani "Sultanlık", mevcut iki gücü de birleştirecek ve barıştıracak bir "kahhâr" kuvvet olarak bizzat kendisini fethetmek zorundadır. Ama bunun için de sultanlığın önünü alabildiğine açacak ve iktidarı yeniden tek elde toplamasına imkân tanıyacak tartışılmaz ve erişilmez bir "başarı" ortaya konulmalıdır. Bu başarı gerçekleşmeden iktidar çekirdeğinin yeniden teşekkülü ve hızla büyüyen bünyeyi 'modernize' etmesi mümkün olamayacaktır.

1 Bu sarsıcı olaylar zincirinin bir anlatımı için bkz. Feridun M.Emecen, *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003, Kitabevi, s. 4-11.

Şahinler ile güvercinlerin presinde genç bir prens

Kulaklarında nal sesleri ve çığlıklar,
dudaklarında bozgunların buruk tadı.

CEMİL MERİÇ

Tıpkı babası II. Murad gibi, savaş yanlısı Şahinler ile barış ve ihtiyat taraftarı Güvercinler, bir başka deyişle Anadolu merkezli beyler ile Rumeli merkezli akıncı gaziler arasındaki asal gerilim ipinin üzerinde padişah olmuştur Mehmed Çelebi de. Onun da gün geçtikçe açılan uçurumun üzerinde ayakta kalmak için zorlu ve zorunlu bir "denge politikası" yürütmesi gerekiyordu. Tecrübeli Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'dan tabii ki şimdilik vazgeçemezdi, çünkü askerin üzerinde görünenden de fazla ağırlığı vardı. Ne var ki, genç Mehmed'in gönlü ve fikri, yandaşlarının da, karşıtlarının da tahminlerinden ötelerde gezinmektedir; Çandarlı ekibinin de, Zağanos partisinin de görüp görebileceğinin çok çok ötesinde...

Muttasıl ufkun ardını taramaktadır delici nazarları. Ufkun ardında, zirvedeki İstanbul'dan itibaren aşağıya doğru yeniden yapılandırılmış piramit şeklinde bir imparatorluk modeli gülümsemektedir kendisine. Babası II. Murad'ın bu bölünmüş saltanattan neler çektiğini ve tahtı neden "ale'l-fevr", yani birdenbire kendisine terk edip Manisa'ya uzlete çekildiğini gayet iyi bilmektedir. Onun ibretlik ömür sahnesinde iktidar çekişmelerinin, "kahhâr" bir kuvvet olması icap eden padişahı bile nasıl takatsiz ve çaresiz bırakabildiğini yüreği kanayarak seyretmiş ve tahttan

çekilen babasını Manisa'ya yolcularken, içinden bu çetin handikabı nasıl aşacağının çetrefil hesaplarını yapmaya koyulmuştur bile.

O da ne? Bütün planları alt üst mü olmaktadır yoksa? "Başımızda bir çocukla mı Haçlılara karşı mücadele edeceğiz?" diye diklenenlerin, en başta Çandarlı Halil çevresinin yükselttiği itiraz seslerini bastırmak göründüğü kadar da kolay olmamıştır. Babası -şimdilik- bir kez daha tahta çıkmalıdır; en azından içerideki ve dışarıdaki fitne bastırılıncaya kadar.

Bu yüzden 13 yaşındaki bu çocuk, kendisini bunaltan iktidar korundan uzaklaşıp ömrünün son günlerini, çekildiği köşesinde ibadetle geçirmek isteyen babasını Osmanlı tahtına içi yanarak yeniden çağırır; iktidarın nimetlerine doyamadan buğulu ve suskun gözlerle ufka astığı projelerini toplar, mukaddes bir emanetmişçesine kaldırır çekmecesine.

Derken babasının büyük bir mareşal olduğunu ispat ederek kazandığı kritik Varna Meydan Savaşı'nın ardından Çandarlı Halil Paşa partisi haklı çıkar; tabi-i tecrübeli paşa iktidara yeniden ağırlığını koyacaktır.[1] Eski padişah ve şimdi şehzade olan Mehmed Çelebi, tahta yeniden geçmek için babasının kararını beklemek zorundadır. Ne de olsa, inisiyatifi atasına terk etmiştir kendi elleriyle.

İşte iki yıl sonra taht yine altındadır. Artık on beşine basmıştır. Lakin harekete geçmeye dahi fırsat bulamadan Balkanlardan bir başka Haçlı ordusunun yola revan olduğu haberi, babasını tekrar iktidara el koymak zorunda bırakır. Bu defa düşmanı, büyükdedesi ve adaşı Murad-ı Hüdavendigâr'ın (I. Murad'ın) bir başka zafere imza attığı Kosova'da mağlup eden Sultan II. Murad, 1451 Şubat'ında başkent Edirne'de son nefesini verirken, tahtını gencecik bir delikanlının erken olgunlaşmış ufkuna gönül rahatlığıyla emanet etmiş oluyordu.

Artık kalbi, umutları olayların örsünde ateş kesilen bir genç vardır tahtta. Dış düşman nedir, bilir. İktidar çatlağının zararlarını ezbere söyler. Parçalı bir iktidar yapısının çetinliklerinin bilincindedir; padişah olmanın da. Altında cereyan eden iktidar mücadelesinin acımasız oyunlarını ve oyulan zemini gözleriyle görmüştür kısacık ömründe. Bütün

bunlardan öte, ufkun ardında titreşip duran 'Altın Elma'yı iştahla ısırmak arzusu, yaşadığı bütün üzüntüleri ve aksilikleri unutturmaktadır kendisine.

Atası Osman Gazi'nin rüyasındaki görklü çınar ağacının kökleri tutmuştur toprağı; lâkin gövdesi, ehil ve kudretli bir elin bakımına müştaktır. Artık tahtın, idaredeki partilerin birinin iktidar kabzasından diğerine savrulmasına son verilmelidir. *"Sâhib-kırân-ı zaman".* Bu baht ve tahtı birleştiren uğurlu unvan, tarihte Büyük İskender, Cengiz Han ve Timur gibi birkaç cihangire nasip olmuştur sadece. Niye kendisinin de destanı yazılmasın ki İskender gibi? Artık *İskendernâmeler*, yerini *Fâtihnâmelere, Selimnâmelere, Süleymânnâmelere* bırakmalı değil midir? Doğu'nun ve Batı'nın hükümdarlığı neden bir Osmanoğlu'na da isabet etmesindi ki?

Ama bunun için öncelikle hedefini ortaya koymalı ve bulundukları ufkun içinde dönüp duran zamane erlerinin başını, bu üstün hedefe doğru zorla da olsa çevirmeyi başarmalıdır. Yani önce çevresini bir hedefe yöneltmesi, inandırması ve harekete geçirmesi şarttır. Bu öyle can alıcı ve can verici bir hedef olmalıdır ki, hem etrafındakilerin çatışan arzu ve taleplerini birleştirsin, hatta aşsın; hem de kendisini, hedefine vardığında, ufkun ardındaki ufka ulaşma gayesinde olağanüstü yetkiler ve sarsılmaz bir meşruiyet temeliyle donatsın.

Genç Mehmed Çelebi, bir Osmanlı sultanının şahinler ile güvercinler arasına sıkışıp kalmış aczini ancak bu büyük hedefi ele geçirirse aşabileceğinin bilincine varmıştır artık.

Emirlerin ve askerlerin güzeli

Kostantiniyye'nin bir gün elbette fethedileceği yolundaki kutlu müjde, Fatih'in kulak zarlarında kesintisiz uğuldamakta, dilinde Arapçasıyla birlikte dipsiz kuyular kazmaktadır:

Le tüftehanne'l Kostantiniyye. Ve le ni'me'l-emiru emîrunâ ve le ni'me'l-ceyşu zâlike'l-ceyş.

Haritalara bakmayı biliyor muyuz? Osmanlı Devleti'nin topraklarını İstanbul'u merkeze alarak yeniden kurgulayan bu harita, kendimize 'yakın' saydığımız çoğu Anadolu şehrinin, İstanbul'a; kendimize 'uzak' saydığımız Balkan ve Avrupa şehirlerinden daha uzak olduğunu gösteriyor. Buna göre mesela Sofya Konya'dan, Belgrad Adana'dan, Budapeşte Diyarbakır'dan ve nihayet Viyana Kars ve Van'dan daha yakındır İstanbul'a!

(Kaynak: Rhoads Murphey, Ottoman Warfare, UÇLA Press, 1999, s. xiv.)

(Kostantiniyye (İstanbul) muhakkak fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandandır ve onu fetheden ordu ne güzel ordudur.) [2]

Dilinden düşürmediği bu kutlu müjdenin ağırlığını sırtlanarak geldiği kayıkla Üsküdar sahiline döner, bir de Peygamberinin muştusu ışığında oradan bakar Ayasofya'nın kafiyeli kubbesine. Bir başka sefer de Salacak sahillerinden olta atar ona; yine bakmaya doyamaz. Kızkulesi'ne çıkar, Bizanslı şuaranın "Şehirlerin ölümsüz kraliçesi" diye övdükleri kutlu şehrin Nisan bulutlarıyla sarmaş dolaş haldeki doyumsuz günbatımlarına saatler boyu dalar, gider...

İstanbul'un paslı mavisiyle küllenen siluetinde sıratını, düşüş ve kalkışını, Ebâ Eyyüb el-Ensarî'nin kendisine açılmış mübarek kollarını görür. Yanından o hiç eksik etmediği dünya haritasını önüne açar ve başparmağını İstanbul'un üzerine koyarak kartal pençesini andıran elini pergel gibi hızla döndürür onun etrafında. Hayret! Viyana'dan Tebriz'e, Özi'den Mekke'ye, Cebelitarık'tan Basra Körfezi'ne kadar bir büyük daire içerisinde yüzlerce şehir o Kızkulesi'ndeki akşam alacasında birer ikişer kandillerini yandırmakta, adeta kendisine uzaktan tebessüm aşk etmektedirler.

Bu büyülü hayalle birlikte elinde olmadan gergin yüz kaslarının gevşediğini fark eder. Haritasını tekrar rulo haline getirip aşağıya iner ve Zeytinburnu sahiline çıkar sandalıyla; zira sabaha kadar çalışacağı sarı renkli otağında nice işler kendisini beklemektedir.

Kayığın kürekleri karanlık suları bıçak gibi yararken, onun beyninde şimşekler çakmaya devam etmektedir. İki deniz ve üç kıtanın, Akdeniz ile Karadeniz'in, Asya, Avrupa ve Afrika'nın maddî ve manevî kasları, Bizans'ın yorgun ellerinde kötürümleşmiş olan "Belde-i Tayyibe" üzerinde kenetlenecek, Doğu'nun da, Batı'nın da bîtap düşmüş kolları, bu kutlu şehrin seherinde düğümlenecek ve medeniyetin fersiz dizleri orada yeniden derman bulacaktır.

Karaya çıkarken derin bir "İnşâallâh" çeker içinden ve döner otağına. Döner ve herkes derin bir uykuya dalarken, bir nöbetçilerin ateşi, bir de onun çadırında kandillerin gün ışıyana değin yandığı görülür.

1 Çandarlı Halil Paşa ile Fatih'in ilişkileri, çocukluk günlerine kadar uzanır. Nitekim Fatih mektebe başlarken, sırmalı Kur'an cüzünü boynuna takan, sonradan sadrazamı olacak Çandarlı Halil'den başkası değildir.

2 Ali Yardım, "Türk'ün şeref madalyası: Fetih hadisi", *Kubbeal-tı Akademi Mecmuası*, Sayı: 3, Temmuz 1979, s. 64.

Doğu'nun da, Batı'nın da sultanıydı Fatih

Kılıcın kârı [işi], iki cüzü birbirinden ayırmaktır;
onu birleştirmek, marifetin
himmetine tevakkuf eder.

NAMIK KEMAL

Cemil Meriç'in o "grejuva" cümlelerinden birini konumuza uyarlayacak olursak, sorularımızı şu minval üzere yuvarlamalıyız yokuştan aşağıya doğru:

Oryantalizmin idraklerimize giydirdiği bu fersude "deli gömlekleri"ni daha ne zamana kadar altın birer kelepçe gibi taşımaya devam edeceğiz? Yok Doğu-Batı sentezi. Yok Batı'nın aklı varsa, Doğu'nun sezgisi var. Yok Batı felsefe yapar, biz şiir yazarız... Daha neler ve dahi neler! Sanırsınız ki, "Batı" dediğimiz olgu, dünyamıza gökten nüzul etmiş bir göktaşıdır. "Terakki" başlıklı makalesinde Londra'da gördüğü insan kudretini aşan sanayi eserlerini bu soyut Batı'ya (Garb) mal eden Namık Kemal, geri kalmışlığımızı bir kere daha ilan etmenin memnuniyetiyle, bizim işimiz daha kolay, der, zira Avrupa bütün icatları yapmıştır zaten; bunları alıp bizdeki ahlakî düzenle birleştirdik mi, "iki asır içinde... Biz de en mütemeddin [medenileşmiş] memleketlerden sayılacak hale" gelebiliriz.

Velhasıl, sihirli formül bulunmuştur ama garip olan şudur ki, formülü oluşturan unsurlar yoktur ortada.

Maalesef kafalarımızda çok temele inen bir yarılma vücuda gelmiş durumda. Şöyle düşünüyoruz ısrarla:

Biz yenilmiş, mahv u perişan olmuş bir medeniyetin çocuklarıyız. Pıhtılaşmış, tortulaşmış ve taşlaşmışız. Oysa Batı, hep güçlüdür, dinamiktir ve değişkendir; ilerlemeyi, dinamizmi ve medeniyeti o temsil eder. Eğer biz de "onlar" gibi "ileri" ülkelerden biri olmak istiyorsak, bunu ancak Batı'nın bilim ve tekniğini manevî haznemize boşaltmakla başarabiliriz. Bir yerde kendimizi folklorik bir düzeye indirgeyerek "mâdûn" (geri kalmış) olmayı kabullenmek ve kamusal alanı Batı'nın silahlarına tamamen terk etmek demektir bu. Tabii su katılmamış bir safdillik demektir aynı zamanda.

Bir kere, hayal hanemiz haricinde ne Namık Kemal'in anlattığı gibi soyut ve olmuş bitmiş, tamamlanmış bir Batı var, ne de İngiliz aşısı almış Tagore'un veya romantik Edmondo de Amicis'nin anlattığı türden tüllere bürünmüş bir Doğu. Anlayacağınız, "hayalî" bir Doğu ile "hayalî" bir Batı'nın sanal savaşı cereyan ediyor zihinlerimizde. Doğrusu, bu iki kutuplu kâinat modeli, son derece nevzuhur ve sağır bir şekilde oryantalistçe önyargılarla yaralanmış durumdadır.

Şimdi sormak zamanıdır: Osmanlı Devleti, toplumu ve kültürü Doğulu muydu, yoksa Batılı mıydı?

Durun, hemen dik dik bakmayın öyle. "Tabii ki Doğuluydu" diyeceğinizi adım gibi biliyorum; "Batılı olacak hali yok ya?" Ama meseleye böylesine 'sorunsuz' ve 'düz' bakmak ne kadar isabetlidir acaba?

Bir kere coğrafî açıdan konuşuyorsak, Avrupa'da hiç de küçümsenmeyecek miktarlarda toprağa sahipti Osmanlı Devleti. Mesela Fatih, vefatında toplam 2 milyon 214 bin kilometrekare toprak bırakmıştı oğlu II.Bayezid'e. Bunun 1 milyon 703 bin kilometrekaresi Avrupa'da, yalnızca 511 bin kilometrekaresi Asya'dadır.[1]

Macaristan, Polonya, Ukrayna, Adriyatik kıyıları, hatta Rodos ve Girit adaları birer Osmanlı toprağı değil miydi? Yani kapladığı coğrafî alan bakımından Osmanlı Devleti, bugün büründüğü anlamıyla kusursuz bir Avrupa devletiydi.

Teneffüs

Doğu'da batan Batı, Batı'da doğan Doğu

Biraz daha zorlaştırayım mı işinizi: Batı'yı Doğu'dan ayıran 'sınır' nereden geçmektedir sahi? Doğu Avrupa ülkeleri, mesela Romanya, Osmanlı devrinde Doğu'ya mı mensuptu, Batı'ya mı? Aynı şekilde Yunanistan'ı bile Doğu olarak gören 'Batılılar' yok muydu?

Peki Bursa'daki Hüdavendigâr Camii'nin ön cephesi neden Venedik sarayları tarzında yapılmıştı dersiniz? Bursa'daki Venedik! Ama Venedik'te de bir Bursa, yani Osmanlı-İslam mimarisinden yansımalar görmüyor muyuz? San Marco meydanı dizaynının Şam'daki Emeviyye Camii'nin çevre düzeninden alındığını söyleyen mimarlık tarihçisi Deborah Howard boşuna mı bağırıyordu iddialı kitabında?

Deborah Howard, Yenice & The East: The Impact of the Islamic World on Venetian Architecture, 1100-1500, New Haven & London: 2000, Yale University Press.

Dönüp dolaşıp o inatçı soru takılıyor dilime: Doğu'yu Batı'dan ayıran sınırı -böyle bir sınır varsa tabii- tam olarak nereden geçireceğiz?

Alın bakalım bir çarpıcı örnek daha:

Roma İmparatoru Diokletyan, bundan 1700 yıl önce tahttan çekilir ve Adriyatik kıyılarındaki Split şehrinde kendisine ancak peri masallarında görülebilecek güzellik ve büyüklükte bir saray yaptırır (M.S. 305). Bu muhteşem sarayın etrafı, özellikle de denize bakan uzun cephesi sütunlarla çevrili yapısıyla öteden beri sanat tarihçilerinin dikkatini çeker. Ayrıca İmparator Diokletyan, bu sarayın içinde kendisine bir de türbe yaptırmıştır ki, etrafı yine sütunlarla çevrilidir.

Bilir misiniz, bu unutulmuş türbe formunu bin küsur yıl sonra kim ihya etmiştir? Bir Osmanlı ustası... Mimar Koca Sinan, Süleymaniye Ca-

mii'nin yanı başına kondurduğu Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinde (1566) bu Akdeniz geleneğinin izlerini taşıyan kadim yapının şemasını, o zamanlar artık bir Osmanlı toprağı olan Split'ten (bugünkü adıyla Spalato) almıştır ama, Doğan Kuban'ın deyişiyle, onu tamamen farklı bir kompozisyonla yeniden yoğurmuştur: "Oranları, pencerelerin düzeni, iç aydınlatma ve bezeme, Roma yapılarının kütlesel görünümlerinin tam tersi bir hafiflik etkisi" uyandırmaktadır Sinan'ın eseri. Ve sonuç: Roma ile Osmanlı medeniyetleri arasındaki ustalık farkını yansıtır bu iki mimari eser:

İki mezar anıtı arasındaki fark, ilk otomobillerle modern otomobiller arasındaki farkı anımsatır.[2]

Şimdi kendisinden 1261 yıl önceki bir Roma dönemi eserini, aradan geçen 13 koca asırdan sonra yeniden yorumlamaya kalkan Osmanlı Devleti'nin Hassa Başmimarı Mimar Koca Sinan'ı Doğulu mu sayacağız yoksa Batılı mı? Onun "tayflar geçidi" gibi engin imparatorluk sahnesinde geçit resmi yaptırdığı eserlerine böylesine kalın ve kaba bir teşhisi koyabilir miyiz? O zaman hangi geleneğe bağlayacağız Mimar Sinan'ı?

Peki ya Fatih Sultan Mehmed'e ne diyeceğiz? Doğulu bir hükümdar mıdır o, yoksa Batılı bir hükümdar mıdır?

Bir elinde Homeros'un İlyada adlı destanını, öbür elinde Gazâlî'nin Tehâfütü'l-Felâsife adlı ateşli polemiğini okuyan bu yeni Fatih portresine gözlerimizi ve gönüllerimizi alıştırmamız gerekiyor artık. Yunanca ve Latince öğrenmeye çalışan da, Arapça ve Farsça bilen de o. Unutmayalım ki Nakkaş Sinan'ın yaptığı ünlü portrede gördüğümüz "gül" tutan Fatih, öbür elinde Müslümanların "Batlamyus" diyerek Müslümanlaştırdıkları bir başka Doğulu âlim-hükümdarın, Ptolemaios'un Geographica'sını tutuyordu.

Ancak onun, salkımlarını yeryüzüne yaymış asma kütüğünü bu iki kutba hapsetmek, yine Oryantalizmin bizi içine sıkıştırmak için oyunlar düzenlediği kapana kısılmak olurdu. Oysa o, bunların dışında derin ve engin bir anlamı avlamaya koyulmuştu.

Aslında Fatih'in fikir galerisinde bir başka âlim-hükümdar portresi daha asılıdır. Timur'un torunlarından ünlü Semerkand Rasathanesi'nin kurucusu Uluğ Bey. Onun yanında yetişmiş ve sonradan onunla yollarını ayırmış bulunan Ali Kuşçu ve Kadızade-i Rumî -ki, Musa Paşa adıyla tanınırdı-, yani bu iki 'kültürel mekik' vasıtasıyla Moğol istilasından sonra Bağdat'tan Meraga'ya, oradan da Orta Asya'ya tırmanan bilimsel birikim, *Cerrâhiyetü'l-Hâniyye* adlı resimli tıp eseriyle tanınan Şerafettin Sabuncuoğlu'nun eserinde gördüğümüz üzere eski Türk ve Moğol gelenekleriyle Uzak Doğu (Çin) geleneklerinden kâğıda yapışan izler de İstanbul kavşağında hünerli ellerde ete kemiğe bürünnmekteydi.

Diğer büyük düğüm, aynı yıllarda Herat'ta yaşayan bir başka sanatçı hükümdarın, Hüseyin Baykara'nın hünerbaz elinde örülüyor, devrin musikişinaslarından Şemseddin Nahifî'nin Hüseyin Baykara meclislerinden öğrendiği Arapça ve Farsça güfteli besteler, Fatih'in Edirne'deki sarayının duvarlarında Semerkand çinilerine çarpmış gibi çınlıyordu.[3]

Biliyoruz ki, Fatih'in harita merakı, İtalyan şehirlerinde matbaacılar ve editörlerin dillerine düşmüştü. Francesco Berlinghieri adlı Floransalı bilgin, Batlamyus'un Geographica'sını matbaasında özene bezene bastırmış ve Sultan Fatih'e bir nüsha satabilmek için İstanbul'da çalmadığı kapı bırakmamıştı. Ne yazık ki, Berlinghieri, haritasını saraya satmayı başaramadan Fatih Sultan Mehmed Hakk'ın rahmetine kavuşacaktı.

Uyanık ve acar bir tüccar olduğu anlaşılan Berlinghieri, bu defa haritayı, yanına bir mektup ekleyerek yeni padişah II. Bayezid'e pazarlamak için kollarını sıvadı. Gariptir, sonunda başardı da. Ona yazdığı özel mektupta kitabı babası Fatih için hazırladığını, ancak onun ani ölümü üzerine kendisine ithaf ettiğini açıkça yazmıştı. İşin ilginç yanı, ertesi yıl Roma'ya kaçan bahtsız ve tahtsız "Sultan" Cem de bu acar müteşebbisin pazarlama dehasına mağlup olacak ve onun bu defa kendisine ithaf ettiği (!) Batlamyus haritası nüshalarından birisini satın alacaktır.[4]

Teneffüs

Batlamyus yeniden keşfediliyor

Batlamyus'un Geographica'sı, Roma İmparatorluğu'nun en yüksek dönemindeki coğrafya bilgilerinin bir özetini kapsıyordu. Asya ve Afrika'nın yakın bölgelerinin doğru bir tasvirini vermesine rağmen, daha uzakta kalan bölgeler için güvenilmez bir kaynaktı ama buna rağmen 1406 yılında Yunanca aslından Latinceye çevrilmesi üzerine Hıristiyan Avrupa'da yeniden keşfedilmişti. Dolayısıyla içerdiği bilgiler eskimiş bile olsa Batlamyus'un "Coğrafya" kitabına sahip olmak, o zamanlar hatırı sayılır bir prestij getiriyor, hiçbir faydası olmasa bile elinde bulunduran kişiye, Roma'nın 'yol haritası' ve dünyayı algılayış tarzı hakkında belli bir fikir veriyordu.

David Arnold, *Coğrafi Keşifler Tarihi* (1400-1600), Çeviren: Osman Bahadır, İstanbul 2001, Yöneliş Yayınları, s. 13.

Peki bu Berlinghieri nam Floransalı âlim-editör, matbaasında bastığı haritaları satabilmek için neden Osmanlı padişahlarının veya şehzadelerinin kapısını aşındırıyor, ille de onların peşinde dolanıp duruyordu ki? Koca Avrupa'da başka bir müşterisi yok muydu?

Aslında cevabı gayet açık bu sorunun: O devirde Batlamyus'un geliştirilmiş dünya haritasının değerini, en iyi İstanbul'daki sultanlar takdir ediyor ve editörlerin istedikleri yüklü telif bedelini (atiyyeleri) yalnızca Osmanlı padişahları ödüyorlardı da ondan!

Peki bu örneklerde belirmeye başlayan harita meraklısı Fatih portresi, zihinlerimizdeki "Doğulu" hükümdar kategorisine ne kadar uymaktadır? Floransalı âlim ile İslam hükümdarı arasındaki ilişkiyi biraz daha geriye, Sicilya'daki Norman Kralı II. Roger ile İdrisî arasındaki patron-âlim ilişkisine de taşıyabilirsiniz rahatlıkla. 1166 yılında vefat eden

büyük İslam coğrafyacısı İdrisî, bu defa tersinden bir örnek ortaya koyarak, atlas meraklısı Kral II. Roger'e haritalar hazırlayıp karşılığında telif ücretini tahsil etmiyor muydu?

Kültür tarihine bu renkli ve hareketli perspektiften yaklaştığınızda sınırlar kendiliğinden kalkar aradan; Roma imparatoru Diokletyan'dan Kanuni'ye, Fatih'ten Floransalı âlim Berlinghieri'ye ve Norman Kralı II. Roger'den Müslüman bir Arab'ın, İdrisî'nin büyüleyici yeteneğine kadar yayılır ufkunuzun sınırları.

Ve sonra sorarız, 'Neden bir Fatih çıkmıyor bugün aramızdan?' diye. Kolay mıdır çıkması? O, karaların ve denizlerin Sultanı olarak görüyordu kendisini (Sultânu'l berreyn ve'l-bahreyn) ve Gazâlî'yi de, Homeros'u da, gökyüzünü de, tarihte olan bitenleri de has bir tutkuyla merak ediyordu. Doğruyu söyleyelim: Kaçımız okuduk her ikisini de? Ya da birisini diye mi sorsam?

Onun fetihleri, ileriye ve geriye doğru yırtıyordu zamanın atlasını. Belki de onu hakiki anlamda "fâtihimiz" olarak görmeye bizi zorlayan şey, asıl entelektüel uzaydaki fetihleridir.

Erişemediğimiz ufkun yanık haldeki tohumları parlamaktadır onun uzattığı altın elde çünkü. Söylemesi bizden olsun: Tutan yanar o eli, yanar tutmayan...

1 Yılmaz Öztuna, "Osmanlı İmparatorluğu," *Türk Ansiklopedisi*, cilt XXVI'dan ayrı basım, Ankara 1977, Milli Eğitim Bakanlığı, s. 94.

2 Doğan Kuban, İstanbul: *Bir Kent Tarihi- Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, Çeviri: Zeynep Rona, 2. baskı, İstanbul 2000, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 243.

3 Recep Uslu, ".. .Fatih dönemi müzisyenlerinden Şemseddin Nahifi ve bilinmeyen eseri", Journal ojTurhish Studies, Vol. 24 / II, 2000, s. 281-296. ("Edirne Sarayı'nda icra edilen bu besteler arasında Fatih'in zevkle dinlediği Arapça ve Farsça güfteli besteler bu eserden öğrenilmektedir", s. 294).

4 Jerry Brotton, "Printing the world", Editörler: Marina Frans-ca-Spada and Nick Jardine, *Books and the Sciences in History*, Cambridge University Press, 2000, s. 45.

Gülün fethi

Eşrefoğlu al haberi, bahçe biziz, gül bizdedir
Biz şâh-ı merdân kuluyuz, yetmiş iki dil bizdedir.

Temeşvarlı Gazi Hasan Dede varımızı yoğumuzu özetlemiş işte şu iki laf içinde, insanlık bahçesinin bahçıvanı olduğunun bilinciyle hareket eden bir medeniyet, bu bahçenin gövdesine serdiği bin bir kokulu güle erişmek üzere yola koyulmuştu.

Bu hedefe doğru giderken, bahçesini büyütürken, yeni güller eklemeyi ihmal etmemiş, "yetmiş iki dil"in konuşulduğu ve bir arada yaşatıldığı bir dünyanın, Avrupa'daki anlı şanlı ütopyaların ancak silik kopyalarını sunabildiği "insanlık bahçesi"nin temellerini atmış, atmakla da kalmamış ve yeryüzüne "İstanbul" gibi bir mucizeyi, üflediği kutlu rüzgârların arasına bir avuç tohum gibi saçmıştı. Medine'de, Gırnata'da, Bağdat'ta, Semerkand'da, Konya'da kurduğu bahçelerden bir bahçe olacaktı İstanbul. Hatta daha fazlası.

İşte İstanbul'un ('Kostantiniyye'nin) 29 Mayıs 1453'teki fethi, başka birçok açıdan olduğu kadar yeryüzünde yeni bir medeniyet kurma çabasını, bir medeniyet projesini temsil ettiği için de önemlidir ve günümüzde hassaten bu yönüyle anlatılmalı ve anlaşılmalıdır. Artık şu

gemilerin karadan yürütülmesi, surlara yeniçeri tırmandırılması, Ulubatlı Hasan'ın kan revan içinde temsilleri, döktüğümüz dev topların surlarda ne muazzam gedikler açtığı edebiyatını bir kenara bırakmalı ve ille de fethin tarihini anlatacaksak, onun hangi medenî-kültürel hamlelerin tetikleyicisi olduğunu ve İslam'ın yeryüzünü büyük bir bahçe haline getirme idealinin hangi noktasını işgal ettiğini dikkatle tespit etmeliyiz. Ancak bu suretle Fatih'in kafa ve gönlündeki hakiki fethin, bir yarımadanın içine sıkışmış olan toprak parçasını ne pahasına olursa olsun zapt etmekten ibaret olamayacağı sırrını görebilir ve gösterebiliriz.

Bu noktada Yahya Kemal'in, 'Biz İstanbul'da mekânı değil, zamanı fethettik' sözlerini hatırlatmak ve üzerinde düşünmek istiyorum.

Zamanın fethi, İstanbul'un ruhunun fethi demekti. "Feth"in kelime anlamı 'açmak' olduğuna göre, İstanbul'un fethi, İstanbul'un 'açılması' anlamına geliyordu. Bir başka deyişle, İslam'ın kurmayı hedeflediği o büyük insanlık bahçesine açma, açılma... Bu ikinci anlamda İstanbul'un fethi artık tarihî bir hadise olmaktan çıkar, insanlığı hakikatten ayıran perdelerin 'açılması', bahçenin, güllerin ve dillerin gümrah çeşitliliğinin bir başka çağa ve coğrafyaya hicret ederek ihyası demekti. Nitekim Fatih, yukarıda zikrettiğimiz vakfiyesinde, bu dünyadaki en büyük hünerin bir şehir kurmak ve halkın kalbini mamur etmek olduğunu söylerken veya Bosna-Hersek'teki Fransisken rahiplerine verdiği "ahidnâme"yi kaleme alırken bu tezin bazı temellerini ortaya koymuş bulunuyordu.

Fethin tarihî plandaki önemini ortaya koyarak başlayalım isterseniz.

İstanbul 857 hicri yılında fetholunmuştu. Fatih'in kullandığı takvim, buydu. Müslüman bilinci fethin hakiki anlamını ancak bu tarih üzerinden kavrayabilir. Yahya Kemal'in dediği gibi 1453, ancak Bizans açısından anlamlı olan küf kokulu bir tarihtir ve Fatih'in bu tarihle herhangi bir alakası bulunmamaktadır. Fatih'in hedefi, kendi peygamberinin "mutlaka" diye üzerine basarak arzuladığı bir şehri onun bahçesine taşımak, yeni bir gül bahçesi (gülzâr) yapmaktı. Dolayısıyla o kendisini an-

cak 857 yıl önce vuku bulan hicret çizgisinde anlamlı bir noktada görecek ve yaptığı eylemin aslında hicretin yeni bir safhası olduğunu düşünecekti. (Geniş bilgi için bkz. "İstanbul'un fethi hangi tarihtedir?" yazısı.)

Ancak daha da ilginç bir nokta var: 1453 tarihi, ancak 1258'in ardında ve 1492'nin önünde okunduğunda, yani bu iki kritik tarih arasında asıl yerini bulmaktadır. Fetih, İslamiyet'in yeryüzündeki atılımını görünüşte noktalayan Bağdat'ın Moğollar tarafından işgal ve yağmasının 195 yıl sonrasına rast gelir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ise, çok ilginçtir, Bağdat'ın düşüşünün sadece 41 yıl sonrasında gerçekleşir. Daha da ilginç bir tarih, Osman Gazi'nin tam da Bağdat'ın düştüğü yıl doğmuş olmasıdır.

Fatih'in anlamı

Bağdat, İslam medeniyetinin Doğu'daki merkeziydi ve Batı'daki Endülüs ile el ele yeryüzünü bir insanlık bahçesi haline getirme yolunda başarıyla ilerlemekteydi. 1258'deki işgal, İslam'ın doğu kanadını çökertti. Kan ve dumanlar içindeki Bağdat, bayrağı teslim edecek yeni bir el arıyordu. Yedeğini önce Meraga'da aradı, sonra de Semerkand'da.

Ne var ki, bu iki aday da uzun ömürlü olmayacaktı. Ama tam da o çöküş yılında doğan Osman Gazi'nin kurduğu devlet, adeta İlahî bir nefhayla devreye sokulacak ve Bağdat'ın yarım bıraktığı göreve talip olacaktı. Aynı zamanda fetihten 39 yıl sonra, 1492'de son kalesi olan Gırnata'yı kaybedecek olan İslam'ın batı kanadının bıraktığı boşluğu da doldurmak gibi ağır bir sorumluluğun yükü altında bulacaktı kendisini. Eğer Osmanlı Devleti kurulamamış veya yeterince güçlü bir şekilde gelişememiş olsaydı, 20. yüzyıl başlarında uğradığı zillet, Allahu a'lem, İslam dünyasını çok daha erken bir tarihte bekliyor olacaktı.

1258 ile 1492 tarihleri arasından 1453'ü çekip alın, iki ayağı kopmuş, kötürüm ve sahipsiz bir İslam dünyası tablosunun içinde bulursunuz

kendinizi. Madde planında İstanbul'un fethinin manası budur ve Fatih, İstanbul'u fethetmekle bir yerde İslâm'ın geleceğini fethe memur edilmiştir.

Dolayısıyla Fatih'in ve onu destekleyenlerin "Fetih hadisi"ni sadece dünyevî (yatay) düzlemde okumadıklarını, onun tam da olması gerektiği gibi, yani bu dinin kaderindeki bir kırılma noktasında imdada yetişecek ve sancağı devralacak bir hamlenin başlangıcı olacağını gördüklerini söylemeliyiz. Değil mi ki, o söz "âlemlere rahmet" olarak gönderilmiş birinin mübarek ağzından çıkmıştır, onun anlamı, bir kalenin fethiyle sınırlı olmamalıdır. Yeni bir gül bahçesi, yeni bir hamle, düşen bayrağa koşan bir el... Velhasıl İstanbul, buydu.

İstanbul buydu da, fethi gerçekleştiren "güzel emir" kimdi? Hangi mânâyı temsil ediyordu? Fatih, genç yaşında İstanbul'u fethedip kutlu müjdeye nail olurken, etrafındaki pek çok insanın zannettiğinin tersine, fethin o gün bitmediğini, tam da o gün başladığını ve asırlarca devam edeceğini biliyordu.

Velhasıl, İstanbul'un fethi 29 Mayıs 1453'te bitmedi, o gün başladı. İstanbul'a su getirilmesinden tutun da, Batlamyus'un "Coğrafya"sının keşfi, Öklid'in çevrilmesi, Tehâjüt tartışmasının alevlendirilmesi, İncil'in Arapçaya çevrilmesi, kütüphane katalogunda bolca rastlanan *Füsûsu'l-Hikem* şerhleri, Molla Câmî'nin İstanbul'a çağrılması, Semerkand ve Meraga okullarından devralınan bilimsel faaliyetlerin kanallar açmak suretiyle İstanbul'a akıtılması, ressam Gentile Bellini'nin İstanbul'a gelerek Fatih'le dost olması, Timur'un torunlarından Hüseyin Baykara'nın müzik okulundan Nahifi gibi isimlerin İstanbul'a celbi ve Musannifek adlı Arap âliminin Kahire'den İstanbul'a gelip Fatih'in emriyle eserler şerh etmesi gibi inanılması güç bir kültürel ve medenî hamleyi başlatan kişinin Fatih olması bizi fetih hadisesi üzerinde yeniden düşündürmeli ve anlamı konusunda uyarmalı ve uyandırmalıdır.

Düşünün bir: Eğer biz İstanbul'un sadece 'madde'sini fethetseydik ve fetihten sonra, son 50 yılda yaptığımız gibi bu insanlığın gözbebeği

"Gül Koklayan Fatih"
(Âşık Çelebi'nin "Meşairu rŞuara" adlı Şairler Tezkiresinin
Fatih Kütüphanesindeki minyatürlü nüshasından)

olan şehri tahrip etseydik, bugün hangi yüzle fetih yıldönümlerini kutlar, hangi yüzle bu şehrin zamanını, yani ruhunu fethe talip olduğumuzu söyleyebilirdik? Allah'tan ki, onlar bizim gibi bakmıyorlardı İstanbul'a. Tıpkı Necip Fazıl'ın bakışında olduğu gibi, onun içindeki anlamı, Fatih'in bir madde fatihi değil, bir mana fatihi olduğunu biliyor, buna inanıyor ve sonucunda İstanbul'u, yeryüzüne, bir Mutluluk Kapısı (Dersaadet) kılıyorlardı.

Necip Fazıl'ın Fatih'i

1968'de MTTB'nin düzenlediği bir talebe mitinginde Necip Fazıl, "Fatih'ten yola çıkıp nereye varamayız ki?" demiştir. Bunun, nutuk icabı söylenmiş parlak bir laftan ibaret olmadığını, aynı konuşmada, Fatih'i, "nur saçarak" dünyanın etrafını dolaşan bir füzeye benzetmesi ve onu, kendi dar ve sefil perspektifimizden değil, füzenin içinden bize bakarak değerlendirmemiz gerektiği yolundaki ifadesinden anlamaktayız. Necip Fazıl'a göre bugün eğer hâlâ değirmenimize taşıma da olsa bir su dökülüyorsa, bu su, Fatih'in nasılsa yok edilememiş eserinin son artığından gelmektedir.

Bu ifadelerde Fatih'in artık "tarihî", yani kanlı canlı bir şahsiyet olmaktan çıkıp tarih-üstü ve zamandışı bir gerçekliğe bürünmeye başladığını müşahede ediyoruz. Yazar, füzenin içine girmiş ve bize oradan seslenmekte, oradan haberler vermektedir. Nitekim "500. yıla doğru" başlıklı muhteşem yazısında bunu en çarpıcı tablolar halinde şöyle asar gönül galerimize:

> Bir gün Fatih dirilecektir! Evet, laf ve hayal âleminde değil, doğrudan doğruya madde ve hakikat dünyasında Fatih dirilecektir! Bir gün Fatih'i, kılıcının kabzasını kavramış, zarif ve ince endamıyla bir masaya eğilmiş ve gök gözleriyle dünya haritasını süzmeğe başlamış olarak göreceğiz. Kendi içinde olmuş bir cemiyetin dışa doğru fetih hamlesini temsil eden Fatih, bu defa, aynı cemiyetin, hem kendi içinde, hem de dışına doğru Mefkûrevî fetih hareketinin timsali olacak; bu da, 5 asırdır sandukasının içinde ders alan Fatih'in ulaştığı son kemâl haddini gösterecektir!

Burada dile getirilen yeni Fatih'in İslam'ın yine bir "çöküş" asrında imdada yetişeceğini ve bu defa sadece dışarıyı değil, kendi toplumunu da fethedeceğini, dolayısıyla geçmişte yaşayan "fâni" bir vücudu değil, ölümsüz bir davanın ideal fethinin kahramanını sembolize ettiğini görüyoruz. Üstelik Fatih ölmemiş, sandukasının içine çekilmiş ve ideal fethin dersini çalışmaya başlamıştır. Dersini bitirip yeniden sahneye çıktığında bu defaki fethini kılıçla değil kalemle, gülleyle değil gülle yapacak, gönülleri fetih için surları yıkmak mecburiyetinde kalmayacaktır. Şeyhül İslâm İbn Kemal'in o emsalsiz deyişiyle, "fetih gülü" (gül-i feth) açılmıştır. Ancak bu defa gerçekleşecek olan fetih, "gülün fethi" olacaktır.

II

RUHUMUZUN KALIBI: İSTANBUL

"KARANFİL KOKLAYAN FATİH"
(XVI. yüzyılda Sinan Bey'in yaptığı minyatür;
Topkapı Sarayı Müzesi)

İstanbul'u ve Fatih'i anlayabilmek

Fatih beyaz atına binerek... şehre ikinci defa ve lâkin
resmî merasimle giriyor. Edirne kapısından girince du-
ruyor. Güzel kaderimiz icabı bu şehrin hakiki sahibi
olarak bir nazar ediyor. Ah bu nazar...
Onu öper ve her
tarafa bu mübarek nazarları serili görürüm.

SÜHEYL ÜNVER*

Byzantium, Yeni Roma (Nea Roma), Konstantinopolis, Kostantiniyye, Çarigrad, Dersaadet, Darü'l Hilâfeti'l-Aliyye ve İstanbul... Pek kolay çoğaltabilirsiniz onun gelinliğine takılmış bu kristal etiketleri.

Her kültür, farklı bir dilden seslendi ona. Asırlar boyunca milletler uykularında onun ismini başka lisanlardan sayıkladı.[1] Efsaneleri, masal kayıklarına binerek kıtaların sınırlarından bir su gibi akıp geçti. Rüyasını görenler, gerçeğiyle karşılaştıklarında hangisinin daha yaman bir avcı olduğuna karar vermekte zorlandılar.

Bizans halkı lafı uzatmamak için ona kısaca "Şehir" (Polis) demeyi tercih edermiş. Çünkü şehir demek İstanbul demekmiş onlar için. Şu "Ebedî Şehir" olma iddiasındaki mağrur Roma bile Büyük Konstantin zamanından beri İstanbul'un taşrası konumuna düşmemiş, kıskançlık krizlerinin birinden diğerine sürüklenmemiş midir?

Şehir, Milattan Önce 658 yılında Megara Kralı Byzas adına kurulduğundan beri geçen 2.664 yılı dolu dolu yaşamış olmasını, üzerine

oturduğu benzersiz jeo-stratejik konumuna ve doğu-batı, kuzey-güney deniz ve kara ticaret yollarının tam kesişme ve düğüm noktasında kurulmuşluğuna borçludur.

Kadim ticaret yollarının düğümlendiği bu nokta, yüzyıllardan beri bileğine güvenenlerin iştahını kabartan bir arzu nesnesi haline getirmiştir onu. Iraklar, Persler, Ispartalılar, Atinalılar, Makedonlar, Romalılar, Müslüman Araplar, Peçenekler, Moğollar, Ruslar, Bulgarlar ve Osmanlılar bu kraliçeşehri arzulayan ve hedeflerine vasıl olmak için yollara düşen kavimler yumağından çözebildiğimiz birkaç ipliktir sadece.

Velhasıl o, "dünyanın arzuladığı şehir"dir.

Bir 16. yüzyıl Venedik elçisi, boşuna "Roma dünyanın hülasasıdır, İstanbul ise dünyanın kendisi" dememiştir. Dünya, onda durulmuş, toplanmıştır adeta. Necip Fazıl, "Canım İstanbul" adlı bu şehrin ruhunu buram buram tüttüren şiirinde,

Yedi tepe üstünde zaman bir gergef işler
Yedi renk, yedi sesten sayısız belirişler

derken zamana, yedi iklim ve binlerce sesten oluşan gergefini onun birbirinden alımlı tepeleri üzerinde işletiyordu.

Bilmek gerekir ki, Sultanahmet Meydanı'nda gördüğümüz Dikilitaş, bu şehrin en yaşlı parçasıdır. Yaşı kaç mıdır? Tam olarak bu yıl 3.737 yaşına basmıştır İstanbul'un bu Mısırlı konuğu. (Konuk mu? Ondan daha köklü kaç tane İstanbullu vardır ki?) Mısır Firavunu Thotmosis Möris tarafından Yunanlıların Yanardağ Tanrısı Phta adına dikilmiş olan bu anıt yapıldığında Hz. İbrahim'in Mısır'a gelmesine daha tam 437 yıl (yani yaklaşık olarak 4,5 asır) vardır![2]

Yalnız Mısır'dan mı konukları vardır bu şehr-i İstanbul'un? Yine Sultanahmet Meydanı'nda gördüğümüz Yılanlı Sütun da Delf'teki ünlü tapınaktan gelmemiş midir? Roma'dan, Atina'dan, Girit'ten, Trabzon'dan, Kudüs'ten, Babil'den gelen parçalar da kendilerince süslemeye koyulmuşlardır; Bizans İstanbul'unun caddelerini, duvarlarını, meydan-

larını ve mabetlerini. Nitekim Ayasofya'nın muhteşem kubbesini taşıyan devasa sütunların, adeta bu kutsal yapının köklerini yeryüzündeki diğer görkemli medeniyetlerin derinlerine yaymak istercesine Truva veya Efes harabelerinden olduğu kadar Atina ve Ege Adaları'ndan da toplandığını yazıyor kaynaklar.

Gariptir, bu emperyal mabedler yahut Osmanlıların kendi deyişleriyle söylersek selâtin camileri inşa edilirken, aynı "malzeme devşirme" uygulaması, görkem ve anlamından fazla bir şey kaybetmeden devam etmiş görünüyor. Nitekim Süleymaniye Camii yapılırken, saraydan ülkenin dört bir bucağına buyrultular gönderildiğini ve eski medeniyetlerden kalma harabelerden mimari unsurların belirlenerek işe yarar olanlarının gemilerle İstanbul'a taşındığını biliyoruz. Böylece bu mimari elemanlar, tıpkı Ayasofya gibi, imparatorluğun bir nevi hülasası, özeti haline getirmiştir Süleymaniye'yi. Bir başka deyişle, Süleymaniye'ye bakarken Memâlik-i Osmaniye'nin her köşesinden bir taş, bir mermer, bir tuğla, bir sütun görmeniz mümkündür.[3] Osmanlı'yı sıksanız içinden Süleymaniye damlayacaktır yani.

Bu yanıyla Süleymaniye'nin, Osmanlı coğrafyasının maddî kültür zenginliklerini de aksettiren bir terkip, bir resim, hatta Osmanlı insanının felsefesini aksettiren bir kitap olduğunu bile söyleyebiliriz. Bu kitabın son sayfalarından birisinde ise Yahya Kemal'in "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" başlıklı şiirinin bulunmasından daha tabii ne olabilir ki?

Osmanlı sistemi de kıtaları düğümleyen coğrafyasına yayılmış bütün dinî ve etnik unsurların temsiline açık değil miydi? Nasıl Süleymaniye Camii'nde, Yalova'da bulunan eski bir Bizans sarayının sütunları rahatlıkla yer alabiliyorsa, aynı şekilde bir Sırp, bir Rum, bir Arap, bir Çerkez, bir Türk veya bir Kürt çocuğu da sadrazamlık dahil en yüksek mevkilere kadar çıkabiliyor ve Osmanlı gövdesinin o rengarenk dünyasının bir tuğlası, bir sütunu, bir sıva parçası, bir dişlisi haline gelebiliyordu.

Böylece İstanbul, yalnız başkalarının kendisi hakkında konuştuğu bir şehir olmaktan çıkmış, ortaya koyduğu eserlerle fikirlerini açıklamayı

başarmıştır çağlara, taşa, mermere ve dahi insanlığa. Müşfik kucağında özge seslerin cıvıldaması için açmıştır kollarını. Böylece İstanbul, Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'nden (ki burası Orta Asyalı Müslümanların gelip kaldığı bir nevi han vazifesinin yanında, iki akraba âlem arasındaki kültür alışverişlerini yönlendiren bir manevî merkez olarak görev yapmıştı yüzyıllar boyu) Ulah Beyi Dimitri Kantemir'in Lale Devri'ndeki Müslüman aydınlarla oluşturduğu "aydın hareketi'ne[4] kadar pek çok farklı sesi, kokuyu ve rengi 20. yüzyılın başlarına kadar bünyesinde korumayı, konuşturmayı ve yaşatmayı bilmiştir. Hem de bütün dünyanın sürüklenircesine tek renge büründüğü bir dönemde ('modern' dönem diyoruz ona) bunu başarmıştı ki, hakiki büyüklüğünü, onun içine girip de içerdiği çok-kültürlülükten başları dönen Avrupalı seyyahlar daha sağlıklı bir şekilde takdir edeceklerdir.

İşte bu yüzden diyorum ya, İstanbul'un, içinden asırların uğultusu işitilen bu sarsıcı derinlikteki dünyası, sadece ve sadece kulak kabartmamızı bekliyor bizden. Konuşmaya onun kadar hakkı olan şehir az bulunur çünkü.

Sinan'dır, Süleyman'dır, Nedim'dir bu şehrin geceleri uykusunda sayıkladığı isimler. Aynı zamanda Patrona Halil'dir, Laleli Baba'dır, kırdığı testinin başında hüngür hüngür ağlayan geleceğin su güzeli sebillerinden birinin banisi olacak Saliha Sultan'dır. Şehrin kurucusu Büyük Konstantin'dir, kara surlarının banisi Theodosius'tur, Malazgirt'ten İstanbul'a gözleri olmadan dönen Romen Diyojen'dir.[5] Aynı zamanda da 961 yılında esir edilen Girit'in Müslüman komutanı Kurtubalı Abdülaziz Bey'dir, pırlanta kalpli entelektüel prenses Anna Komnena'dır, Nika ayaklanmasında boynu vurulanların ve İmparatoriçe Theodora'nın terbiye edildiği şehirdir.

Osmanlı döneminde Sultanahmet'teki Vakvak ağacına asılanların da, Bizans yüzyıllarında Anemas zindanına kapatılanların da adları kazılıdır onun yap-bozu andıran yüzünde; bazen mürekkeple, bazen de kanla... Herevî ve İbn Battuta kadar Novgorodlu Antoni'dir, İspanyol Clavijo'dur,

Tudelalı Benjamin'dir kuyulaşmış hafızasından zamanın gazabına uğramış sesleri gelenler. Elbette "Canım" Evliya Çelebi'nin muzip ve mütebessim sureti de sarkar onun her sokağının başından mor salkımlar gibi.

Kabul edelim ki bütün bu renkli tabloyu kucaklayan en yetkin isim, "Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı" olmaya azmetmiş Fatih Sultan Mehmed'dir.

Ah cemi cümlesini bir sonsuz duvar gibi kendi bedeninde teşhir eden İstanbul'u ve onun "öz evladı" Fatih'i bir anlayabilsek!

* Süheyl Ünver, "*İstanbul fethinden sonra ilim ve sanat*," Fethin 511inci Yıldönümü Konferansları, İstanbul 1964, s. 17.

1 Tarih boyunca İstanbul'un aldığı adlar hakkında derli toplu bir yazı için bkz. Osman [Nuri] Ergin, "İstanbul'un eski adları...", *Tarih Dünyası*, Sayı: 7, 15 Temmuz 1950, s. 292-296 ve 304.

2 Constantius (Rum Patriği), *Ancient and Modern Constantinople*, İngilizceye çeviren: John P. Brovra, London: Stevens Brothers, 1868, s. 61.

3 Nitekim Süleymaniye'nin sütunlarından birisini Kıztaşı adlı anıt oluşturmaktadır. Bu, gerçek Kıztaşı'dır. Bugün Kıztaşı olarak bilinen sütunun asıl adı, "Marsianus Sütunu"dur. Bkz. Münir Sirer, "Kıztaşı, Kıztaşı değildir!", *Yılllarboyu: Yakın Tarih Dergisi*, Sayı: 9, Aralık 1978, s. 10-13.

4 Halil inalcık, "Eastern and Western cultures in Dimitrie Cantemir's work", The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society, Bloomington, 1993, s. 412414. Bu yazının tarafımdan yapılmış Türkçe çevirisi için bkz. "Dimitri Kantemir'in eserlerinde Doğu Batı kültürleri", *Yağmur*, Sayı: 21, Temmuz 2005.

5 Yanlış anlaşılmasın, mağlup olan Roman Diyojen'in gözlerine mil çektirenler Selçuklular değil, kendi hemşerileri, yani Bizanslılar olmuştu. Geniş bilgi için bkz. Semavi Eyice, *Malazgirt Savaşı'nı Kaybeden IV. Romanos Diogenes*, Ankara 1971, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şehirlerin ölümsüz kraliçesi

> İstanbul'un 1453'te alınması bir şimşek gibi çakarak Osmanlı devletini, oraya egemen olmak üzere imal edilmiş bir kente, denizin göbeğine taşımıştır. Latinler tarafından (Venedikliler de aralarında) özünden boşaltılan kent, Türklerin önünde kendiliğinden çökmüştür. Ama çabucak yeni ve güçlü bir kente, çoğu zaman zorunlu iskânla kalabalıklaşan ve yeniden büyüyen İstanbul'a yer açmıştır. Türk başkenti kısa bir süre sonra, kendini padişahlara dayatacak olan bir deniz siyasetinin sürükleyicisi olacak ve Venedik, zararına gelişen bu durumu fark edecektir.
>
> FERNAND BRAUDEL[1]

Geçenlerde Anadolu şehirlerinden gelen bir dostum bir iki gün içinde İstanbul'u şöyle doya doya gezmek istediğini söyleyince irkildim ister istemez. Ne mümkündü efendim birkaç günde İstanbul'u doya doya gezmek? Buna günler, hatta bir ömür yeter miydi? Binlerce yılın mekâna serptiği bu muhteşem izler cennetini, bu Şehirlerin Kraliçesini, bu Yeni Roma'yı, bu Yeni Kudüs'ü, bu Dersaadet'i, bu Dünyanın Merkezini, bu insanlığın batmayan güneşini birkaç günde kat edecek babayiğit var mıydı acaba yeryüzünde? Yunan, Roma, Bizans, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti tarihlerinin bu toprağın derinlerine kök salmış izlerini içimizde hissetmeden gezmek hiç doya doya gezmek olarak nitelenebilir miydi?

Gerçi arkadaşım itirazlarımı dinledikten sonra bir Boğaz gezisine razı oldu ama onu bile bir günde bitiremedik desem yeridir. Boğaziçi'ni sadece sahilden gezmek dahi birkaç günümüzü alacaktı az daha.

Bizanslı tarihçi Dukas, İstanbul'un Türkler tarafından 1453 yılının 29 Mayıs'ında fethedilmesi üzerine bir ağıt yazmıştı sevgili şehrine. O kadar dokunaklı bir dille kaleme alınmıştır ki, tarihin içinde hep yankılanıp durmuştur bu ağıt. Özellikle Avrupa'da "Türk barbarlığı" denilince ilk akla gelen delillerden biri olarak sunulmuş olan bu ağıtta, fetihle birlikte şehrin artık bir çöle döndüğü, hayat damarlarının kuruduğu, çıplak ve sessiz kaldığı, biçim ve güzellikten mahrum bırakıldığı anlatılır.

"Şehir, ey Şehir" der Dukas ve devam eder:

Ey bütün şehirlerin şahı!
Şehir, ey Şehir,
Dünyanın dört bucağının merkezi!
Şehir, ey Şehir,
Romalıların gururu, barbarların medeniyet hocası!

Dukas, sözlerini *"Nerede o güzelliğin, o kiliselerin, o evlerin, o kutsal surların..."* diye sürdürür ve adeta bütün bu saydığı güzelliklerin ete kemiğe bürünmüş varlıklar olduğunu ve onlar için yas tuttuğunu belirterek devam eder. *"Şimdi şehrin başına gelen bu felaketi, bu müthiş esareti ve acı hicreti tasvire muktedir kalem nerede?"* diye de sormadan edemez.

Şüphesiz ki, Dukas bazı yönlerden haklıdır. Konstantinopolis kurulurken zamanın en büyük ve medenî şehri Ebedî Roma'nın rakibi olmayı hedeflemişti ve bu hedefe de henüz ömrünün 4. yüzyılı tamamlanmadan erişmeyi başarmıştı. Roma, Barbarların istilası altında Karanlık Çağlara adımını atarken, Konstantin'in alternatif başkenti, gerçek bir imparatorluk merkezi olarak Eski Dünya'nın sanat, bilim, kültür, din ve siyasetinin odağına kuruluyordu, ilk adı, bizzat Konstantin tarafından Yeni Roma (Nea Rome) konulmuştu; bir ara İkinci Roma (Deutera Rome) da denilmişti ama halkın gönlü, şehri, kurucusunun isminden ayırmaya yanaşmamıştı bir türlü: Konstantin'in Şehri, yani *Konstantinopolis.*

Bu Yeni Roma'nın şöhreti o kadar hızla yeryüzüne yayılmıştı ki, Rus steplerinden Arap çöllerine kadar bir efsane bulutu eşliğinde seyahat etmekteydi. 10. yüzyılın sonunda Ortodoksluğu seçen Ruslar için o, artık herhangi bir şehir değil, bir maneviyât merkezi ve medeniyet modeliydi. Daha Hıristiyanlığı kitlesel olarak kabul etmelerinin üzerinden 50 yıl bile geçmeden, 1307'de Kiev'de onların eliyle İstanbullu ustalar işbaşı yapmışlardı bile. Ortodoks Hıristiyanlığın ebedî ışığı olan Ayasofya'nın bir benzeri ve adaşı, Kiev'de onların eliyle yükselmeye durmuştu.

Aynı şekilde Müslüman Araplar da gerek "Kostantiniyye"nin, gerekse Ayasofya'nın şöhretine "ezelden" aşina idiler. Hz. Muhammed'in (sav) doğumunda meydana gelen olaylardan birisinin de Ayasofya'nın kubbesinin çatlaması olduğuna inanılmaktaydı. Nitekim meşhur hadislerden birisinde, "Kostantiniyye"nin Müslümanlarca mutlaka fethedileceğinin müjdelendiğini biliyoruz.

Hatta Eski Roma'nın kıskançlığını da celb edecekti, nitekim geçenlerde yeni Papa'nın seçimi vesilesiyle gündeme gelen Papalığın baş kilisesi Sen Piyer Katedrali, 1506'da yeniden yapılmaya başlandığı halinde Ayasofya'nın mimarisi model alınmıştı. Böylece bir zamanlar Yeni Roma'yı küçümseyen Roma, şimdi onu örnek almaya başlıyor, kısacası yarışta geriye düştüğünü itiraf etmiş oluyordu.[2]

Yeni Roma kuruluyor

Konstantinopolis'in şöhreti yalnız manevî ve mistik gücünden değil, aynı zamanda ticari bir merkez, ana ticaret yollarının kavuşma noktası olmasından da ileri geliyordu. Hem doğu-batı kara yolları, hem de Karadeniz-Akdeniz su üstü hattının düğüm noktasını işgal eden Konstantinopolis, kozmopolitliğini biraz da bu eşsiz konumunun sağladığı kudrete borçludur. 12. yüzyılda şehri ziyaret eden Yahudi tüccar Tudelalı Benjamin, "Buraya Babil'den, İran'dan, Hindistan'dan, Mısır'dan, Kenan ülkesinden, Rusya'dan, Macaristan'dan, Peçenek ve Hazar ülkelerinden, Lombardiya ve İspanya'dan her ırktan tüccar geliyor"

diyerek onun haiz olduğu büyük ticarî potansiyelin renkli bir profilini çiziyordu. O yıllarda Altın Çağını yaşamakta olan İslam dünyasında bile Bağdat dışında Konstantinopolis'le boy ölçüşebilecek şehir olmadığını söyleyen Benjamin, "Bu şehre her devletten, her bölgeden ve her şehirden akan olağanüstü zenginlikler hayal gücünü tümüyle aşar ve tüm dünyanın zenginliklerini bastırır" diye not düşüyordu defterine.

Ne var ki şehirlerin hayatlarında sürprizler hiç eksik olmaz. Parlak ve karanlık sayfalar peş peşe gelmekte ustadır. İhtişam ve sefalet aynı anda yaşanır; gelişme ve yozlaşma aşamaları da şehirlerin kaderinin ayrılmaz parçaları olur.

Neredeyse bin yıl Araplardan Bulgarlara kadar pek çok milletin akınlarına başarıyla göğüs geren Konstantin'in surları, 1204'te Haçlı ordularının hileleri karşısında çaresizliğin pençesine düşer. 875 yıldır şehirde biriken emperyal enerji, bu yarım asırlık devrede boşalır adeta. Yarım asırdan fazla süren Latin istilası, 1261'de sona erinceye kadar Konstantinopolis'in bütün ihtişamını siler süpürür.

Bu karanlık dönemde Bizans, dünya politikasındaki ağırlığını bir daha geri gelmeyecek şekilde kaybeder. Şehir yangınlar, yağmalar (Sibirya sincabı, gri tilki ve kakum kürkünden mantolar da vardır yağmalanan eşyalar arasında) ve ilgisizlikten harap ve bitap düşmüştür. Tahrip edilenler dışında yağmalanan ve sökülüp Venedik'e götürülen sanat eserleri söz konusudur. Mesela M.Ö. IV.-III. yüzyıllara ait bir antik çağ eseri olan altın yaldızlı tunçtan 4 adet at heykeli, Hipodrom'daki (Sultanahmet Meydanı) yerinden Latinler tarafından sökülerek ganimet olarak Venedik'e götürülmüştür. 1797'de şehri işgal eden Napolyon Bonapart tarafından Venedik'ten sökülerek Paris'e taşınmış olan heykeller, Restorasyon döneminde, 1815'te geri verilerek San Marco Kilisesi'nin cephesindeki eski yerine konulmuştur. (Asıl sahibi olan İstanbul onu ne zaman geri istemeyi akıl edecektir dersiniz?)

1261'de Bizans'a yeniden hakim olan Paleologos hanedanının restorasyon çabaları Konstantin'in şehrine taze kan pompalayabilecek

kudretten mahrumdur ne yazık ki. Bu yıllarda şehri gezme fırsatını bulan seyyahlar, bazı boş alanlardan, metruk semtlerden, yaygın harabiyetten söz ederler ki, Konstantinopolis'in nüfus kesafetini de yitirmiş olduğunun en büyük delilidir.

1453 yılında Osmanlılar tarafından fethedilen şehirde ancak 30 bin ila 50 bin kişi kadar bir nüfusun yaşadığı ise bir başka gerçektir.

Türklerin İstanbul'u

Velhasıl şehir, Dukas'ın bize zannettirmeye çalıştığı gibi fetih öncesinde, bir Cennet olmaktan epeyce uzaklaşmış durumdadır. Ayrıca Dukas, "barbar" diye nitelediği Türkler tarafından ikinci bir yalanlamaya da maruz kalacaktır: 1453'teki fethin üzerinden daha bir asır bile geçmeden, 16. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'a "dönen" bazı Avrupalı seyyahlar hayretlerini gizleyemeyecek, terk edip gittikleri Konstantinopolis'in Türklerin elinde İstanbul'a dönüşürken daha bir güzelleştiğini, dirilip serpildiğini itiraf etmekte zorlanmayacaklardır. Nitekim Kanuni döneminde İstanbul'a gelen ve "Baş düşman" ilan ettiği Türklerin başkentinin portresini çizerken hayranlığını gizleyemeyen ama kendisini gizleyen meçhul bir Avrupalı yazar, Dukas'a en okkalı cevabı yetiştirmektedir:

> Sonuç olarak, iyi bir şehrin sahip olması lazım gelen her şeyi hesaba kattığımızda, Roma'yı, Venedik'i, Milano'yu, Paris'i ve Leon'u düşünecek olursak, [İstanbul'u] onlarla karşılaştırmanın iyi bir kıyaslama olmayacağı bir yana, o şehirlerin hepsini görmüş bulunan benim fikrime göre, değerleri ve büyüklükleri, yerleşim yerleri ve güzellikleri, ticaretleri ve iaşe temini bakımından hepsini bir araya getirseniz bir Konstantinople [İstanbul] etmezler. [3]

İstanbul'un başmimarı Sinan, kendisine kadar gelen Osmanlı mimarisinin imkânlarını geliştirmiş, müstakbel mimarinin de ufuklarını ve sınırlarını belirlemiş, nihayet İstanbul'a, bugün bütün çarpık yapılaşmalara rağmen silinemeyen Osmanlı-İslâm siluetini bir damga gibi vurmayı

başarmıştır. Taş, Sinan'ın elinde adeta eriyor, yeni kıvraklıklar kazanıyordu. İstanbul'da, modern mimarinin babalarından Le Corbusier'nin deyişiyle, asil geometrinin asırlarca sürecek saltanatı başlamıştır. Sinan, İstanbul ruhunun en başarılı çilingirlerinin başında geliyordu muhakkak ki.

İşte tam bu noktada Ayasofya, mimari gelenek anlamında "gerçek sahibi"ni Osmanlılarda buluyordu. Zira Anadolulu iki mimarın (Aydınlı Antemios ve Miletli Isidoros'un) eseri olan Ayasofya, ne Doğuda, ne de Batıda bir challenge (meydan okuma) olarak kabul edilmiş, göklerde bir defa görülen ve sonrasında uzayın derinliklerine ağan bir kuyruklu yıldız gibi çocuksuz kalmıştır. Oysa bin yıldan fazla bir zaman sonra Osmanlıların, daha önce adeta bir program dâhilinde başlattıkları tek ve merkezî kubbeli mekân arayışları, Ayasofya'nın meydan okuması karşısında tahrik olacak ve Edirne Selimiye Camii'nde zirvesine ulaşacak mükemmel bir merkezî kubbeli cami formunu geliştirmeyi başaracaklardır. Böylece *İbn Rüşd'ü Batı'ya vermiş olan Müslümanlar, karşılığında Ayasofya'yı almışlardır!*

Fatih Sultan Mehmed'in Bizans'ın Konstantinopolis'ini bir "Müslüman şehri" haline getirmeyi hedefleyen görülmeye değer çabası, şehrin "ikinci kurucusu" olarak adlandırılmayı hak edecek kırattadır. Gerek mimari ve kültürel olarak, gerekse sosyal ve siyasî boyutlarıyla Roma'nın 1.128 yıllık başkentini sahiplendiğinin mutlak bilinciyle hareket etmiş bulunan Fatih'in, 21 yaşında Ayasofya'ya girdiğinde bir yeniçerinin elindeki topuzla değerli bir eşyaya vurduğunu görmüş ve çok hiddetlenmiş olduğu söylenir. Yeniçerinin elinden topuzu kaptığı gibi hiddetle askerin başına indiren Fatih, bu sırada Ayasofya'nın kendi özel koruması altında olduğunu haykırmıştır.

Fetihten sonra ilk iş olarak şehrin yeniden tamir ve imarına (Osmanlılar buna "şenlendirme" demektedirler) başlanması için emirler vermesi ve tıpkı Konstantin'in vakt-i zamanında yaptığı gibi imparatorluğun çeşitli yörelerinden halkların getirtilmesi çabaları, Fatih'in şe-

hircilik vizyonunun dayandığı esasları layıkıyla ortaya koymaktadır.

Aslında Fatih'in bazı belgelerde "Kayser-i Rûm" (Roma İmparatoru) unvanını kullanmış olması da gösteriyor ki, onun rüyası, bu şehirde yeni bir oluşumu, yeni bir sentezi, yeni bir hareketi başlatmaktı. Kuşatıcı kültürel ve bilimsel hamlesine askerî, idarî ve hukukî yenilikler de eşlik ediyordu.

Sonsuzluğa çakılı bir yıldız

Osmanlı İstanbul'u hakkında o kadar çok şey yazılmıştır ki, bunların özet bir derlemesi bile rahatlıkla birkaç cilt tutabilir. Özellikle 17. Yüzyıldan sonra Avrupa'da İstanbul hakkında yapılan yayınlarda müthiş bir patlama yaşandığını görüyoruz. Yapılan bir bibliyografya çalışması, sadece 1501-1551 döneminde İstanbul hakkında basılan kitap sayısını 901 olarak tespit ediyor ki, matbaacılığın emekleme dönemindeki bu rakam gerçekten şaşırtıcıdır. 16. yüzyılın tamamına baktığımızda ise rakamın 2 bini aştığını görürüz. Bu yüzden 19. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden bir seyyahın, kendisinden önce yazılanlara bir göz attıktan sonra "İstanbul hakkında nasıl yazı yazılabilir ki artık? Söylenmedik ne kalmış?" demesine fazla şaşırmamalıyız.

Yine de Osmanlı İstanbul'u hakkındaki en çarpıcı pasajlardan birisine yer vermekte bir sakınca yoktur. Edmondo de Amicis, *Constantinople* (1874) adlı kitabında bizi Şehirlerin Kraliçesi'ne lâyık bir tablonun karşısına oturtur ve buyurun seyredin der, doya doya:

> Asya yakası yine yaldızlı, çırpıntılı sularda şimşekler çakıyormuş gibi, İstanbul'dan gelen kocalarla, sevgililerle dolu bir sürü ufak sandal, yalılardan gelen hanımlarla, çocuklarla dolu başka sandallara rastlayarak, durdurularak, etrafları çevrilerek Avrupa sahiline doğru koşuyorlar. Büyükdere kahvelerinden kulağımıza kopuk kopuk musikî ve şarkı sesleri geliyor; kartallar Yûşa tepesinin etrafında uçuyor, martılar suları sıyırıyor, yunus balıkları geminin etrafında yüzüyor, Karadeniz'den gelen serin hava yüzümüze çarpıyor. Neredeyiz? Nereye gidiyoruz? Bu hülya

> ve sarhoşluk anında, Boğaz sahilleri üzerinde iki saatten beri gördüğümüz her şeyin bıraktığı hatıralar, zihnimizde, İstanbul'dan on defa büyük, dünyanın dört bir tarafından gelmiş insanların oturduğu, Tanrı'nın bütün nimetlerinden nasibini almış ve daimi bir bayramı yaşayan tek mucizevî şehir tasvirinde birbirine karışıyor ve bu tasvir bizi hüzünle ve imrenme duygusuyla dolduruyor.

Evet, söylenmedik ne kalmıştır? Megara kolonisi olarak kurulduğu tarihten bu yana geçen 2.700 yıl, Büyük Konstantin tarafından kuruluşundan bu yana geçen 1.681 yıl ve nihayet Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirilen Müslüman fethinin üzerinden geçen 553 yıl... İstanbul'u "sonsuzluğa çakılı bir yıldız" yapmaya yetmemiş midir bu son derece müstesna kültür çağları?

Yazımıza Dukas'ın sözleriyle başlamıştık. Bir Cennetin Türklerin elinde mahvolacağı kaygısı yüreğini dağlıyordu şairin. Fakat çok değil, 100 yıl sonra tekrar gelebilmiş olsaydı sevgili şehrine, aradan geçen zamanda Konstantinopolis'in bir Müslüman şehrine dönüştüğünü ama aynı zamanda gerek Bizans mimari mirasını, gerekse büyüklüğünü koruduğunu, hatta daha da parlak ve yaşanası ve hoşgörülü ve büyüleyici bir şehir haline geldiğini görmek fırsatını bulacaktı. O göremedi belki ama 1555'de "İstanbul'dan daha hoş görünüşlü ikinci bir şehir yoktur" diyen Busbecq'den onun büyüleyici havasına teslim olan De Amicis'ye kadar geçen binlerce şahidin gözleri bu güzellikleri görme şansına erişmiştir.

Konuşan şehir

Çağımız İspanyol edebiyatının aykırı ismi Juan Goytisolo, şunları söyler bu ırmak şehir hakkında:

> Byzantium-Konstantinopolis-İstanbul. İlkin Helen-Roma tanrılarının korumasına sığınmış, sonra kendisini Hıristiyan Teslisine emanet etmiş, sonunda Allah'ın şanına ipince minareler yükseltmiş olan bu şehir, bizi yalnız olağanüstü konumu ve anıtlarının görkemiyle değil, aynı zamanda göstergesel söyleminin zenginliğiyle, eşzamanlılık (synchronicity) ile artzamanlık (diachronicity) arasında bilgece oyunlarıyla da şaşırtıyor.[6]

Goytisolo, bu cümledeki ilhamını çağdaş "kültürel göstergebilim"in (semiotic) kurucusu Rus Yuri Lotman'dan almıştı. Lotman'ın şehre bakışı, ancak İstanbul gibi çok-katmanlı bir şehirde gerçek anlamını bulacaktır:

> Şehrin mimarisi, töreleri ve törenleri, hatta planı, sokakların adları ve geçmiş zamanlardan kalma daha başka binlerce iz, şehir tarihinin metinlerini sürekli üretmeye imkân tanıyan kodlanmış programlar olarak görünürler. Şehir, kendi geçmişini sürekli üreten bir mekanizmadır... Bu açıdan bakıldığında, kültür gibi, büyük şehir de zamana karşı koyan bir mekanizmadır.

Şehrin kendisi bir metin olarak okunabileceği gibi, şehir hakkında yazılan metinler de şehrin gövdesini oluşturan birer tuğla olarak okunabilmelidir. Beyazıt Hamamı'nın temellerinde, vaktiyle biraz ilerisindeki Tauris Forumu'nun kalıntıları kullanılmıştır Osmanlılar tarafından. Burada yan dönmüş vaziyette bize bakan elleri mızraklı Romalı askerlerin, her gün gelip geçen İstanbullularla konuşmaya can atması bundandır.

1 Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık*, c. III, Çeviren: Mehmet Ali Kıhçbay, Ankara 1993, Gece Yayınları, s. 112-113.

2 Jerry Brotton, *The Renaissance Bazaar: From the Silk Road to Michelangelo*, Oxford University Press, 2002, s. 106-109.

3 Aktaran: Juan Goytisolo, *Osmanlı'nın İstanbul'u*, Çeviren: Neyyire Gül Işık, İstanbul 2002, Yapı Kredi Yayınları, s. 92.

4 Ama bu 'arayış'ın, gayesine Selimiye Camii ile vardığı ve İslâmiyet'in nihai hedefi olan tevhidi tek kubbeli mekânı kurmayı başararak gerçekleştirdiği söylemi, diğer camilerin, mesela 20 kubbeli Bursa Ulu Camii'nin 'şirk mekânı olarak mı değerlendirileceği' sorusu karşısında inandırıcılığını yitirmektedir. Bu konuyu Turgut Cansever'in fikirleri ekseninde *Osmanlı'yı Kuran Şehir: Bursa'ya Şehrengiz* (İstanbul 2005, Timaş Yayınları, s. 46-66) adlı kitabımda genişçe ele almış bulunuyorum.

5 Edmondo De Amicis, *İstanbul* (1874), Çeviren: Beynun Akyavaş, Ankara 1993.

6 Juan Goytisolo, *Osmanlı'nın İstanbul'u*, s. 91. Aynı metnin farklı bir versiyonu için bkz. Neyire Gül Işık, *Yeryüzünde Bir Sürgün: Juan Goytisolo'dan Seçme Yazılar*, İstanbul 1993, Metis Yayınları, s. 156.

Fatih bir gün gemileri dağlardan 'uçurmuştu'!

Çün bahar-ı zafer erdi ve gül-i feth açıldı,
sim ü zer, yeryüzüne ezhâr-ı eşcâr gibi saçıldı.

İBN KEMAL, *Tevarih-i Âl-i Osman*, VII, s. 291

Fatih Sultan Mehmed 1453 yılında gemileri gerçekten de karadan yürüttü mü?

Bu soru, gerçek bir 'soru' olarak ele alınmayıp tarih dedikodularımıza malzeme yapıldığı sürece İstanbul'un fethinin üzerini kaplayan gölgelerden kurtuluş şansımızın olmadığını düşünüyorum. Ayrıntıların iktidarına sahip olamayan hiçbir tarih, muktedir olamaz çünkü.

Zaman zaman meydana, pardon medyaya çıkıp gerine gerine, "İstanbul kuşatmasında gemilerin karadan yürütüldüğü lafı hikâyeden başka bir şey değil" demiyorlar mı, kanım beynime sıçrıyor. Bu sevimli zatlar, tarihimizin etrafını kaplayan sözünü ettiğim tembel ruhlu gölgelerden besleniyorlar aslında. Öyleyse, gölgelerden sıyrılmak için ayrıntı, biraz daha ayrıntı lütfen!

Malûmu ilâm edelim mi biraz:

Tam tarihini de verelim: O zaman Avrupa'da kullanılan Jülyen takvimiyle 21 Nisan Pazar gecesini 22 Nisan Pazartesine bağlayan gece[1] Fatih'in emriyle, kaynakların 40 ila 80 parça olduğunu belirttikleri bir filo, Tophane limanından ceraskar ile karaya çekilmiş ve Tepebaşı civarından Kasımpaşa limanına veya biraz daha ilerisine indirilmiş, böylece

Muhtemelen İstanbul'un kuşatmasına şahit olmuş bir Fransız ressamın eseri olan bu minyatür, Fatih Sultan Mehmed'in surlar önündeki "dev" toplarını olduğu kadar altın sarısı çadırını, yeniçerileri ve çadırının civarında kaynaşan göz alıcı giysileriyle vezirlerini de resmetmektedir. Resimdeki ilginç ayrıntılardan birisi, meçhul ressamın bizim "Haliç'i kapatan zincir" diye bildiğimiz engeli, aşılmaz bir "köprü" şeklinde çizmiş ve Haliç'e de dubalardan oluşan ikinci bir köprünün Osmanlılar tarafından yapıldığını belirtmiş olmasıdır. Asıl çarpıcı özellik, minyatürün ok işaretiyle gösterilen kısmında görülür: Gemiler Haliç'e askerler tarafından çekilerek indirilmektedir. Dolayısıyla bu minyatürle birlikte Fatih'in Haliç'e gemileri nasıl indirttiği, çağdaşı bir görgü şahidi veya olayı gördüğü şahitlerden dinlemiş bir sanatçı gözüyle tartışmaya yer bırakmayacak bir netlikte açıklanmış olmaktadır. (Kaynak: *Horizon*, November 1963, sayı: 8)

gemilerin denize indirilmesiyle de İstanbul yarımadası üç taraftan kuşatılmış ve fethe doğru kararlı bir adım daha atılmış oluyordu. Bu beklenmedik operasyon, Bizans'ın savunma güçlerini üçe bölmüş ve anlatılanlara bakılırsa, sur içinde hüzün, Müslümanlar arasında ise sevinç rüzgârları estirmiştir.

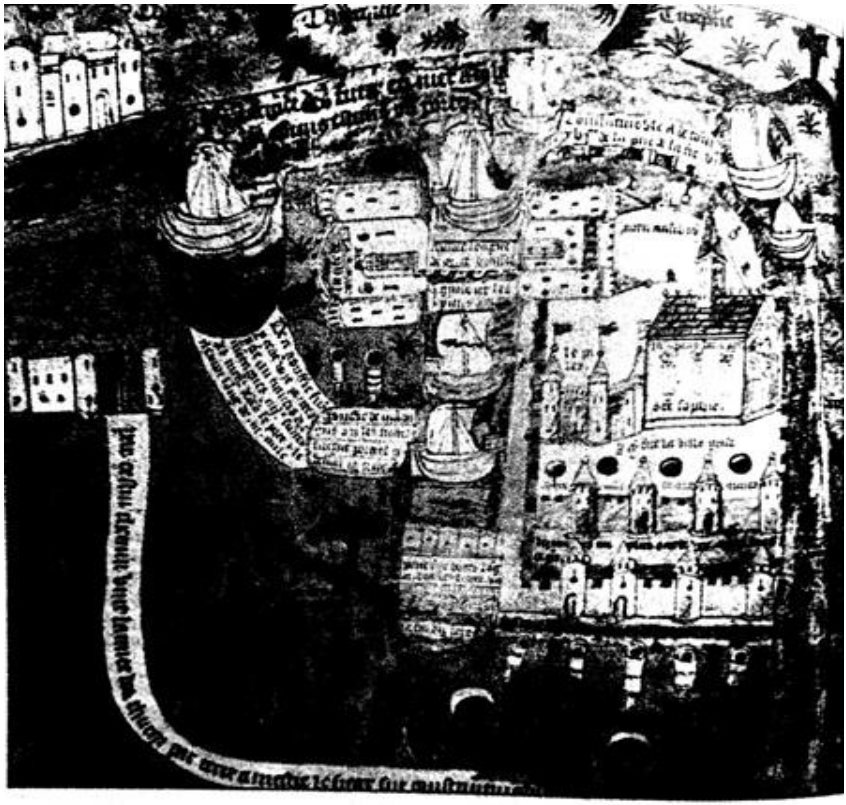
Olay, tarih kitaplarımızda kaba hatlarıyla böyle anlatılıyor. Gelgelelim, işin ayrıntısına girdikçe mesele çetrefilleşir. Çünkü rivayetler gerçekten de 'muhtelif'tir. Birbirini tamamen tutan iki anlatı bulmak, neredeyse imkânsızdır. Gemilerin hangi güzergâhtan çekildiği, ayrı bir sorundur. Nasıl çekildiği de... Yalnız şu noktada tam bir ittifak hasıl olduğu görülmektedir: Gemiler karadan yürütülmüştür.

Bu olayın en ayrıntılı anlatılardan birisini, kuşatma sırasında Konstantinopolis surları içinde bulunan Nicolo Barbaro adlı Venediklinin tuttuğu günlükte buluyoruz. Barbaro, olayı sıcağı sıcağına yaşayan ve aktaran şahitlerden biridir. Bu nedenle büyük önem taşır anlattıkları, isterseniz onun tercümanı olayım size.

Sorulardan biri şudur: Osmanlı filosu operasyon öncesinde nerede demirlemiştir? Bugünkü Dolmabahçe Sarayı'nın bulunduğu noktada mı yoksa Tophane sahillerinde mi?

Donanmamızın toplanıp karaya tırmandığı yer tam olarak belirlenebilmiş değildir. Belli olan bir şey varsa, o da gemilerin Fatih'in emri üzerine harekete geçtiği, bütün askerlerini limana çıkarttığı, gemilerin geçeceği güzergâhın bir tramvay yolu gibi tesviye edildiği, hatta çağdaş bir Fransız ressamın eserindeki toprak yığınlarından anladığımız kadarıyla yer yer kazıldığı, "Pera şehri üzerinde bulunan dağ"ın ise düzlendiğidir. Yani gemilerin geçeceği güzergâhta mevcut bütün tabiî engeller temizlenmiş ve rahat geçebilmeleri için tepeler dahi düz bir hale getirilmiştir. Bu gemilere güzergâh açmak için müthiş bir hafriyat çalışması yapıldığı anlaşılıyor Barbaro'nun şahitliğinden.

Dahası, Barbaro diğer şahitlerden, mesela birazdan göreceğimiz Tursun Bey'den çok daha ayrıntılı ve farklı bir tarifini yapıyor ve gemilerin

Resmin solunda gemilerin geçtiği güzergâh, Haliç'te Osmanlı gemileri ve Haliç'e kurulan dubalı köprü, önde de Okmeydanı'ndaki Fatih'in otağı ile Osmanlı karargâhı görülebilmektedir. 15. yüzyıla ait anonim bir Fransız kroniğinden minyatür. (*Toplumsal Tarih*, Sayı: 17, Cilt: 3, Mayıs 1995.)

geçtiği güzergâh yuvarlatılmış taşlarla döşenmiştir, diyor. Düşünün, yaklaşık 1,5 kilometre uzunluğundaki (bazılarına göre ise bu mesafe daha uzundur) bütün bu engebeli, inişli çıkışlı yola, mıcır döker gibi, özel olarak yuvarlatılmış taşlar dökülmüş ve bunlar iç yağıyla mükemmel bir şekilde yağlanmıştır. (Taşların bu yağlanmış halini düşünürken, gözümün önüne eskiden Şişhane'ye yağmur yağdığı zaman parke taşlarının parlaması geliyor nedense.)

Ve Fatih'in emriyle çılgın operasyon başlar. Önce bir deneme yapılması lazım gelmez miydi? Bunun için ufak teknelerle işe başlanır. Büyük

bir kalabalık tarafından bu iş kısa bir sürede ve tahmin edilenden daha kolay gerçekleştirilince büyük gemilerin çekilmesine sıra gelir. 15 ila 22 çifte küreklilerin de içinde bulunduğu toplam 72 adet gemi, bu şekilde yağlanmış taşlar üzerinden kaydırılarak Haliç'e indirilir.

Bu ilginç bilgileri sakin sakin nakleden Barbaro'nun tepkisi, patlamakta gecikmeyecektir:

> Bu alçak insanların yaptığı gibi karadan gemi yürütme işi dünyada görülmüş şey değildi.[2]

Aynı olaya Bizanslı bir tarihçinin tepkisi ise beklenebileceği gibi, hayranlıkla karışık bir hayret nidası şeklindeydi:

> Böyle bir hârikayı kim gördü ve kim duydu? Keyahsar [Keyhüsrev] denizde köprü inşâ ederek, karada yürür gibi, bu köprü üstünden karşıya asker geçirdi. Bu yeni Makedonyalı İskender ve bana kalırsa neslinin en büyük padişahı olan II. Mehmed, karayı denize tahvil etti ve gemileri dalgalar yerine dağların tepelerinden geçirdi. Binâenaleyh bu adam, Keyahsar'ı da geçti. Zira Keyahsar, Çanakkale Boğazı'nı geçti ve Atinalılar'a mağlub olarak muhakkar [hakarete uğramış] bir halde geri döndü. Mehmed ise, karayı denizde olduğu gibi geçti ve Bizanslılar'ı mahvetti ve hakikî altın gibi parlayan İstanbul'u, yani dünyayı tezyin eden şehirlerin kraliçesini fetheyledi.[3]

Bu, olayın Bizans surlarının içinden görünüşü. Peki, "bizim" cepheden durum nasıl görülmüştür? Şimdi ona bakalım.

Gemileri karadan yürütülmesi olayının görgü şahitlerinden bir diğeri, tarihçi Tursun Bey'dir. Tursun Bey, Fatih'in kadırgalar ve yüksek kayıkları karadan çektirip Haliç'e salmayı tasarladığını, bunun için de ceraskar sanatında usta mühendisleri ve denizcileri toplayıp planlama yaptırdığını, çekilmeden önce gemilerin rengârenk bayraklarla süslendiklerini, yelkenlerini tıpkı denizde imişcesine açtırdıklarını (rüzgâr kuvvetini arkalarına almışlardır böylece) ve Galata "ensesinden", yani hemen üstünden *"havadan yürüttüklerini"* söylemektedir. Aslına bakılırsa, bu "havadan yürütme" tabiri de epeyce esrarengizdir. Ancak bundan

sonra kullandığı tabir ilginçlikte onu da sollar: *"Belki de uçurdular."*

Allah Allah! Tursun Bey bize başka bir şeyi mi anlatmak istemektedir acaba? Gemilerin hem 'havadan' yürütüldüğünü söylüyor, hem de 'uçurulduklarını'... Hemen heyecanlanmayın öyle. Tursun Bey muhtemelen gemilerin kızaklar üzerinde yürütüldüklerini ve yokuştan aşağıya büyük bir hızla kaydırıldıklarını edebî bir lisanla anlatmak istemiştir bu sözleriyle.[4]

Denizcilik tarihimize baktığımızda gemilerin karadan yürütülmesi işlemine daha önce de defalarca başvurulmuş olduğunu görmekteyiz. Bu tarihten 13-14 yıl kadar önce, II. Murad döneminde Aydınoğlu Gazi Umur Bey tarafından aynı operasyon başarıyla gerçekleştirilmiş, yeterince tanımadığımız bu tecrübeli Osmanlı amirali, Yunanistan'daki Korint berzahından gemileri 11 kilometre kadar karadan yürüterek Korint (İnebahtı) körfezine indirmeyi başarmıştır (gerçi İstanbul'daki güzergâh gibi dik bir bayır değildir burası).[5] Yani aslında bu tekniği ne ilk kullanan komutandı Fatih, ne de son kullanan oldu. Nitekim Fatih'in daha sonra, başarısız olan Belgrad (1456) ve başarılı olan Eğriboz (1470) kuşatmalarında da aynı şekilde gemileri karadan yürüttüğünü biliyoruz.[6]

Fatih'in bu operasyonunun amacı konusunda da birkaç şey söylemek gerekir:

1) Bu operasyon, 18 Nisan'da Konstantinopolis'e yardıma gelen üç adet Venedik gemisinin Haliç'e girmesine engel olunamayışının Osmanlı ordusu içerisinde meydana getirdiği paniği yatıştıracak ve onlara moral aşılayacak bir tür "B Planı" olarak tasarlanmıştı.

2) Bizans'ın savunma gücünün moralini bozduktan başka, kuvvetlerinin üçe bölünmesini sağlayacak ve surların en zayıf noktası olan Haliç bölümü de taarruza açılacaktı.

3) Asıl amaç da Haliç üzerinde Osmanlı kuvvetlerini birleştirecek bir dubalı köprü kurmak ve böylece savaşta "üçüncü cephe"yi açmaktı. (Nitekim bu hücum amaçlı köprü kurma stratejisinin Eğriboz'un fethinde kullanıldığına 1470 yılındaki seferde şahit olacağız). Zira yaklaşık

olarak Kumbarahane ile Defterdar iskelesi arasında uzanan bir köprü kurmak suretiyle Topkapı'daki kuvvetlerin Rumeli Hisarı civarında mevzilenen ve Beyoğlu-Okmeydanı sırtlarına kadar yayılmış bulunan kuvvetlerle takviyesi, bu köprüyle mümkün olacaktı.[7]

Nitekim 70 kadar geminin yan yana dizilerek Kumbarahane ile Defterdar iskelesi arasında köprü haline getirildiğini ve aynı zamanda üzerlerine yerleştirilen toplarla Haliç surlarına ateş açtıklarını öğreniyoruz. Bu operasyonun başarıyla sonuçlanması üzerine "Kostantiniyye", üç tarafından bir demir çember gibi sarılmış oluyor, kuşatma savaşında bir tür ikinci "kara cephesi" açılmış oluyordu.

Velhasıl, gemilerin karadan yürütülmesi konusunda herhangi bir tartışmaya gerek olduğunu sanmıyorum. Asıl tartışılması gereken, bunun nasıl gerçekleştirildiği ve amacının ne olduğudur.[8]

1 Bazılarına (mesela Yılmaz Öztuna'ya) göre 22 Nisan gecesi. Bugün kullandığımız Gregoryen takvimle doğru tarihi tespit etmek için bunların üzerine 10'ar gün ilave etmemiz gerekir. Yani 1 Mayıs Çarşamba'yı 2 Mayıs Perşembe'ye bağlayan gece. Bu hesaplamaya göre İstanbul'un fetih tarihi de 29 Mayıs değil, 7 Haziran 1453 olmaktadır. Bu karışıklığın bir açıklaması için benim *Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler* (İstanbul, 2005, Timaş Yayınları) adlı kitabımda yer alan "İstanbul 29 Mayıs'ta değil, 7 Haziran'da fethedildi" başlıklı yazıma bakılabilir (s. 183-188). Bu yazının içinde yer verdiğim bir anonim Fransız ressam, gemilerin Tophane sırtlarından Haliç'e nasıl indirildiği açıkça resmetmiştir.

2 Nicolo Barbaro, *Kostantiniyye Muhasarası Ruznâmesi 1453*, Çeviren: Şemseddin Talip Diler, 2. baskı, İstanbul, 1976, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s. 41-42.

3 Ducas'dan nakleden: Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, cilt: II, İstanbul, 1977, Ûtüken Yayınevi, s. 440 (parantez içleri bana ait - M. A.)

4 Ducas'dan nakleden: Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, İstanbul, 2003, Gelenek Yayıncılık, s.224-225. Sadeleştirilmiş versiyonu için bkz. Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi* (Târih-i Ebul Feth), Hazırlayan: Erdoğan Tezbaşar, tarih ve yer belirtilmemiş, Tercüman 1001 Temel Eser, No: 21, s. 50. Feridun Emecen'in İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri adlı kitabında gemilerin karadan yürütülmesiyle ilgili 11 metin karşılaştırmalı olarak verilmektedir, (bkz. s. 87-97).

5 Bkz. İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, Kitap Yayınevi, s. 30, dn. 16.

6 Bkz. Ibn Kemal, *Tevârih-i Al-i Osman*, VII. Defter (Tenkidli transkripsiyon), Hazırlayan: Şerafettin Turan, Ankara, 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 126 ve 288 ("lâ-cerem, İstanbul üzerinde ve Belgrad üzerinde etdikleri gibi kurudan gemiler yürütdiler, denizün ol tarafın dahi muhkem bağlayub müsa'ade-i tevfikle ol cânibden gelen yoh da tutdılar"). Ayrıca Halil Inalcık'm *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* için yazdığı "Mehmed II" maddesine de bakınız (cilt: 24, İstanbul 2005, s. 402). Ayrıca bkz. İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005, Bilge Yayım, s. 30.

7 Bu köprünün bir tarifi, Levon Panos Dabağyan tarafından ayrıntılı olarak yapılmaktadır. Bkz. *Paylaşılamayan Belde: Konstantiniyye*, İstanbul, 2003, IQ Yayıncılık, s. 166.

8 Bu tartışmayla ilgili olarak bir deniz albayı tarafından yazılan yazı için bkz. Tevfik inci, "Muhasarada donanma, kızaklarla nereden geçirildi?", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: Sayı: 41, Mayıs 1953, s. 2240-2244. Aynı yazar, "Fetihte Osmanlı donanması", *Tarih Dünyası*, Sayı: 4, 1 Haziran 1950, s. 170-173.

Fatih gemileri bir tek kafamızdan geçiremedi

Ol keştiler ki keramet-i rüzgar ile geçerdi.
küffar-ı haksarun gözlerine karşu gele
Kasım Paşa nam kasaba hüveyda olduğu
vadiden deryaya indirildi…

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ [1]

Hele tarih alanında hiç eksik olmaz maksatları üzümü yemek değil, bağcıyı dövmek olanlar. Her 29 Mayıs'ta pusuya yatıyor ve İstanbul'un fethi bir hataydı dedikleri halde, gündeme gelmek için onu ganimet biliyorlar. Samimiyetsizlikleri her hallerinden belli. Ancak basında yandaş bulmaları da çok zor olmuyor anlaşılan.

Okurlarım soruyor: Fatih gemileri gerçekten karadan geçirmedi mi? Daha önce bu konuyu eke almıştık hatırlarsanız. Şimdi şakayla karışık, "Karadan yürüttü ama kafalarımızdan yürütemedi" diyorum; kendilerine. Hakikaten kafalarımız yapıp ettiklerini almıyorsa Fatih ne yapsın?

Vatan gazetesinde (29 Mayıs 2006) çıkan haberdeki iddialar şunlar:

Gemilerin karadan yürütülmediğini artık neredeyse herkes kabul ediyormuş ve bu bir masalmış.

Kaynaklarda gemilerin iki gecede yürütüldüğünden söz ediliyormuş.

Gemilerin geçirileceği alan yokuş, tümsek ve çukurlarla dolu, sık bir ormanlık alanmış. Dolayısıyla sadece ağaçların kesilmesi bir ay alırmış.

Eğer gemiler Kasımpaşa'dan indirilmiş olsaymış, Bizanslılar daha yoldayken gemilerin gelişini görürmüş.

Bu gemiler Haliç'in ormanlık bölgesinde kalan Okmeydanı'nda inşa edilmiş ve yapımına kuşatmadan 7-8 ay önce başlanmıştır. Bu iddiaya dayanak olarak da iki 'kaynak' zikrediliyor: Evliya Çelebi ile Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin kitapları.

Sırasıyla cevaplandıralım:

1) Acaba sözü edilen 'herkes' nasıl bir şeydir? Bilim adamları mıdır bunlar, yoksa iddia sahipleri gibi düşünen birtakım tarih meraklıları veya 'kaynaklar' mı? Belli değil. Mesela Fatih devri üzerine uzmanlığı tartışılmayan Halil İnalcık hoca mı? Aksine, hoca tam tersini savunuyor. Hammer mi? Hayır. Babinger mi? Ne münasebet! İlber Ortaylı mı? İddialara gülüp geçiyor. Kim öyleyse bu 'herkes'? yazarın kendi kitaplarını okuyup ikna olan 'fanları' mı yoksa?

Masal, öyle mi? Kuşatmayı yaşamış şahitlerin anlattıkları da mı kâr etmiyor size? Nicolo Barbaro Bizans'ın içinden anlatıyor olmuyor,[2] Tursun Beğ dışından anlatıyor olmuyor, ilk tarihçilerimizden Neşrî anlatıyor, kâfi görülmüyor, Âşıkpaşazade yetmiş pare gemi 'kurudan', yani karadan yelken açtı diyor, kaale alınmıyor, Venedikli Zorzi Dolfin de atıyor anlaşılan.

Yani bütün bu fethi ya yaşamış ya da en yakınlarından dinlemiş olanlar birleşmiş ve bir masal uydurmuşlar bize. Ne mecburiyetleri vardı peki? Birbiriyle ilgisiz şahitlerin aynı olay üzerinde ittifak etmiş olmaları gemilerin karadan yürütüldüğüne en büyük kanıttır ve o 'herkes' her kimlerse hiçbir kıymet ifade etmez.

2) Gemilerin bir veya iki gecede yürütüldüğünü iddia edenler Bizanslılardır, Osmanlılar değil. Bunu iyice anlamak lazım. Bizim kaynaklarda gün verilmez. Peki Bizanslılar neden bir gecede diyor? Onlar ilk gemileri ancak sabahleyin görebildi de ondan. Oysa fethin askeri yönü üzerine bir kitap da yazmış bulunan değerli araştırmacı Selahattin Tan-

sel'in de belirttiği gibi[3], hazırlıklar en az iki hafta öncesinden başlamış olmalıdır. Belki de daha önceden; yani Rumeli Hisarı'nın yapımıyla eşzamanlı olarak. Dolayısıyla bir gecede bu kadar gemi geçebilemez, gemi başına 11 dakika süre düşüyor vs. itirazları, Bizanslıların hayretiyle Osmanlıları yargılamak olur ki, hiç de adil bir hüküm olmaz bu.

3) Alanın temizlenmesi bile bir ayı bulurmuş. Bu alanın temizlenmesi bir iki günde yapılmadığına göre neden olmasın? Sonra ağaç kesilmesi neden bir ay sürsün ki? Orası hiçbir zaman bir ormanlık arazi değildi. Belki yer yer ağaçlar bulunuyordu Tophane sırtlarında, nitekim Fındıklı isminin buradaki fındık ağaçlarından geldiği söylenir. Yani öyle dev ve sık ağaçlıklar mevcut değildi. Şunu da belirtmek yerinde olur ki, o zamanlar Tophane semtinde bulunan ve coğrafya profesörü Danyal Bediz'in, adının Karabaş deresi olduğu tespit ettiği dere yatağının bu iş için kullanılmış olması da ihtimal dahilindedir.[4] Boundelmonti'nin kitabında yer alan gravür haricinde bir iki kaynak da bu ilginç noktaya değinmektedir. Bu durumda dere yatağı genişletilip düzeltilerek gemilerin geçmesine uygun bir hale getirilmiş olabilir pekala.

4) Osmanlı gemilerini o geceden önce görseler ne yapabilecekti ki Bizanslılar? Hiç düşündünüz mü? Osmanlı ordugâhı Okmeydanı'ndan Kasımpaşa sahillerine kadar uzanıyordu. Yani Bizans ve Venedik gemileri buralara çıkamıyordu ki? Neden? Osmanlı topçuları onları keklik gibi avlarlardı da ondan. Bu yüzden bugünkü Galata Köprüsü ile Eyüp Köprüsü arasına sıkışıp kalmıştı Haliç'teki Bizans donanması. Görseler de ellerinden bir şey gelmezdi yani. Nitekim gelmedi de. Fatih, Galata ile Sarayburnu arasına gerilen zincirin önüne, kuşatma sırasında Kaptan-ı Deryalığa getirdiği Hamza Bey komutasında bir filo göndererek Bizans gemilerini meşgul etti bir süre. Bu arada Fatih, Galata'nın ensesindeki tepeye yerleştirdiği havan toplarına aşırtma atışlar yaptırarak bu gemilerin Haliç'e indirilen Osmanlı gemilerine hücumunu engelledi. Böylece Bizans donanması Haliç'in ağzında çakılı vaziyette kaldı kuşatma boyunca. Ve seyretti muhteşem operasyonu. Haklarını yemeyelim, bir

tek işe yaradı bu gemiler: İstanbul düşünce mağluplarını Avrupa'ya kaçırmaya.

5) Gemilerin Okmeydanı ormanlarınada yapılıp Haliç'e indirildiği iddiasına denizciler ne der bilemem. Bildiğim kadarıyla, kalafatlandıktan sonra havuza indirilip sınanmadan bir gemi denize bırakılmaz, bırakılsa da yüzeceğinin garantisini kimse veremez; her an batabilir. Üstelik de böylesine kılı kırka yararcasına hazırlanan hayati bir operasyonda böyle bir teknik saçmalığa yer olamaz. Bu gemiler daha önce muhakkak suda denenmiş olmalıydı. Karada gemi yap, denize indirir indirmez yüzsün, üstelik de savaşsın. Olacak şey mi bu? Bu yaş tahtaya basmayacak kadar akıllı ve tecrübeliydi Osmanlı denizcileri.

Yalnız dikkat edin, iddia sahipleri fethe şahit olmuş hiç kimseyi kaynak gösteremiyorlar. Onları, başka bakımlardan ciddiye dahi almadıkları Evliya Çelebi'ye dört elle sarılmış görmek gülümsetiyor beni yalnızca. Evliya Çelebi fetihten yaklaşık 230 yıl sonra (1682'de) öldü, Müneccimbaşı Ahmed Dede ise yaklaşık 250 yıl sonra (1702'de).

Şimdi elinizi vicdanınıza koyun ve söyleyin:

Gemilerin karadan yürütüldüğünü söyleyen onlarca görgü şahidi varken, bu ne kadar abes bir zorlamadır? Şahitlere inanmayacaksınız ve sırf 'Fatih böyle muhteşem bir operasyonu başaramazdı', diyebilmek için olaydan 200 küsur yıl sonra yaşamış insanların anlattıklarına mal bulmuş mağribi gibi saldıracaksınız. Üstelik de bunu, 'aykırı tarihçilik' olarak ciddi almamızı isteyeceksiniz. Kaldı ki, bu iddianın kaynağının, Sadrazam Mahmud Paşa'nın menkıbelerinin anlatıldığı meşhur bir halk kitabı olduğu anlaşılmıştır.[5] Yani dayandıkları kaynak, en başından hurafe diye bir kenara ittikleri bir evliya menakıbnamesidir. Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak diye buna derler herhalde!

Daha 72 parça geminin asıl görevinin Haliç üzerine köprü kurmak olduğunu yazacaktım. Bu gemilerin sayısının ve boyutlarının bile Haliç'in en dar yerini kaplayacak şekilde santimi santimine belirlendiğini ve

yan yana geldiklerinde yaklaşık 350 metrelik en dar yerlerinden biri olan Defterhane iskelesiyle Kumbarahane arasında bir köprü oluşturduklarını söylemekle yetineyim şimdilik[6].

Bu zekâ eseri köprü fikri dahi o 21 yaşındaki 'yetim çocuk'un harikalarındandır.

1 Gelibolulu Mustafa Âli*, Künhü'l-Ahbâr*, c. II: Fâtih Sultân Mehmed Devri, 1451-1481 (Hazırlayan: M. Hüdai Şentürk), Ankara 2003, Türk Tarih Ku-rumu Yayınları, s. 11.

2 Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, Hazırlayan: Mertol Tulum, İstanbul 1977, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınlan, s. 52.

3 Selâhattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, 3. baskı, Ankara 1999, Türk Tarih Kurumu Ya-yınları, s. 73 vd.

4 Bu ilginç iddia, Danyal Bediz'in 22 Nisan 1952 günü Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'nde verdiği bir konferansta gündeme getirilmiş, ancak bugüne kadar üzerinde nedense yeterince durulmamıştır. Bediz'in tespiti doğruysa gemilerin 'kurudan' yürütülmesiyle ilgili önemli bir istifham da halledilmiş olmaktadır. Aktaran: Tansel, age, s. 75. Neşrî ise Kozlucapmar veya Kozlucadere'nin ismini zikretmektedir. Bkz. Neşrî, II, 691. İstanbul'un fethiyle ilgili dışarıdan ama dikkatli bir bakış da meseleyi aynı ışıkta ele almaktadır. Bkz. David Nicolle, *Constantinople 1453: The End of Byzantium*, Oxford 2002, Osprey Publishing, s. 57-62.

5 Menakıbname'de gemilerin karadan yürütülmesiyle ilgili satırlar şunlardır: "Andan sonra [Mahmud Paşa] Gedik Paşa'yı yanına alub bir kadırga peyda idüb ve tekerlek tasnif idüb Ok Meydanı üzerinden yürütmeye bir mübarek saatte mübaşeret idüb yürüdüb yalıya indikde içine adamlar ve toplar koyub Fener Kapusu'na doğru yelken ile salub bi-emrillahi teala varıldıkda top ile döğüb yıkalar... [Fetihten sonra] Sultan Mehemmed, 'Lala çünki karadan gemi yürütdün, kapudanlığı dahi sana verdim' deyüb Mahmud Paşa dahi kabul idüb yerine Gedük Paşa'yı naib koyub kendisi kadırgalar ile deryaya gider." Bkz. Mustafa Şahin, "Mahmud Paşa Menâkıbı: Kostantiniyye Fethi", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 17, Mayıs 1995, s. 18. Menakıbnâme-'nin bugünkü dille neşri için bkz. N. Ahmed Banoğlu, *Mahmut Paşa: Hayatı ve Şehadeti*, İstanbul 1970, Gür Kitabevi.

6 Köprü konusuna Künhü'l-Ahbâr yazarı Gelibolulu Mustafa Âli de değiniyor ve ona "cisr-i sırât-menâr" adını veriyor (s. 11).

"Ya İstanbul beni alacak, ya ben İstanbul'u"

İstanbul'un fethi, genç Sultan için
aynı zamanda saltanatın fethi olmuştur.

HALİL İNALCIK

Tarihe ilişkin yaklaşımlarımıza bir tür "saflık"ın egemen olmasının, Şerif Mardin'in bahsettiği, "iyiliği emretmek" ve "kötülükten sakındırmak" yönündeki dinî motivasyondan kaynaklanıp kaynaklanmadığından emin değilim.[1] Ancak geçmişe hep bugünden çok farklı bir düzlem tahsis etmek alışkanlığının, iki uçlu bir yanlış anlamaya yol açtığı kesin gibi.

Bir taraftan geçmiş dönemler bugüne göre "geri", "ilkel" ve "irrasyonel" (akıl dışı) kabul edilerek menfi göndermelerin mutlak adresi haline getiriliyor. Öbür taraftan ise "daha saf", "daha düz" ve "daha heyecansız" bir kalıba sokuluyor. Birincisinde geçmiş, olumsuz bir çehreyle karşımıza çıkarken, ikincisinde sözde olumlu bir veçhe kazanıyor. Ne var ki, her iki bakışta da tarihteki olaylar sığ, düz ve kendi içinde problemler taşımayan saf bir alana aitmiş gibi kavranmaya çalışılıyor.

Oysa tarihi biraz da bugünü anlamak ve aydınlatmak uğruna okumaz mıyız? Tarihe duyduğumuz merak, biraz da -hatta belki büyük ölçüdebugünün ihtiyaç ve itmelerinden, zorlamalarından kaynaklanmaz mı? Mesela neden II. Ahmed veya I. Mustafa adlı padişahları merak etmeyiz

de, Fatih, Yavuz, Kanuni veya II. Abdülhamid dönemleri daha çok çeker bizi? Baba-oğul oldukları halde, yazarlarımızın kalemleri Fatih Sultan Mehmed hakkında pek işlektir de, II. Bayezid hakkında neden suskundur? I. Abdülhamid'i uzmanlar haricinde bilen, hatırlayan yoktur da, Abdülhamid'lerin ikincisi neden bir kurşun gibi tenimize saplanmış, durmaktadır?

Bu ve benzeri soruların cevabını büyük ölçüde "bugün" içerisine kapatılmış bulunduğumuz sosyopolitik şartlarda bulabiliriz.

İşte tam da bugünle irtibatlı olduğu için tarih de aynen bugünkü gibi karmaşık bir manzara arzetmek durumunda değil midir? Neden onlar basit, biz karmaşık bir çağda yaşamış olalım ki? Her çağın kendi verili karmaşıklıkları ve basitlikleri yok mudur? Hiçbir çağ, Tanrı'ya daha yakın veya uzak değildir ki!

Velhasıl tarih de tıpkı "bugün" gibi heyecanlar, gerilimler, sürtüşmeler, idealler, tutkular, inançlar, fikirler, duygular ve dahası, iktidar çatışmaları ve bu çatışmaları bir çözüme kavuşturma gayretlerinin girift hikâyesi olarak okunamaz mı?

İstanbul'un Fethi de bu sessiz gerçeğe ilişkin heyecan verici derinlikten yoksun anlatıların egemen olduğu alanlardan birisi olarak sunuluyor. Hamaset nutukları çekilirken dahi mattır alabildiğine, derinliksizdir. Zannedilir ki, tarihe yüklediğimiz heyecan dozu, onun durağan ruhumuzun kalıbı: İstanbul ve biraz da solgun çehresini canlandıracak ve bugünkü kalplere taze bir kan pompalayacaktır. Oysa bizzat tarihe ve tarihe yön veren aktörlerin mahremiyetine nüfuz ettiğimizde, onların içinde de ne kadar şiddetli gerilim öykülerinin, kimbilir hangi ruh kamaşmalarının, ne yaman heyecan kasırgalarının, başarı ve hayal kırıklıklarının orduyla yaşandığını fark etme şansını yakalayacağızdır.

Nitekim İstanbul'un 53 gün süren son kuşatması sırasında Fatih'in söylediği bir söz pek sık tekrar edilir ama üzerinde nedense yeterince kafa yormaya gerek duyulmaz. Bu hayati önemi haiz söz, ufak tefek

farklarla şöyle geçmektedir kitaplarımızda:

"Ya İstanbul beni alacak, ya ben İstanbul'u".

Bu hiç de sıradan olmayan, fırtınalı bir deniz ortasında gemi batarken atılmışlığı her halinden belli olan canhıraş feryadın hakiki derinliğini kavrayabilmek için biraz gerilere gidip kuşatma günlerinin şartlarına yeniden eğilmemiz gerekir.

Öncelikle, İstanbul'un fethine kadar Osmanlı yönetim sisteminin başı sayılan padişahların, büyük ölçüde, kendilerini bir denge siyaseti içinde iktidarda tutabildiklerini bilmemiz gerekiyor. Devşirme kökenli akıncı beyleri ile yerleşik Anadolu kökenli Türkmen beyleri arasındaki temel gerilim kalıbı bilinmeden bu ilk dönem Osmanlı tarihinin pek çok olayı açıklanamadığı gibi, İstanbul'un fethi de gayet düz ve yüzeysel bir hikâye olarak kalacaktır. Fatih'in babası Sultan II. Murad'ın sık sık taht-tan çekilmek ve kendisini ibadete vermek istemesinin altında yatan asıl etken de, bu denge oyununda ağırlığını koyan siyasî kesimlerin bir kısmının, kendisinden ve elbette politikasından duydukları rahatsızlık ve herhalde bütün bu mücadelelerden taşan sinir yorgunluğu olmalıdır.

O yıllarda Fatih'in etrafında örgütlenen "Şahinler"in, II. Murad'ın itibar ettiği Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın "Güvercinleri" ile şiddetli bir iktidar mücadelesine tutuştuklarını anlamak çok zor değil. Cem Sultan zamanında ve onun emriyle kitap haline getirilen Ebu'l-Hayr-ı Rumî'nin *Saltuknâme*'sine dahi yansıyacak olan bu temel gerilim hattı, II. Murad'ın iki defa tahttan feragatinde ve Şehzade Mehmed'in de ikisi babasının sağlığında olmak üzere üç defa tahta çıkmasında hatırı sayılır bir rol oynamış görünüyor.

Çandarlı ekibinin (yahut partisinin) İstanbul'un kuşatılmasında gördüğü mahzurlar ve yönelttikleri itirazlar, hiç de yabana atılacak türden değildir. İtirazları, aslında fethin gerçekleşmesi halinde, nasiplendikleri bazı iktidar imkânlarının ellerinden kaçabileceği ve taht üzerindeki nüfuzlarının kaybolacağı gibi pratik endişelere dayanıyordu ama daha

da ciddi bir endişenin akıllarından çıkmadığını bilmemiz lazım. Fethin gerçekleşmemesi, yani bir hezimete uğranılması halinde, Timur zamanındaki gibi ağır bir kaosun ağına düşülebilir ve işin ardının nasıl geleceği hiç belli olmazdı. Bunun göze alınmasını istemiyorlardı. (Bize boş gibi gelebilir bu iddialar ama sonuçta o günleri yaşayanlar onlardı; dolayısıyla onları kendi kararlarında rahat bırakalım.)

Buna mukabil, Şahinler partisinin endişesi de, fethin gerçekleşmemesi ve kuşatmanın kaldırılması halinde, siyasî ve askerî nüfuzun Çandarlı ekibinin eline geçeceği, böylece son şansları olan Sultan Mehmed'in fütuhat potansiyelinin ebediyen harcanabileceği kaygıları etrafında şekillenmişti.

Ne var ki, endişelerinde yalnız değillerdi. Fatih'in kendisi de benzer kaygıları taşıyordu. Babasının nasıl ustalıklı bir denge oyunuyla tahtta kalabildiğini ve onun sağlığında iki defa tahta geçmek için yaptığı teşebbüslerin nasıl başarısızlıkla sonuçlandığını görmüş olan Sultan Mehmed, Osmanlı tahtını bağımsız bir iktidar odağı ve bütün altgüçlerin tepesinde mutlak bir otorite halinde kurumsallaştırmanın, ancak kimsenin başaramadığı bir büyük işin altına imza atmakla mümkün olabileceğine inandırmıştı kendisini. Şeyhi Akşemseddin ise bütün umutların tükendiği noktada dahi büyük destek olmuştu kendisine. II. Mehmed'in kendisinin ve ekibinin önüne, ilk ve tek hedef ve ideal olarak İstanbul'un Fethi'ni koyması, biraz da bu parçalı iktidar yapısının sıkıntılarından bir an önce kurtulmak içindi.

Prof. Halil İnalcık'ın da isabetle teşhis ettiği gibi, İstanbul'un fethi, genç Sultan için aynı zamanda saltanatın fethi olmuştur. Nitekim 29 Mayıs'ta kendisine ve askerine nasip olan büyük fetihle beraber mutlak inisiyatifi eline geçirdiğine inanan Fatih, Çandarlı Halil Paşa ve ekibinin tasfiye sürecini 20 gün sonra başlatmış ve Ağustos ayında, hapisteki Paşa'yı idam ettirerek padişahlığın önündeki bütün engellerin kaldırıldığı yeni bir devrin kurdelesini kesmiştir. Ancak burada da soluklanmamış ve bu defa dönerek kendisine destek olan Şahinler partisini de

tasfiye etmiş ve yoluna, o zamana kadar arka planda kalmış olan devşirme kökenli Mahmud Paşa'yla devam etmişti. Burada dikkat çeken husus, Padişah denilen üstün otoritenin, rakiplerini temizlerken kendisine destek olanlara dahi gebe kalmaması gerektiği fikriydi ki soyut iktidar kavramının doğmaya başladığının en büyük delillerinden birisini oluşturmaktadır bu.

Böylece 29 Mayıs 1453, yalnız Avrupa'daki Orta Çağ'ın sonu olmakla kalmıyor (zira bizim bu Orta Çağ'la hasımlık dışında herhangi bir alâkamız bulunmuyordu), aynı zamanda Müslümanların 857 Müslüman yılı boyunca ilerledikleri hedeflerden birisine daha ulaşılarak Hz. Peygamber'in (sav) bir dileği daha yerine getirilmiş oluyordu. Tabii İstanbul'un fethinin bir başka anlamı da, Osmanlı Devleti'ni bundan sonra hangi otoritenin yöneteceği sorusunun da cevaplandırıldığı kritik bir "dönüm noktası" olmasıdır.

Başlıktaki sözü de bu çerçevede anlamak lazımdır: Fatih İstanbul'u alamasaydı, İstanbul onu hakikaten alabilirdi!

1 Şerif Mardin'in makalesi şu kitap içinde bulunabilir: Derleyen: Mustafa Özel, *Tarih Risaleleri*, İstanbul 1995, iz Yayıncılık, s. 61-82.

2 Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, 2. baskı, Ankara 1986, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 132.

Fatih'in İstanbul projesini üstlenen 'bey'ler

İstanbul'un ilk emînleri

İstanbul 29 Mayıs 1453'te fethedildikten sonra kimlere emanet edilmişti?

Fatih Sultan Mehmed Ayasofya'yı ibadete açtıktan sonra 20 gün kadar İstanbul'da kalmış ve 21 Haziran'da Edirne'ye geçerek bir yandan yeni fetih projelerini geliştirirken, öbür yandan da imparatorluğun temellerini atmaya koyulmuştu. Fethin ertesi günü, yani Rakım Ziyaoğlu'na göre 30 Mayıs, İsmail Hami Danişmend'e göre ise 1 Haziran 1453'de bir meclis toplamış ve istişare sonucunda Hızır Bey'i İstanbul kadılığına, bazı kaynaklarda adı "Karşıduran" olarak geçen Karışdıran Süleyman Bey'i ise subaşılığa getirmiştir. Öncelikli görevleri, surların tamiri, su yollarının ıslahı, çarşı-pazarın kurulması gibi beledî görevlerdir.

Fakat işin biraz derinine indiğinizde asıl belediye görevlerinin Hızır Bey tarafından yerine getirildiği, Süleyman Bey'in ise asayişin temini ve iskân gibi görevlerden başka Hızır Bey'in yardımcılığını yaptığı anlaşılmaktadır. Bugünkü anlamda mülkî amir/belediye başkanı ayrımının bulunmadığı o devirde kadılık gibi yargıya ait bir görevin aynı zamanda bir belediye başkanına tefvîzi nasıl tuhaf bulunmuyorsa, bir valinin (subaşı'nın) hem iskân gibi şimdiki bayındırlık müdürünün görevini üst-

lenmesi, hem de su yolları ve surların tamiriyle görevlendirilmesi, nihayet asayişin temini gibi birbirinden çok farklı işleri yürütmesi normal karşılanmalıdır.

Hızır Bey ve Karışdıran Süleyman Bey'in belediye hizmetlerini müsellem ve yaya sancak beyleri ile beraber yürüttüğünü biliyoruz (sonuncular, surlar arasındaki hendeklerin temizlenmesiyle görevlidir). Dolayısıyla en azından ilk birkaç yıl için İstanbul'un belediye başkanlığını bu değerli ikilinin el ele yürüttüğüne hükmedebiliriz.

Şimdi Osmanlı İstanbul'unun imarını gerçekleştiren bu iki pîri biraz daha yakından tanıyalım.

Hızır Bey Çelebi: Çok yönlü bir öncü

Hızır Bey (1407-1459), Sivrihisarlı olup Nasreddin Hoca'nın beşinci kuşaktan torunudur. Sivrihisar kadısı Emir Celâleddin Arif'in oğlu olup tahsil için Bursa'ya gönderilmiş, orada devrin ordinaryüslerinden Molla Yegân'ın talebesi olmuş, bir süre sonra da kızıyla evlenmiştir. Üçü de ilmiye mesleğinin zirvesine tırmanmış olan oğullarından Yakup Paşa Bursa Kadılığı, Ahmed Paşa Bursa ve Edirne müftülüğü yapmıştır. Fakat oğulları arasında en büyük şöhrete erişeni, Tazarrûât yazarı Sinaneddin Yusuf ya da diğer adıyla Sinan Paşa'dır. Sinan Paşa'nın bir lakabı da Hoca Paşa'dır ki, Sirkeci-Eminönü civarındaki bir semte, bir zamanlar orada oturduğundan dolayı hâlâ Hocapaşa denilmektedir.[1]

Hızır Bey'in, II. Murad'ın Edirne'de yaptırdığı Ergene Köprüsü'ne, son mısrası Farsça olan bir tarih düşürdüğü biliniyorsa da, asıl şöhretine Fatih devrinde ulaşmış görünüyor. Daha İstanbul fethedilmeden, kimsenin ilzam edemediği (susturamadığı) bir Arap âlimini Edirne'de Fatih'in huzurunda cevap vermekten aciz bıraktığından Padişah'ın takdirlerini kazanmış ve Bursa'da Sultaniye (Yeşil) Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir. Orada, genç yaşta vefatı Osmanlı ilim dünyası için hakiki bir kayıp olan Molla Hayalî [2], Hocazâde, Molla Muslihiddin gibi meşhur

talebeleri yetiştirmiş olan Hızır Bey'in İstanbul'un fethi sırasında kritik askerî konularda Fatih'e raporlar takdim ettiği de bilinmektedir. Kadı tayin edildikten sonra surların durumu hakkında Fatih'e topografik açıdan son derece kıymetli bir rapor sunmuştur.[3] Kadılık görevinde 6 yıl kalan Hızır Bey, 1459'da ölmüş, Unkapanı'nda, Atatürk Bulvarı'ndan inişte sağ kolda, şimdi yerinde yeller esen Voynik Şücaeddin Mescidi'nin nasılsa ayakta kalabilmiş ufak haziresine gömülmüştür.[4] Aynı hazirede şair Necati ve Kâtib Çelebi'nin mezar taşları da bulunmaktadır.

Hızır Bey'in adı, İstanbul'da, bir zamanlar kendisine "dirlik" olarak verilen geniş arazisi ve çiftliği bulunmasından dolayı "Kadı'nın köyü" anlamındaki Kadıköy'de yaşamaya devam etmektedir.[5]

Hızır Bey'in belediyeciliği

Hızır Bey'in ilmiye silkinden İstanbul kadılığına getirildiği, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerinin bulunduğu ve kelâm hakkında manzum olarak kaleme aldığı Kasîde-i Nûniye'nin nâzımı olduğu,[6] genellikle bilinen hususlardır. Fakat belediyeciliği, devlet adamlığı ve bu yeni imparatorluk başkentinde kamu düzeni tesis ederken aldığı tedbirlerin yeterince bilindiği söylenemez. Hızır Bey'in göreve geldikten sonra gerçekleştirdiği icraat ile aldığı tedbirleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Surların durumunun tespit ve tamiri,
- Bölgesel gıda pazarları hükmündeki kapanların (*kabbâri*) kurulması (Unkapanı bunlardan biridir),
- Sarnıç ve su yollarının tanzimi,
- Fiyat düzenlemeleri,
- Tartıların ayar ve kontrolü,
- Adi zabıta işlerinin yanı sıra belediye kapsamına giren suçlar için bağımsız bir mahkeme kurulması.[7]

Hızır Bey'in kadılığı ne derece ciddiye aldığını, Sultan Fatih'e, bir mahkeme sırasında, "*Beyim, murâfaa-i şer'iyyede bulunuyorsunuz; baş köşede değil, sanık sandalyesinde oturmalısınız"* şeklindeki şiddetli uya-

Fatih'in Bosna'da Fransisken Katolik Kilisesi'ne Bosna-Hersek'i fethinin ardından gönderdiği ve halen kilisede muhafaza edilen ferman.

"Bosna Ruhbânlarına Sultan Mehemmed Hân-ı merhum verdiği ahidnâmenin suretidir. Nişân-ı hümâyûn oldur ki, ben ki Sultân Mehemmed Hânım; cümle avâm ve havâssa ma'lûm ola ki, işbu dârendegân-ı fermân-ı hümâyûn Bosna ruhbânlarına mezid-i inâyetim zuhûra gelüp buyurdum ki, mezbûrlara ve kiliselerine kimse mâni' ve müzâhim olmayıp ihtiyâtsız memleketimde duralar. Ve kaçup gidenler dahi emn ü emânda olalar. Gelip bizim hâssa memleketimizde havfsiz sâkin olup kiliselerine mütemekkin olalar. Ve yüce hazretimden ve vezirlerimden ve kullarımdan ve reâyalarımdan ve cemi'-i memleketim halkından kimse mezbûrelere dahi ve ta'arrûz edip incitmeyeler, kendülere ve cânlarına ve mâllarına ve kiliselerine ve dahi yabandan hâssa memleketimize âdem gelirler ise yemin-i mugallaza ederim ki yeri, göğü yaratan Perverdigâr hakkıçün ve Mushaf hakkıçün ulu Peygamberimiz hakkıçün ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkıçün ve kuşandığım kılıç hakkıçün bu yazılanlara hiç bir fert muhâlefet etmeye. Mâdâm ki bunlar benim emrime mutf u münkâd olalar. Şöyle bilesiz"

rısından anlayabiliriz. Ayrıca Fatih Medresesi'nde hocalık yapmıştır. Zeyrek'deki Pantokrator Kilisesi'nin daha önce hastane olarak kullanıldığı bilinen ama zamanla terk edilmiş 50 odasını tamir ettirerek medrese haline getiren Hızır Bey, burada ders de vermiştir.

Bir başka özelliği ise Osmanlı dünyasında tarih düşürme çığırını başlatmış olmasıdır. Hızır Bey'den önce tarih düşürme işi sırası düştükçe yapılırken ve bir gelenek halinde teessüs etmemişken, onunla beraber bir sanat dalı haline gelmiştir. Tarih düşürme sanatı konusunda hacimli bir çalışma yapan İsmail Yakıt'ın deyişiyle,

> ...tarih ibareleri Hızır Bey'den önce çok nadir olarak şiirin mısralarına alınıyordu. Hızır Bey'den sonra divan şiirinin içinde yer alan mısralarla söylemek (tarih düşürmek) adet olmuştur.[8]

Süleyman Bey'in valiliği

İlk İstanbul Valisi Karışdıran Süleyman Bey'in hayatı hakkında bildiklerimiz, hemen sadece fethi müteakip Fatih Sultan Mehmed tarafından şehrin imar ve iskânına memur edildiği şeklindeki yaygın bir rivayetten ibarettir. İlk Osmanlı tarihi kaynaklarında (*Âşıkpaşazade ve Neşri* tarihleri, Tursun Beğ'in *Târih-i Ebu'l-Fethi* ve Kemalpaşazade'nin *Tevârıh-i Âl-i Osman*'ının VII. Defteri) müştereken yer alan bir ifadeye göre Fatih, Anadolu'dan nüfus celbi, kaçmış olan Rumların geri getirilmesi ve şehrin şenlendirilip canlandırılması görevlerini Süleyman Bey'e vermiştir.

İsmail Hami Danişmend'in bu konuda yazdıklarını beraberce okuyalım:

> Subaşı unvanını haiz olan Süleyman Bey, İstanbul'un ilk muhafızı ve valisi vaziyetindedir; Fatih bu beye başlıca iki vazife vermiştir: Biri surların tamiri, biri de Anadolu'nun muhtelif yerlerinden sanat sahipleriyle muhtelif sınıflara mensup sair Türk nüfusunun celbi ve İstanbul'un iskânıdır, ilk önce beş bin aile getirildiği rivayet edilir. Ondan sonra da muhtelif tarihlerde devam eden bu iskân siyaseti Karadeniz sahilleriyle Karaman, Aksaray, Eğridir, Bursa, Manisa, Tire, Çarşamba, Kastamonu,

> Samsun, Sivas, İzmir vesaire taraflarından gelen Türk aileleriyle İstanbul'un az zamanda Türkleşmesi'ne sebep olmuş... bu suretle İstanbul şehri Anadolu kasabalarının bir çoğunu temsil eden millî bir halita haline gelmiştir.

Bazı tarihçiler (bu rivayet, Fatih'in 'Bizanslı tarihçisi' Kritovulos'a kadar çıkmaktadır) İstanbul'un ilk belediye başkanı yaparlar Süleyman Bey'i. Mesela Hammer, subaşılığın şehreminiliği yerine kullanıldığını zanneder. Buna İhtifalci Mehmed Ziya Bey de, *İstanbul ve Boğaziçi* adlı eserinde Karışdıran Süleyman Bey'i, "İstanbul'un ilk valisi ve şehremini" ilan etmekten çekinmemiştir. Oysa Fatih'in 'Müslüman tarihçisi' Tursun Bey *Târih-i Ebu'l-Feth*'de, âlim ve güzide bir bey olan Süleyman Bey'e şehrin imarının havale edildiğini belirtir. Fakat Süleyman Bey'in hayatının pek çok safhası gibi asıl karanlıkta kalan nokta, İstanbul subaşılığında kaç yıl müddetle bulunduğudur.

Süleyman Bey hakkında Ekrem Hakkı Ayverdi'nin, "Yıldırım zamanından beri devlet işlerinde hizmetleri görülmüştür"[10] ifadesi bir zuhûl eseri olmalıdır. Çünkü Yıldırım Bayezid devri (1389—1402) devlet adamlarından Karışdıran Süleyman Paşa ile "senelerce Bursa subaşılığında bulunduğunu bildiğimiz" [11] Karışdıran Süleyman Bey sık sık birbirine karıştırılmaktadır.[12] Fetret Devri'nde Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman bir hamamda ıyş u işretle meşgulken, kardeşi Musa Çelebi'nin askerlerinin hamama yaklaştıklarını haber vererek bütün meclisi 'karıştıran' ve bu sebeple "Karışdıran" lakabını aldığı bilinen Süleyman Paşa'nın bizim Süleyman Bey'imizle ilgisi olmamak gerekir.[13]

Ayverdi'nin ifadesini doğru kabul edecek olursak, önce bürokrasinin alt kademelerinde görev yapmış olan Süleyman Bey'in Hacı İvaz Paşa'dan sonra Bursa subaşılığına getirildiğini ve İstanbul subaşılığına tayininden sonra yerine Cebe Ali Bey'in tayin edildiğini söyleyebiliriz. Kâzım Baykal onun Fatih'in defterdarlığına getirildiğini belirtiyor (s. 43). Yine Cebe Ali Bey'in (adı bugünkü "Cibali" semtine verilmiştir) İstanbul muhasarasında Haliç surlarını yarmakla görevlendirilmiş olduğuna bakarak

Süleyman Bey'in İstanbul muhasarasında bulunduğu ve bazı askerî başarılara imza attığı da söylenebilir.

Sicilî-i Osmânî ve *Bursa Kütüğü*'ne göre Süleyman Bey, önce Rumeli, sonra da Anadolu beylerbeyliğine, son olarak da Semendire Beylerbeyliğine atanmıştır.[14]

"Karışdıran" lakabı, Osmanlı tarihinde yıllar sonra bambaşka bir vesileyle tekrar karşımıza çıkar. 1511 yılında, Osmanlı tahtına çıkmak için babasına isyan bayrağı açan Yavuz Sultan Selim, II. Bayezid ile Karışdıran Süleyman Bey'in malikânesinin bulunduğu "Pozapa" köyü yakınlarında karşı karşıya gelirler. Danişmend'e göre, muharebenin cereyan ettiği Çorlu civarındaki Uğraşderesi yakınlarında bulunan bu köy, sonradan Süleyman Bey'in lakabı olan "Karışdıran" diye anılmıştır.[15]

"Onlar bir vakt beyler idi"

Hızır Bey'in mezarı, halen İMÇ bloklarının içerisinde kalmıştır. 1971 yılında Hızır Bey'in mezarını bulan Rakım Ziyaoğlu, o sırada karşılaştığı vaziyeti şöyle anlatıyor:

> 1971 yılı başlarında arşiv ve eski taşlar uzmanı Asım Sönmez Dede ile hazirede ve kabirde yaptığımız araştırmada, başlık ve kapak taşının yerine yanlış konulduğunu, lahitin çöktüğünü, çevre taşlarının yanlarına kaydığını, başucundaki yazıların okunamaz hale geldiğini, nerede ise kaybolacağını üzüntü ile gördük.[16]

Zamanın İstanbul Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey'in ilgi ve teşvikiyle ve İMÇ'deki bazı 'ehl-i himem'in maddi destekleriyle kabir ve hazire tamir edilmiş, gün yüzüne çıkarılmış, hazirenin giriş duvarına Hızır Bey'in İstanbul'un ilk kadısı ve belediye reisi olduğunu belirten bir mermer levha konulmuştur. O yıl başlayan bir geleneğe göre, Hızır Bey'in ilk belediye başkanlığına tayin edildiği her 30 Mayıs günü mezarı başında belediye başkanlarının da hazır bulunduğu bir tören düzenlenmektedir. (Bildiğim kadarıyla 1994 yılında bu tören yapılma-

mış, 1995'de ise törene İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan yerine başkan yardımcısı katılmıştır.)

Gelin görün ki, 1490'da ölen Karışdıran Süleyman Bey'in akıbeti Hızır Bey kadar mesut bir finalle taçlanmamıştır. Bursa'da, Muradiye türbelerinin yol aşırı üstünde ve Muradiye Hamamı'nın hizasında mütevazı bir türbe yükselir. Burası ilk İstanbul Valisi olarak bilinen Karışdıran Süleyman Bey'in türbesidir. Ne kapı ve duvarlarında herhangi bir yazı vardır, ne içerisinde kimin yattığını belirten bir levha, ne de bir kitabesi.. Ziyarete de kapalıdır.

Türbenin moloz yığınlarıyla kaplı merdiveninden çıkınca, her türlü çöp ve pisliğin cirit attığı, yabani otların diz boyu yükseldiği giriş platformunda kırılmış camlarından türbenin içine baktığınızda hazin bir manzara gözünüze çarpar. Hemen her gidişimde kâh türbenin içinde, kâh otların arasında bir kaplumbağa, tarihle hayatı bakıştıran yegâne unsur olarak karşıma çıkar. Toza toprağa bulanmış tuğla bir zemin üzerinde sanduka veya lahit gibi bir emare de görülmez. Belki cenaze aşağı kattaki mumyalık'a (kript) defnedildiği için mermer bir sanduka yapılmamıştır. Fakat muhakkak ahşap bir sandukası vardı. Demek ki, ya zamanla harap olup dağıldı ve atıldı ya da (belki de) çalındı.

Merdivenden geri indiğimizde yol üzerinde, türbenin mumyalık girişi olduğunu tahmin ettiğimiz ufak bir kapı göze çarpar. Arşivimizdeki eski bir fotoğrafa göre mumyalık girişi bir duvarın içerisinde gizlenmiş durumdadır. Yol genişletme çalışmaları sırasında duvar yıkılınca giriş kapısı ortaya çıkmıştır. Halen kilitli olan bu kapıyı açtırıp içerisini araştırmak imkânımız olmadı. Fakat ehil bir heyete bu araştırmanın yaptırılmasıyla Süleyman Bey'e ait bazı ipuçlarının temini muhtemeldir.

Ekrem Hakkı Ayverdi'den, türbenin çevresinde bir hazire bulunduğunu, etrafında mektep ve medresenin mevcut olduğunu öğreniyoruz.[17] Fakat bugün bu eserlerin üzerine yapılan evler hemen hemen türbeye bitişmiş durumdadır. Arşivimizdeki fotoğrafta 90 küsur yıl önce etrafının boş hali görülebilmektedir.

Mefail Hızlı, 15. asrın başlarına kadar Kadı sicillerinde mektebin adına rastlandığını bildiriyor. 1510'larda muallimlik görevine atanan Muslihiddin Efendi, 2 akçe yevmiye almaktaydı. Medrese ile ilgili olarak ise 1565 tarihli bir belgede müderrisin Receb Efendi olduğu anlaşılıyor. Medresenin vakfiyesi henüz bulunamamıştır.[18]

Bu arada Turgut Kut'un İstanbul sıbyan mektepleriyle ilgili bir belge neşrinden Süleyman Subaşı ismine iki adet mektep öğreniyoruz. Birisi Eyüp'te, diğeri Unkapanı, Hoca Halil caddesinde gösterilen mektepler 1930'lu yıllarda İdare-i Hususiye (11 Özel İdaresi) tarafından kiraya verilmiştir.[19] Bu okulların Karışdıran Süleyman Bey ile alakası tahkike muhtaçtır.

Fatih, gözbebeği gibi baktığı İstanbul'u bu iki zatın ehil ellerine emanet etmişti. Birisi, din âlimiydi, öbürü bürokrat. Konstantinopolis'in "Müslüman İstanbul" olmasında bu iki öncünün katkılarını hatırlatmaktı gayemiz. Bu iki arkadaştan biri Süleymaniye'nin gölgesinde uyuyor şimdi, diğeri Muradiye'de, Fatih'in ebesi Gülbahar Hatun'la göz göze.

1 Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul'un İlk Belediye Başkanı: Hızır Bey Çelebi*, İstanbul 1976, s. 29-30.

2 Molla Hayalî (Mevlânâ Şemseddin Ahmed b. Musa), tahsilini kadı olan babasından yapmış ve Hızır Bey'den ders almıştır. Filibe ve İznik medreselerinde hocalık yaptıktan sonra Hicaz'a gitmiş, dönünce tekrar müderris olmuştur. 33 yaşında vefat ederek Bursa'da Zeynîler Mezarlığı'na gömülmüştür. (Kâzım Baykal, Bursa ve Anıtları, 2. baskı, Bursa 1982, s. 151. Ayrıca bkz. M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s.219; ismail Beliğ, Güldeste, s. 274; M. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II, s. 313; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî (Bursa Dergâhları*), Hazırlayan: Mustafa Kara - Kadir Atlansoy, Bursa 1997, Uludağ Yayınları, s. 379.

3 Selahattin Tansel, *Fatih'in Askerî ve Siyasî Faaliyetleri*, Ankara 1953, Türk Tarih Ku-

rumu Yayınları, s. 71-72, 89-90 ve 110.Hızır Bey'in surların tamiri hakkında Fatih'e sunduğu rapor, Topkapı Sarayı Müzesi'nde 11,975 numarada kayıtlıdır.

4 Rakım Ziyaoğlu, age, s. 53-54.

5 Ziyaoğlu, age, s. 38.

6 "Kasîde-i Nûniye" ve Hızır Beyin kelâmcı yönü hakkında, bkz. M. Said Yazıcıoğlu, *Hızır Bey*, Ankara 1987, Kültür Bakanlığı Yayınları.

7 Bu mahkemenin dünyada ilk örnek olduğu iddia edilmektedir. Ziyaoğlu, age, bölüm IX., s. 46-54.

8 İsmail Yakıt, *Türk-lslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 1992, Ötüken Yayınevi, s. 130.

9 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt I, İstanbul, 1971, TürkiyeYayınevi, s. 268.

10 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, c. III, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989, s. 158.

11 Kâmil Kepecioğlu, "Fâtih zamanındaki İstanbul subaşıları", *Vakıflar Dergisi*, 1942, sayı II, s. 411, not 18. Karışdıran Süleyman Bey hakkında Cafer Çelebi'nin sözleri şunlardır: "Buyurdı ki, memâlik-i mahrûseden her kim ki gelüb bu belde-i tayyibede vatan tutub ikamet niyetin ide, her kangı evi murad ve ihtiyar iderse sâbıku'z-zikr Subaşı'dan südde-i murâd-bahşâ gele, mülknâme-i hümâyûn sadaka oluna."

12 Bk. Kâzım Baykal, Bursa ve Anıtları, 2. baskı, İstanbul 1992.

13 Bkz. Kâmil Kepeci, Bursa Hamamları, Bursa, 1940.

14 Mefail Hızlı, "*Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreseleri*," UludağÜniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 1995, s. 155.

15 ismail Hami Danişmend, age, cilt II, s. 158.

16 Ziyaoğlu, age, s. 55. Karışdıran Süleyman Bey'in mektebi ve medresesi hakkında bkz. MefailHızlı, Bursa Medreseleri. Ayrıca bkz. Aynı yazar, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa, 1995, Rahmet Yayınları.

17 Ayverdi, age, c. III, s. 158.

18 Hızlı, *Bursa Medreseleri*, s. 109.

19 A. Turgut Kut, "İstanbul Sibyan mektepleriyle ilgili bir vesika", *İstanbul Armağanı-3 (Gündelik Hayatın Renkleri)*, Hazırlayan: Mustafa Armağan, İstanbul 1997 s. 370.

İstanbul'un fethi "hangi tarihte"dir?

O şafak vaktini, o müthiş mahşeri,
857 seneden beri İslâm'ın muntazır
olduğu o sabahı, o büyük saatleri,
o coşkunluğu, o sevinci
bütün kalbimle hissettim.

YAHYA KEMAL, "Ezan ve Kur'an" [1]

Türkiye'de daha çok Atatürk adlı kitabıyla tanınan Lord Kinross, ölümünden önce tamamladığı *Osmanlı Asırları (The Ottoman Centuries: The Rise and Fail of Turkish Empire)* başlığını taşıyan çalışmasında İstanbul'un fethinin Ortaçağ'ı kapayıp Yeniçağ'ı açtığı yolundaki yaygın kanaati, bir tarih miti (efsanesi) olarak değerlendirir. Kinross'a göre, bu ancak sembolik manada ciddiye alınabilecek bir iddiadır. Onun gözünde Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçiş, aslında pek çok sosyal, siyasî ve iktisadî enstantanesinin üst üste bindirilmiş bir fotoğrafı olabilir ancak.

Lord Kinross şu ilginç tespitle noktalar düşüncelerini:

> İstanbul'un düşmesi sadece Bizans İmparatorluğu'nun sonunu ve son etkili imparatorun ölümünü belirler. Zira 150 yıldan beri devam edegelen Osmanlı akınlarıyla Bizans'ın bırakacağı boşluk, zaten yavaş yavaş doldurulmuş durumdaydı. Şehrin düşmesinden önce de Avrupa ile Asya'nın birleştiği bu noktanın hâkimi, zaten Osmanlılardı. Bizans'ın o günlerde İslâm okyanusu içerisinde bir Hıristiyan adacığından farkı kalmamıştı.[2]

Kinross'un kitabının Türkçeye yapılan kısmî bir çevirisinde[3] yukarıda geçen "İstanbul'un düşmesi" *(The Fail of Constantinople)* ibaresi, mani-

dar bir şekilde "İstanbul'un fethi" olarak tercüme edilmiştir. Hemen bütün Batı kökenli tarih kitaplarının dilimize tercümesinde göze çarpan ciddi bir problemdir bu.

Bu örnekten de anlaşılabileceği gibi, İstanbul'un fethine ilişkin Müslümanların ve Hıristiyanların bakışlarına temel bir karşıtlık hâkimdir. İslam âlemi için İstanbul'un fethi, Haçlı seferlerinin rövanşı ve Hıristiyanlığın kalbine uzanmış keskin bir kılıç iken, Bizans için yaklaşık bin yıllık bir düşün sona ermesi, Hıristiyan-Katolik âlemi için ise "Yeni Roma"nın kaybı, Avrupa'nın doğu kanadının kesilmesi, "Eski Roma"nın garnizonu olarak gördükleri muazzam surların "dinsizlerce" ele geçirilmesi ve nihayet, batı Hıristiyanlığının da tehdit altına girmesi şeklinde algılanacaktı.

Ancak burada şu ısırıcı soruyu sormak zorunludur: Acaba Ortaçağ'ın kapanması 'hangi tarafın' tarihinin uzantısıdır?

İslam tarihinin o yüzyılda 'Karanlık Çağ' ile bir alıp veremediği olmadığına göre, Türkiye'deki hemen bütün ideolojik kesimlerin İstanbul'un fethinin Ortaçağ'ı kapayıp Yeniçağ'ı açtığı yolundaki 'Nasrânî' endişeyi paylaşmakta oluşu, epeyce garip değil midir? Batılı-Hıristiyan tarihçiliğin geliştirdiği bu "süreklilik savı"na, 150 yıldır yükselmekte olan ve fetihten sonra da aşağı yukarı 150 yıl yükselmesini devam ettirecek olan Osmanlı-İslam devleti ve medeniyeti adına sahip çıkmak, olsa olsa farkında olmadan 'karşı tarafın tarihinde yaşamak ve kültürel bir anakronizm ile, yani zamanını ve zeminini şaşırmakla izah edilebilir.

Aslında fethi Batılılar gibi bir 'düşüş' *(sükût)* olarak idrak etmemizin temelinde daha başka kültürel kopuşlar da rol oynamaktadır. Ahmet Haşim'in "Müslüman saati" adlı denemesinde vurgulandığı gibi, bugün nasıl "fecir vakti", günün başlangıcı değil de, kullandığımız alafranga saate göre, gecenin çoğu zaman farkına bile varamadığımız 'gayr-ı muayyen', yani belirsiz bir noktası ise, İstanbul'un fethinin milâdî tarihle karşılığı olan 1453 de o kadar bize yabancı bir iklimin endişe ve telakkilerini yansıtmaktadır. Bu sebeple fethin hicrî 857 tarihinde mi yoksa

milâdî 1453 tarihinde mi gerçekleştiği sorusu, zannedildiği gibi basit bir "totoloji"den, yani içi boş bir sözden ibaret değildir.

Aslında bu temel soruna 1920'lerde dikkatimizi çeken üstad Yahya Kemal, şu sarsıcı tespitte bulunmuştu:

> ...Takvimlerin dini, imanı, vicdanı var, meselâ sene 857 denince İslâm'ın İstanbul'a girdiğini hissediyoruz; bu rakamda anlı şanlı bir tınnet [tını] var. 1453 deyince bilâkis Bizans'ın Türklere mağlûp oluşu idrak olunuyor; bu rakamda bilâkis bir can çekişmesi, bir ufunet [kokuşma], bir günlük [otu] kokusu var. *Bu rakamların biri Müslüman, biri değil!* [4]

İstanbul'un fethinin 553. yıldönümünü idrak ederken, 857 hicrî tarihini "1453 eksi 622" tarzında algılamaktan uzak durmaya ve kapanan Ortaçağ'ın kimin tarafında olduğunu sorgulamaya olan ihtiyacımız kendisini her zamankinden daha açık bir biçimde açığa vuruyor.

Meselenin Hicret cephesinden görünüşü ise şöyle ortaya konulmalıdır:

İstanbul'un fethiyle Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'den Medine'ye hicretinin üzerinden geçen 857 senede İslâm, Hıristiyan dünyasının iki Roma'sından birisini ele geçirmeye muvaffak olmuştur. Bu, ta Asr-ı Saadet'ten bu yana Müslümanların asırların havanında döve döve olgunlaştırdıkları bir gayeye nihayet Osmanlılar eliyle ulaşılması gibi tarihî derinlik kazandırılarak yorumlanabilecek bir dönüm noktasıdır. Dahası, İslâm medeniyetinin yeni bir yükseliş ve parlayış dönemine tekabül edecek bir start alma noktasıdır da. Asıl fetih, yani lügat manasıyla 'açma' da bu değil midir bir bakıma?

Nitekim fethin hemen ertesi günü başlayan ve asırlar boyu adım adım, uzun vadeli bir fetih halinde sürecek olan "İstanbul medeniyeti", aradan bir insan ömrü kadar dahi vakit geçmeden eski Bizans payitahtından çok daha görkemli, çok daha zevkli ve yaşanası bir şehir olma yolunda kararlı adımlarla ilerlemiştir. Tabiri caizse, *mührelenmiş* bir kâğıt gibi adım adım zenginleşmiş ve üzerine yazılanları yaldızlamıştır.

İşte bu yüzdendir ki, Balkan Harbi yıllarında bütün haraplığının, muhacir akınlarının, oluk oluk akan kanların, göçlerin, fukaralığın, sık sık çıkan yangınların kasıp kavurduğu İstanbul, Le Corbusier gibi modern mimarînin cesur babalarından birisine "cennet bahçesi" gibi görünebilmiştir.[5]

Bu şehirde yakalanan estetik terkip (sentez), aslında bir başka noktadan da Yahya Kemal'i haklı çıkartacak ipuçları uzatmaktadır önümüze: İstanbul'un Konstantinopolis'ten farkı ve ayırt edici vasfı, onun devamı olmasında değil, onu bir hamur gibi kullanarak "tamamıyla zıt bir güzellik", Hıristiyanlıkta olduğu gibi kirli olan dünyayı temizlemek için onun bağrında kutsal bir alan açmak için değil, bir hadis-i şerifte geçtiği üzere Cemalullah'ın bir tecellisi olan dünyaya, kendisi de onun gibi bir tecellisi olan insan eliyle bu defa işlenmiş bir güzellik vücuda getirmiş olmasındandır.

Velhasıl fetihten sonra Bizans İstanbul'unu reddetmemiş, hatta kucaklamış, ancak ona yeni bir istikamet ve anlam kazandırmış atalarımız.

İstanbul'u diğer Osmanlı şehirlerinden ayıran tarafı da, orada tecelli eden bu eskinin içinden yeniyi doğurtma kudretidir. Hakiki sanatkârlık da bu değil midir zaten?

1 30 Mart 1922 tarihli *Tevhid-i Efkâr*'da çıkan bu yazı şu kitapta yer almaktadır: Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, 3. baskı, İstanbul 1974, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s. 119.

2 Lord Kinross, *The Ottoman Centuries: The Rise and Fail oj Turkish Empire, William Morrow and Company*, Inc., New York: 1977, William Morrow and Company, Inc., s. 111.

3 Lord Kinross, *Osmanlı Tarihi*, Çeviren ve baskı tarihi belirtilmemiş, İstanbul, Güneş Gazetesi Yayını, s. 114-115 (nedense kitabın sadece Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne kadarki kısmı dilimize çevrilmiştir).

4 Yahya Kemal, age, s. 82.

5 Bkz. Enis Kortan, *Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği*, Ankara 1983, ODTÜ Yayınları, s. 64. Ayrıca bkz. Turgut Cansever, "Fetih nice kapılar açar", *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, İstanbul 2004, Klasik Yayınları, s. 35-39.

Teneffüs

Mührelenmiş şehir

Mühre, kâğıt, kumaş gibi, hat ve tezhipte kullanılan malzemelerin yüzeyini düzeltmeye ve parlatmaya yarayan yuvarlakça veya yumurta biçimindeki aletin adıdır.

Eski zamanlarda kâğıtların parlatılması ve düzeltilmesi işinde kullanılırdı. Mühre aletiyle yapılan kâğıtların matlığı ve pürüzleri giderildiği için kaleme ve fırçaya uygun hale gelmiş olur, böylece yazı veya tezhip, daha güzel göründüğü gibi, zamana da dayanıklı olurdu.

İşte Fetih, Osmanlıların elinde mat ve pürüzlü İstanbul kâğıdının üzerinden geçirilen mühre'ydi. Bizans'ın elinde parlaklığını kaybetmiş olan bu şehir fetih mühresiyle mührünü vuracak ve tıkanmış damarları açılarak gerçek fethe kanatlanacaktı. Şehrin silinmiş, okunmaz olmuş kimliğini fetih yeniden okunur kılacak, "ebediyete çakılı bir yıldız" gibi parlatacaktı.

Zira yine eski kültürümüzde altın ve gümüş ezmek için yeşim taşından yapılan ucu kıvrıkça, küçük havan tokmağını andıran alete de mühre denilirdi. Bu durumda ise fetih, ölümsüzlüğü simgeleyen yeşim taşından mamul bir alet, İstanbul ise henüz işlenmemiş altın külçesi gibidir. Külçe yeşimle ezildikçe tozlar şehrin üzerine serpilmekte ve ölümsüzlük vasfı kazanmaktadır. Velhasıl Fatih'in 1453'te Kostantiniyye'yi fethi, şehrin damarlarına yeni bir ruh, yeni bir enerji ve hayat üflemek ve potansiyel enerjisini kinetik enerji haline çevirmek işlemi olarak değerlendirilmelidir.

Mühre hakkında geniş bilgi için bkz. Hasan Özönder, *Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I Konya: 2003, s. 139-140.

Fatih'in semti

Fatih Sultan Mehmed, çok büyük bir tasarımcıdır.

İLBER ORTAYLI

"Şehirleri, tıpkı rüyalar gibi arzular veya korkular kurar" sözünün 'gönderen' kısmında "Italo Calvino" yazmasından daha tabii ne olabilirdi ki? *Görünmez Kentler* adlı kitabında şehirlerin röntgenini çekmeye koyulan göz onun olduğuna göre, gözleri bağlı olarak şehre bakan bizlere arada sırada böyle işaret fişekleri yollamasını sevinç çığlıklarıyla karşılamak kadirşinaslık olurdu. Bir de bahsedeceğimiz konu İstanbul, hele de İstanbul'un içinde 'ikinci bir İstanbul' olan Fatih ilçesi ise onun çatal yüreğinden semalarımıza cömertçe dökülen ışıklara daha bir dikkatle ve ihtimamla bakmamız gerekmez mi?

İstanbul, aynı kan grubuna mensup olduğu pek çok şehir gibi hakiki bir arzudan doğdu ve bu arzu, onun asırları elemiş toprağını o denli şımarttı ki, yeryüzünde *'en ziyade arzu uyandıran şehir'* unvanını ele geçirdikten sonra bir daha da bırakmadı. Düşünün ki, Karl Marx bile 1853'te yazdığı bir yazıda onu, aynen Bizans döneminde olduğu gibi bir "Altın Köprü" olarak nitelendiriyor ve Avrupa medeniyetinin kendini tamamlaması için İstanbul'a ihtiyacı olduğunu haykırıyordu. (Ne gariptir ki, bunu Avrupa Birliği kapısında biz de koro halinde söylüyoruz !)

Bir asır önce Fatih Camii ve bir ulema tipi.
Minare külahları bugün farklıdır.

> İstanbul, Batı ile Doğu arasında kurulmuş altın bir köprüdür. Batı uygarlığı, bu köprüden geçmeksizin dünyanın çevresini güneş gibi dolaşamaz... [1]

Ancak Marx'a rağmen, bu arzunun gayesi, altından da olsa, Doğu ve Batı arasındaki köprülerden herhangi birisi olmaktan ibaret değildi. Daha büyük bir gayesi vardı bu şehrin: Doğu'yu ve Batı'yı kucaklamak. Nitekim Bizans'a Avrupalılar Doğu'nun Batısı gözüyle bakarlardı, Doğulular ise Batı'nın Doğu'su.

Bu alanda gerçekten de ciddi rakipleri vardı İstanbul'un. Roma, Girit, İskenderiye, hatta Sicilya... Ama İstanbul iddialı geliyordu başkentler meydan savaşına.

Nitekim İmparator Büyük Konstantin, Roma'ya yeni bir yönetim merkezi ararken önce efsanevî Truva şehrini başkent olarak düşünmüş,

hatta hayalindeki başkentin ilk temellerini orada atmıştı. Neyse ki, tercihin yanlış olduğunu fazla vakit kaybetmeden anladı. Bir ara Kadıköy'ün yerleşim merkezi olarak seçildiği de biliniyor. (Fatih'te Osmanlıların Bozdoğan Kemeri diye bildikleri Valens Kemeri'nin taşları, büyük çapta Kadıköy'ün surlarından devşirilmiştir!)

Ne var ki, tarihî yarımada, sonunda bu yarıştan galip çıkmış ve toprakları insan eti yedikçe mayalanmış, Hıristiyanlığa "anne şehir"lik yaptıktan sonra, bu defa İslâmiyet'in yeryüzündeki en göz alıcı hamlelerinden birisine açmıştı sahnesini. Yıllar 857'yi veya 1453'ü gösteriyordu, aylardan Rebiülevvel veya Mayıs'tı. İstanbul gencecik bir hükümdarın ejderha rüyalarından aniden uyanmışçasına bakan şehla gözlerinde kendisine yeni bir gelecek arzulamaktaydı.[2]

Büyük Konstantin'in arzusu, Roma'nın merkezine Doğu'da bir alternatif hazırlamaktı. Müslüman halefi Fatih Sultan Mehmed'in arzusu ise biraz değişikti sanki, İstanbul'la birlikte o, pergelin sabit ayağını tespit ettiğine inanıyordu. Artık Medine'de istiaresine yatılan dünya, "bu şehr-i İstanbul'un etrafında halkalanacak, Viyana'dan Yemen'e uzanan ve üzerinde makas izi bulunmayan bir şehirler şebekesinin merkezinde İstanbul'un kendisi sütten bir abide gibi vakarla yükselecekti. Ona Mutluluk Kapısı (*Dersaadet*) denilmesi de, Korunmuş Şehir (*Belde-i Mahrûse*) adı verilmesi de bundandı; Korunmuş ve Koruyan Şehir daha doğrusu...

Ve bu arzunun ilk somut sembolleşmesi, ilk evrensel adımı, kendi içinde bir küçük şehir olan Fatih Külliyesi olacaktı. Kurulduğu zaman yeryüzündeki en büyük imar faaliyetlerinden birisine şahit olmuş bu külliye ile İstanbul'un 'yumuşak çekirdeği' de arazi üzerine tespit edilmiş oluyordu. Osmanlı'nın ilim hayatı, fikir hayatı, edebiyat, kültür ve sanat cevelanı artık asırlardır aradığı merkezi bulmuş, Balzac'ın dediği gibi, taşrada doğan dehalar, topraklarına gömülmek için dünyayı kucaklamaya azmetmiş bu revnaklı şehrin yollarına çoktan revan olmuşlardır bile.

Şair Nedim'e bakılırsa, onun çarşılarında irfan kumaşları satılmıştır; medreseleri birer hüner pazarı, toprağı bilim ve bilim adamlarının madeni olmuştur:

Kâlâ-yı maârif satılır saklarında
Bâzâr-ı hüner, ma'den-i tim u ulemâdır.

Her ne kadar Kanuni Sultan Süleyman'ın bir asır sonra inşa ettirdiği Süleymaniye Külliyesi, Fatih'in yalımlı yüzüne bir parça gölge düşürmüş olsa da, semt, yaşama ve yaşatma arzusunu daima korumuş ve bir bakıma İstanbul'un kalbi ve beyni olmaya devam etmişti. Zaten şehir, 'açık' bir şehirdi ve dışarıdan gelenlere kendisini daima açıyordu; kâh kucağını, kâh arsasını, kâh gönlünü...

12. yüzyılda yaşamış Endülüslü Yahudi Tudelah Benjamin için olduğu kadar günümüzde yaşayan bir Batılı için de inanılmaz gelen o esrarengiz çeşitlilik, Fatih semtinin damarlarında en tutkulu kıvamıyla deveran edecekti.

Kefeli Mescidi'nin meraklı hikayesi

Bu hakiki çok-kültürlülüğe Kefeli Mescidi'nin hikâyesinden daha ilginç bir örnek bulunabilir mi?

18. yüzyıl İstanbul'unu anlatan Incicyan, onun Bizans zamanında Kırım'ın Kefe şehrinden gelme Latinlerin ve Ermenilerin kurduğu bir kilise olduğunu söyler. Başlangıçta Aya Nikola adını taşıyan bu kilisenin binası, ilginç bir tarzda, her iki mezhebin mensupları arasında paylaştırılmıştır (yani binanın bir kısmını Latinler, diğer kısmını ise Ermeniler kullanmaktadır). Daha da çarpıcı olan husus, aynı binanın vaktiyle Kefe'ye gidip gelen Dominiken keşişlerine tahsis edilmiş olmasıdır. Böylece bir kilise, Karadeniz'in kuzeyini İstanbul'a bağlamakla kalmıyor, aynı zamanda İstanbul'daki Kırım cemaatinin asırlar sonra Müslümanlar zamanındaki tabii merkezliği rolünü de üstlenmiş oluyordu.

Kefe'nin Fatih Sultan Mehmed devrindeki fethini müteakip bu semte yine Kefeli bir cemaatin getirilip yerleştirilmesi, şehrin renklerine bir

yenisini eklemekle kalmıyor, onları bir bakıma "kendi" semtlerine iade ediyordu. Keza kilisenin mescit yapılması da bir devlet kararıyla değil, civardaki Müslüman cemaatin, Hıristiyanların bazı suiistimallerine kızarak kilisede namaz kılmaya başlamasıyla, yani sivil bir eylemle gerçekleşmiş bulunuyor.[3]

Fatih ilçesi sınırları içindeki bu ufak mescidinin hikâyesi böylesine renkli olur da, diğerleri ondan aşağı kalır mı?

Lakin bir semt sadece mabedleriyle mi anılmalıdır? Aynı zamanda o semte kimliğini, kişiliğini, çehresini, bir deyişle "yüzünü" kazandıran insanlarıyla birlikte değerlendirilmeli değil midir? Nitekim bir zamanlar "yedi yerinden dirhem dirhem bal akan" incirleriyle meşhur Sultan Selim semtinde oturan "memleketin bülbülü" Hafız Sami'nin, Çanakkale Savaşının ardından bir daha ağzını açmamak üzere söz ve ses orucu tuttuğunu bilmek, bu "ikinci İstanbul"un uzun süren suskunluğuna puslu da olsa bir ayna tutmaktadır. Devrin ünlü yazarlarından Osman Cemal Kaygılı'nın 1931 yılında Yeni Gün gazetesinde yazdığı bir yazıdan öğrendiğimize göre, Hafız Sami, 10-15 senedir hususi meclislerde de, gramofon plaklarına karşı da ağzını asla açmamakta, ömrünün son yıllarında yarı münzevi bir hayat yaşamakta, yalnız yazın ara sıra sur dışındaki bağlara gidip eski ahbaplarıyla hoş beş ederek günlerinin hicranını sağmaya çalışmaktadır. Osman Cemal Kaygılı bu "kaygılı" bahisteki sözlerini şu sözlerle noktalar:

> Gramofon fabrikalarının son zamanlarda kendisine karşı yaptıkları birçok teklifleri reddeden sabık bülbül acaba, tekrar ne zaman ağzını açacaktır! Artık orasını Allah bilir.[4]

Günümüzde artık Hafız Sami'nin sesini taş plaklarda değilse bile, CD'lerde olsun duyabiliyoruz. Bu gelişme de bize bir şeyler hatırlatıyor olmalı.

Fatihliler de oturdukları 'şehir gibi şehir'in bilincine vararak, nasıl bir seçkin mekânda ikamet ettiklerini hatırlayarak, çağ açan bir insanın hemşehrileri olduklarını unutmadan, şehri kuran arzunun topraklarına

bir cemre gibi düşmüş olduğunu bilerek hareket etmeli ve geleceğin Fatih'inin sözlerini hecelemeye koyulmalıdırlar.

Ne demişti Italo Calvino:

"*Şehirleri arzular veya korkular kurar."*

Geleceğinden korkan bir şehir değil, geleceğini kurma arzusunun her santimetrekaresinden tüttüğü bir şehir olmak, en başta İstanbul'a ve Fatih'e yakışır. Nitekim Fatih Sultan Mehmed'in türbesinde asılı olan ünlü şiirinde Abdülhak Hamid, bu sınır ötesi insanın her anını bir çağ yapma becerisini gösterdiğini ve şehirleri birer avuç bahşiş gibi çocuklarına dağıttığını fısıldamaktadır bize:

Emsâr bahşişindir, ebhâr yadigârın...
(Şehirler bahşişindir, denizler yadigârın.)
Açık mı kulağımız yeterince?

1 Karl Marx, "*Rusya'nın geleneksel siyaseti*", New York Daily-Tribune, 12 Ağustos 1853, Kari Marx ve Friedrich Engels, Doğu Sorunu [Türkiye] içinde, Çeviren: Yurdakul Fincancı, Ankara 1977, Sol Yayınları, s.109.

2 Ejderha rüyası, Çin kültüründe 'olağanüstü rüya' anlamındadır. Güya ölümsüz olan ejderhalar kış uykularında bu rüyalarla şarj olur ve uyandıklarında bahar aylarından itibaren rüyalarını tahakkuk ettirirler ve kış gelince tekrar uykuya dalarlar, bir dahaki baharda uyanışlarında yine rüyalarında gördüklerini gerçekleştirmeye koyulurlarmış. Nitekim bugün dünyanın en fazla tercih edilen dizüstü bilgisayarlarından Acer'ın Tayvanlı yönetim kurulu başkanı Stan Şih, CNN'de yayınlanan bir programda, ürününü dünya markası haline getirmesini bir ejderha rüyası olarak tanımlamış ve şimdi yeni bir rüyaya yattığını söylemişti. Çin mitolojisinde ejderhanın özellikleri hakkında bkz. Wolfram Eberhard, *Çin Simgeleri Sözlüğü*, Çeviren: Aykut Kazancıgil ve Ayşe Bereket, İstanbul 2000, Kabala Yayınevi, s. 104-107.

3 G. Incicyan, *XVIII. Asırda İstanbul, Tercüme ve notlar*: Hrand D.Andreasyan, 2. baskı, İstanbul 1976, s. 61. Bu kilise ve camiye çevriliş hikâyesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Semavi Eyice, "*Çancı Keşiş ve İstanbul'un camie çevrilen son kiliseleri*", İstanbul, Sayı 4, Nisan 1956, s. 12-13.

4 Osman Cemal Kaygılı, *Köşe Bucak İstanbul*, Yayına hazırlayan: Tahsin Yıldırım, 2. baskı, İstanbul 2004, Selis Kitaplar, s. 233.

III

KUTLU ATEŞ, NERDESİN?

FATİH SULTAN MEHMED
(Costanzo da Ferrara'nın madalyası)

Fatih "İstanbul"u fethetmemişti!

Fatih büyük bir Avrupa haritasını
yanından hiç eksik etmez...

ZORFI DOLFIN
(Fatih'le yaşıt olup İstanbul'un fethine
tanıklık etmiş bir Venediklinin sözleri)

Malum, gazetecilik biraz da başlık atma sanatıdır. Başlıkla dikkatler çekilir yazıya. Lakin bugünkü başlığımız, sırf daha fazla kafa bu yazıya yönelsin diye atılmadı. Fetih olayındaki ihmal edilmiş bir inceliği sizlere hissettirmekti maksadım.

Bilmem ismini duymuş muydunuz daha önce? Levon Panos Dabağyan, İstanbul'da yaşayan bir Türk Ermenisidir. Öyle Ermeni diasporasının sözcülüğüne soyunmuş bir borazan sanmayın onu. Hatta diyebilirim ki, çoğumuzdan daha derinden bağlıdır bu ülkeye, Osmanlı'ya ve padişahlarına. Ne Fatih Sultan Mehmed'e laf söyletir, ne II. Abdülhamid Han'a. Nitekim *Paylaşılamayan Belde: Konstantiniyye* adlı kitabında tarihimizdeki sızılı bir noktayı ustaca avlıyor ve Fatih'in "İstanbul'u değil, "Kostantiniyye"yi fethettiğini bir cerrahın habis uru beyinden çıkarması gibi temizliyor zihnimizden. Ve şunları ekliyor: İstanbul fethedilmemiştir ve fethedilmeyecektir! Allah böyle bir fethi kimselere nasip etmesin![1]

İlk okuduğumda benim gibi bu işlerle uğraşan birinin bile ciğerini sızlatan bu cins tespit de pek güzel gösteriyor ki, tarih bizim için 'ecnebi bir memleket' haline gelmiştir (bu adla bir kitap yazmış olan Lowent-

hal'in kulaklarını çınlatalım bir kere daha). Öyleyse yapmamız gereken şey, ona mecalini yeniden kazandırabilmenin yolunu yordamını aramak, oksijen alabileceği menfezleri, havalandırma kanallarını açık tutmaktır. Bunun da yolu, elbette bilgiden, belki daha da önemlisi, bakış açımızı, idrak çerçevemizi, muhakeme tarzımızı alabildiğine esnetmekten geçiyor.

Sondaja devam öyleyse...

Eksik olmasın, bir okurum Bediüzzaman Said Nursi'nin talebelerinden Zübeyir Gündazalp'den şuurumuza bıçak gibi saplanan bir hatıra göndermiş. Zübeyir Gündüzalp, bir keresinde Fatih'in İstanbul'u fethini gösteren resimlere dikkat çekerek sormuş etrafındakilere: "Resimlerdeki yanlışlık nerede?'' Kimse işin içinden çıkamayınca da kendisi bir güzel cevaplamış:

> Bu resmi yapanlar, fetih mucizesini küçültmek istiyorlar. 40-50-60 yaşlarındaki bir kumandanın zafer kazanması, bir beldeyi fethetmesi normal ve olağandır ama 20-21 yaşındaki bir delikanlının böyle bir emsalsiz fethi harikadır. Bu yaşta bir delikanlının sakalı bile bu kadar gür olamaz. Fatih, Efendimiz'in (asm) 9 asır evvel haber verdiği fetih mucizesinin mazharıdır, dolayısıyla bu resimler, Kur'an, Allah ve Peygamber'in Müslümanlarla beraber olduğu, Islamiyetin hakkaniyetini herkese gösterecek bu mucizevari olayı basitleştirmektedir.

Müthiş bir tespit değil mi? Düşünün, hiç 21 yaşında bir Fatih resmi gördüğünüzü hatırlıyor musunuz? Hatırlayamazsınız, yok çünkü...

Neyse. Biz sondajımıza devam edelim bir miktar daha.

2006 yılında İstanbul'un fethinin Miladi takvimle 553. yıldönümünü idrak ettik. Peki fethin Hicri takvimle kaçıncı yıldönümünde bulunduğumuzu merak eden bir Allah'ın kulu yaşar mı aramızda dersiniz?

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'a, Ferik Ahmed Muhtar Paşa'nın tespitiyle söylersek, 20 Cemaziyelevvel 857 Salı günü girmiştir. Bu bölüm

yazıldığı sırada takvimler Cemaziyelevvel 1427'yi gösterdiğine göre, İstanbul'un fethinin hicri takvimle 570. yıldönümünü kutluyoruz demektir. Hatırlayan ve umursayan olur mu bilmem; ama ben üzerime düşeni yapıp tarihe not düşeyim istedim.

Yalnız üzülerek de olsa bu Hicri tarih meselesini epeyce hafife aldığımızı söylemek zorundayım. Çünkü bizim manevî damarlarımızda deveran eden asıl hayal verici kan, hicri takvimin yatağı içinde akmıştır. Nitekim Ahmed Muhtar Paşa, *"Feth-i Celile-i Kostantiniyye*" adlı kitabında eskiden her 20 Cemaziyelevvel gününün İstanbul halkı arasında "Kudüm günü" diye anıldığını, o gün gelince fetih şehidleri ve gazilerinin ruhlarına Kur'an-ı Kerimler okunduğunu, hayır ve hasenatlarda bulunulduğunu yazmaktadır. Demek ki, Osmanlılar aynı damardan akan diriltici kandan her daim beslenebilmek için Fatih'i ve müjdelenmiş fethini özellikle Hicri yıldönümlerinde hatırlıyor ve hayırla yad ediyorlar, dahası bunu, dirilmenin hayırlı bir vesilesi addediyorlardı.[3]

Biz de o görkemli dünyanın güzelliklerinden nasiplenebilmek maksadıyla aynı tarih aralıklarına sokulma imkânlarını zorlamalıyız. İşte bu aralık kalmış kapılardan biri de, Fatih'in İstanbul projesidir.

Peki Fatih'in İstanbul projesi neydi ve bu projeyi nereden ilham aldı?

Başka açılardan da yaklaşılabilir meseleye; lâkin ben Fatih'in projesinin hadis merkezli olduğunu söylemekle yetineceğim burada. Hadis merkezli, yani meşhur fetih hadisinin bir tür çağdaş yorumu...

Değil mi ki, o İki Cihan Serveri, bir beklenin fethedileceğini 'muhakkak' (Ze) vurgusuyla beyan eylemiştir, o halde bu ümmetin üzerine yüklenmiş bir vazife, adeta kesin bir emir telakki edilmeli ve sadece dünyevî düzlemde, yani bir şehrin surlarını yıkıp içerisine kahren girmek gibi dar ve fazlasıyla maddeci bir bağlamda yorumlanmamalıdır.

Ya peki nasıl yorumlanmalıdır? İşte Fatih'in de, Fethin de, müjdelenmiş şehir İstanbul'un da sırrı bu yıldırıcı soruda düğümlenmektedir.

Muhakkak ki, Fatih'in dünyasında Nebevi müjdeyle müjdelenmenin, kazandığı savaştan sonra göğsüne bir altın madalya daha takmakla alakası yoktu. O ve çevresi, fethin derin bir okumasını gerçekleştirerek, malum müjde hadisiyle insanlığın ve İslamiyetin geleceğinde bu şehrin oynayacağı rolün kastedildiğini keşfetmiş ve sadece fetih esnasında değil, fetihten sonra da asırlar boyu İstanbul'u dünyanın merkezi olarak konumlandırmaya gayret etmişlerdi. Nitekim Fatih'in fetihten sonraki fütuhat stratejisine baktığınızda bu İstanbul merkezli düşüncenin hangi boyutlara ulaştığını görürsünüz.

Osmanlı, İstanbul'u alınca adeta uzun zamandır yatağını aramakta olan bir nehir gibi hissetti kendisini ve bu nehrin yatağını, bir kuyumcu titizliğiyle süslemeye, bezemeye girişti. Bugün Süleymaniye veya Sultanahmet camileri için 'Bu eserler Bizans'ın başkentine yakışmıyor' diyebilecek bir mimar bulunmadığını, 2005'de İstanbul'da toplanan Dünya Mimarlık Kongresi katılımcılarının basında çıkan demeçlerinden okumuştuk. Hatta haberlere göre, şimdiye kadar İstanbul'un en güzel eserinin Ayasofya olduğunu düşünen ünlü bir yabancı mimar, bu defaki gelişinde kanaatini değiştirmiş ve şehrin sınıf birincisinin Sultanahmet Camii olduğunda karar kılmıştı.

Nitekim Fatih'in biri Karadeniz, öbürü Akdeniz üzerinde olmak üzere iki ana ticaret ağına birden hakim olmak şeklinde özetlenebilecek denizcilik siyaseti, yolları İstanbul'a bağlamaya matuf cesaret isteyen bir girişimdi. Keza Balkanlar ve Anadolu yönündeki harekâtları da, Gedik Ahmed Paşa'ya İtalya'nın Otranto limanına yaptırdığı çıkarma da (1480), Memlukler üzerine düzenlediğini tahmin ettiğimiz son seferi de hep İstanbul'un merkezde durduğu ve ışınlarının dalga dalga çevreye yayıldığı bir büyük projenin elmas parçalarıydı.

Tabii aynı zamanda Orta Asya, Afganistan, İran, Hindistan, Suriye ve Mısır'dan davet ettiği Müslüman alimler ile Bizanslı filozof ve bilginleri aynı sevinçle kucaklaması, Plutark'ın "Paralel Hayatlar" adlı, meşhur insanlar hakkındaki eserini Arapçaya çevirtmesi ve İbn Arabi'nin *Füsûs*'u-

na şerhler yazdırması, Ali Kuşçu ile ressam Gentile Bellini'yi İstanbul'da buluşturması, *Kaside-i Bürde* şarihi Musannifek'i Kahire'den yanına aldırtması ve ta Bosna'ya kadar beraberinde götürmesi, ama öte yandan Truva harabelerini ziyaret etmesi gibi son derece karmaşık olaylar da gösteriyor ki, Fatih, hadiste emir buyrulan "feth"in çok daha derinlerde yatan ve çok daha uzun vadeye yayıldığına olduğuna inanmış ve bu topraklara o fethin tohumlarını ekmek için gece gündüz didinmişti.

Tohumlar bitmediyse "toprak utansın" diyerek işin içinden sıyrılabilir miyiz? Ben şahsen tohumların bitmediğini söyleyemiyorum. Bu proje, tarih içinde gelişti, şekillendi; ve Necip Fazıl'ca söylersek, "havada donan şimşek" gibi tarihin bağrında bizi beklemeye durdu.

Belki de Fatih bu projeyi asıl bizim gerçekleştirmemizi istiyor ve sabırla zeminini hazırlıyordu. Kim bilir?

1 Levon Panos Dabağyan, *Paylaşılamayan Belde: Konstantiniyye*, İstanbul 2003, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

2 Necrneddin Şahiner, *Nura Adanan Bir Ömür: Zübeyir Abi*, İstanbul 2004, Nesil Yayıncılık.

3 Ahmed Muhtar Paşa, *Feth-i Celile-i Kostantıniyye: İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1994, Bedir Yayınevi, s. 431.

Ah o Fatih'i yakan kutlu ateş, nerdesin?

Portekiz tahtında oturan Kral'ın kendisi değil de kardeşi olan Denizci Henry'nin silahla donanmış adamları, 8 Ağustos 1444'te Güney Afrika kıyılarını bir güzel yağmaladıktan sonra gemilerine doldurdukları 'mallarıyla (esirler böyle adlandırılıyordu) geri dönüş yolundaydılar. Denizci Henry'nin hayat hikâyesini yazma işini üstlenen çağdaşı Gomes Eannes de Azuzara, karanlık kıtanın balta girmemiş ormanlarına uzanan korkunç yağmanın ölümcül meyvelerini kalemiyle şöyle topluyordu:

> Zavallı esirler karaya çıkartıldıklarında görülmeye değer bir manzara oluşmuştu. Bazılarının renkleri nispeten açıktı, yakışıklıydılar ve vücutları gayet muntazamdı; bazıları biraz daha karaydı; diğerleri ise köstebekler gibi kapkaraydı. Fakat onlara bakarken merhametten titremeyecek kalp var mıdır! Birbirlerine bakıp bakıp ağlaşıyorlar, gözyaşlarıyla yıkanıyordu yüzleri. Gözlerini gökyüzüne dikip de Tabiat Baba'dan çığlık çığlığa yardım isteyeni mi ararsınız, yüzlerine elleriyle vuranı mı, yoksa kendilerini yerlere atıp debeleneni mi?
>
> Fakat bir an geldi ki, bütün bunlar, açıklanan kararın yanında hiç kaldı. Çocuklar ebeveynlerinden ayrılacaktı, kardeşler ve eşler de birbirinden. Her biri kendi kara kaderini kendi başına yaşayacaktı. Yüreği dağlanma-

dan bu ayrılık sahnesini izlemek imkânsızdı. Ayrı taraflara yığılan babalar ve oğullar, var güçleriyle birbirlerine koşmaya çalışıyor, anneler bebeklerini kucaklayarak onları Portekizlilere vermemek için kendilerini yerden yere fırlatıyorlardı. Bu manzarayı izleyen kent halkının feryat ve figanları ise manzarayı daha da feci bir hale getiriyordu.

Prens Henry, güçlü kuvvetli bir at üstünde, etrafında maiyetiyle ortalıkta geziyor, sunulan ganimetleri gözde adamlarına bol keseden dağıtıyordu. Bu sırada Henry, kendi beşte birlik hissesine düşen 46 kişiyi oracıkta azad etti. Şurası aşikâr ki, onun asıl ganimeti, arzusunun yerine getirilmesinden ibaretti. Hakikatte, aksi halde ebediyen yitirilmiş olacak bu ruhların kurtuluşunu seyretmek tarife gelmez bir tatmin hissi veriyordu kendisine. [1]

Prens Henry, medeniyet ve inancı uğruna işliyordu bu cinayetleri. Bunun yanında, soygunculuk hiç kalırdı. Bir tek amacı vardı: Ruhları kurtarmak. Ve bu amacı gerçekleştirmek için de keşiflere çıkmak, yaban halkları bulmak, 'ruhlarını kurtarmalarına yardımcı olmak' gerekiyordu. İnanç da, teknik de, bilgi de bu uğurda seferber edilmeliydi. Edildi de...

Öyle bir çağdı. Acımasız... Sert... Haşin... Zayıfı, zayıfları affetmeyen bir çağ! Yelkenleri şişiren rüzgâr, istila türküleri estiriyordu yerküre üzerinde. Moğol fırtınasının teri kıtaların sırtında henüz kurumuş, kurulu bütün düzenleri bir tırpan gibi biçen bu akıl almaz istila sırasında yeryüzüne bırakılan imparatorluk tohumları, yeni bir küreselleşme arabasının tekerleklerini olanca hızıyla döndürüyordu. Beş bin yıllık insanlık tarihi cephesinde bir bakıma 'yeni bir şey' yok gibiydi. Lakin eski dünyanın kalbinde, her şeyin temelinden sarsılacağını müjdeleyen bir çağın sabah ezanları okunuyordu.

Charles Dickens'in dediği gibi, "Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü. Umutsuzluk çağıydı, umut çağıydı." Çağların delirme vaktiydi. Moğolların başlattığı kaos orkestrasının şimdi hangi armoninin notalarına dokunacağı bilinmiyordu. Her şey olabilir, hiçbir şey olmayabilirdi. Olan, bitebilir; bitenler ayağa kalkabilirdi. Tohum düşmüştü bir

yere ama kimse yerini tam olarak bilmiyordu.

Gerçi bilen biliyordu. İşte Arabistan yarımadasından doğan güneş, Avrasya'nın çehresini geri dönülmez bir şekilde değiştirmişti; Moğol istilası sırasında doğudaki kolunu, yani Bağdat'ı kaybetmiş olan İslâm medeniyeti, rövanş olarak geleceğin giderek şişen karnına bir altın ok yollayacaktı. Bu okun ucuna iliştirilmiş olan kâğıtta, 'Kostantiniyye'nin muhakkak fethedileceği' yazılıydı; 'onu fetheden komutan da, onu fetheden asker de kendilerine güzellikten güzellik beğensinler' deniliyordu. O mübarek ağızdan kelam, 'satır'dan değil, 'sadır'dan dökülürdü. Varlıklarını çatırdatan bir ateş topu halinde düşerlerdi yeryüzüne. Bir kere püsküren lavların nereye düşeceği ve soğuduktan asırlar sonra hangi sinelerde yeniden uyandırılacakları ise hiç mi hiç belli olmazdı.

Olmadı da nitekim...

Yeryüzü yağmacıları Portekiz ve İspanya sahillerinde kollarını sıvarken, Akdeniz'in doğu ucunda bir genç, çağın alnına asılmış müjdeye doğru koşuyordu. Tam da Afrika'daki insan avının başladığı tarihte, yani Ağustos 1444'te ilk kez tahta oturan Mehmed Çelebi, dünyanın ayarının bozulduğu bir çağı, yeniden hakikate ayarlamaya hazırlanıyordu. Diyaloga kapanmış bir Avrupa'nın karşısına Doğu'nun da, Batı'nın da kendi kucağında birbirleriyle konuşacakları yeni bir bahçe kurmaya hazırlanıyor, bunun denemelerine Topkapı Sarayı'nın bahçesinde bizzat bahçıvanlık yaparak girişiyordu.

Homeros ile Molla Cami onun bahçesinde yeniden çiçek açıyor, Bellini ile Bursalı Şiblioğlu tasvir sanatında onun ocağında yarışıyor, Hocazade Muslihiddin, 2 asır önce İspanya toprağına cansız düşmüş İbn Rüşd'e felsefî cevapları, onun yaktığı ateşin ışığında yetiştiriyordu. Semerkand Rasathanesi'nden uzanan Uluğ Bey'in bereketli eli, Kadızade-i Rumi'nin aritmetik bilimlerinde gördüğünü söylediği ateşten yanıyor (şöyle sesleniyordu çağdaşlarına Kadızade: "Kardeşlerim! Ben bu riyazi ilimlerin vadilerinde bir ateş gördüm; niçin ondan bir haber

getirmez, bir tutam almazsınız?"), Ali Kuşçu avucuna aldığı bu ateşle İstanbul'a doğru koşuyor, aynı ateşi çoktan yutmuş olan Fatih'in ve çağdaşlarının dimağını kavuruyordu.

Yeni bir çağın şafağıydı. Küreselleşme yeniden başlıyordu. Tohumlar topraktaydı. Kim önce davranırsa hasat onun olacaktı.

Lafı uzatmayacağım:

Kurduğu Semerkand Rasathanesi'nde gökyüzünün haritasını çıkarmak için ter döken Uluğ Bey Fatih 18 yaşındayken ölmüştü.

Fatih İstanbul'a girdiğinde Leonardo Da Vinci 1 yaşını henüz doldurmuştu. Vefatında ise Mikelanj 7, Kopernik de 9 yaşındaydı.

Velhasıl Fatih'in acelesi vardı.

Tren kalkmak üzereydi.

Zamanı fethetmek için çırpınması, bundandı.

Ah Fatih'i yakan o kutlu ateş!

Ne zaman yeniden düşeceksin sinemize?

1 Aktaran: Frederick Turner, *Beyond Geography: The Western Spirit against the Wilderness*, Rutgers University Press, 1994, s. 120-121.

"Paradoksların sultanı”

Bildim ki, ol fâzıl u kâmil melikin
hazretinde ulûmdan mergûb nesne yoktur.[1]

SABUNCUOĞLU ŞEREFEDDİN (1465)

Fatih Sultan Mehmed'in, İtalya'dan İstanbul'a davet ettiği sanatçılardan ülkeleri hakkında istihbarat bilgileri de toplamakta olduğunu biliyor muydunuz? Mesela Mateo di Pasti adlı İtalyan sanatçı, Papalığın askerleri tarafından sınırda Fatih'e bir mektup getirirken yakalanmış ve casusluk yapmakla yargılanmıştı.[2]

İşte bir Rönesans masalı daha...

Peri masalı gibi ama gerçek bir masal aslında bu. Masal oluşu şundan: Beyinlerimiz öylesine dar ve karanlık bir mağara haline getirilmiş ki, onun içerisine bir türlü sığamıyor tarihimiz. Hele Fatih gibi iri kıyım bir gövde hiç sığmıyor...

Devam edelim mi biraz daha kafa göz yarmaya?

Mesela İstanbul'a çağrılan Gentile Bellini (canım şu Fatih'in meşhur ve muhteşem tablosunu yapan İtalyan ressam), 10 ay kaldığı bu şehirde Sultanla öylesine samimileşmişti ki, ara sıra onunla beraber gezmeye çıkar ve İstanbul sokaklarını beraberce arşınlarlardı.

Mesela bir defasında bir mecnun kendilerine yaklaşır ve padişahı yüzüne karşı övmeye başlar. Tabi-i karşılığında da bir miktar ihsan ister. Ama Fatih para vermeye yanaşmaz; besbelli ki, hoşlanmamıştır adamın

bu ölçüsüz övgüsünden. Bellini sorar kendisine: “Her insan övülmekten hoşlanır, neden para vermediniz adama?” Fatih'in cevabı, onun kişiliğini bir ayna gibi yansıtacak nefasettedir: "*Ben akıllı insanların beni övmesinden hoşlanırım; mecnunların değil*." [3] (Politikacılarımıza müthiş bir ders gizli değil mi bu sözde?)

Her neyse, işte bu Bellini'nin Fatih tarafından, samimiyetine binaen "Centile"nin kısaltması olarak "Janti" diye çağrıldığını yazıyor kaynaklar. Rönesans'ın büyük ressamı Bellini, Fatih'in "Janti'sidir, vesselam!

Size Jerry Brotton'dan söz etmiş miydim? Bu değerli İngiliz araştırmacısını basınımız 2004 yılında The Guardian'da yayınladığı bir belgeyle tanıdı. Brotton'un İngiliz arşivlerinden bulup çıkarttığı bu belgede 1588 yılında İngilizlerin İspanya'nın Yenilmez Armada'sı karşısında kazandıkları ilk zaferi, Cezayir'deki Osmanlı deniz kuvvetlerine borçlu olduğu yazılıydı. Yani ingilizlerin İspanya karşısında bellerini doğrultmaları bizim denizcilerimiz sayesinde gerçekleşmişti![4]

Brotton, Oxford Üniversitesi tarafından yayınlanan *The Renaissance Bazaar* adlı çarpıcı incelemesinde de Rönesans'ın içerisindeki Osmanlı parmağını titizce deşifre ederek önümüze koyuyor.

İşte kitaptan akla zarar bir alıntı. Siz karar verin bunu okuduktan sonra, kim Rönesans'ın tarafında, kim karşısında:

> Trabzonlu Yorgo (George) 1465 yılında Fatih'in yeni başkenti İstanbul'a vardı. Mehmed'in bilime düşkünlüğünü bilen Yorgo, klasik Yunan coğrafyacısı Batlamyus'un eserine bir sunuş yazıp onu sultana şu sözlerle ithaf etti:
>
> "Hayatımda bilge bir krala [Fatih'i kastediyor] hizmet etmekten ve en yüce meselelerde felsefe yapmaktan daha hayırlı bir şey olmadığını düşünerek."
>
> Yorgo, Aristo ile Eflatun'u karşılaştıran eserini de sultana takdim etti ve Fatih'e bir dizi mektup yazmak üzere Roma'ya döndü... Fakat Papa bu işlerden hiç mi hiç hoşlanmadı ve Yorgo'yu sultanla entelektüel flörtünden dolayı hapse attırdı.

Buyurun bakalım, Fatih mi daha 'modern', yoksa Papa cenapları mı?

Kılıcını kavramış çelik bilekli Fatih'i anlattığımız kadar, zarif avucunda kılıçlaşan bir kalem tutan Fatih'i de anlatmak, anlatmak ve anlatmak mecburiyetindeyiz. Asker Fatih, devlet adamı Fatih, stratej Fatih... Eyvallah, ama aynı zamanda âlim Fatih, şair Fatih, sufi Fatih ve aydın Fatih'i de anlamak ve anlatmak gerekmez mi? Üstelik de bilgi çağında Fatih'in bu yönüne olan ihtiyacımız had safhada değil mi?

Sadece kendimize değil, dünyaya da sunabileceğimiz bir örnek, bir model, bir sembol o. Hâlbuki soyuna ender rastlanan Fatih çapında bir öndere sahip olmak için varını yoğunu verebilecek nice ülke var yeryüzünde. Hem bunlar öyle üçüncü dünya ülkeleri değil; İngilizler ve Fransızlar için, Almanlar ve Amerikalılar için de bu böyle. Portekizlilerin elinde kralın biraderi Denizci Henry adlı Prens var Allah'tan da, ikide bir 'aydın yönetici' tipi diye onu önümüze sürerler. Ruslar Deli Petro ve II. Katerina'ya "Büyük" deyip yere göğe sığdıramazlar. Neden? Aydınlanmalarını başlattığı için elbette. Keza Fransızlar Napolyon'u, defalarca yenilse ve başlarını fena halde belaya soksa bile modern Fransa'nın, hatta 'Avrupa'nın kurucusu' saymakta bir beis görmezler.

Bunlar elbette Fatih'le benzer tarafları olan hükümdarlar. Lâkin Fatih yine de çok farklı, yine de bir yığın kavranamayan yüzlere sahip, yine de sabırla keşfedilmeyi bekliyor. Bunun için diyorum ki, bizim Fatih'i fethetmemiz gerekiyor. Fatih'i fethetmek, yani yüzüne gerilen perdeleri açmak, onun sır yumağı dünyasına seferler düzenlemek, içinde bulunduğumuz çağda acil bir ihtiyaç olarak kendisini dayatıyor.

Fatih, sırlarıyla gitmişti, malûm. O gün bugündür bu sırları bir türlü çözemedik. Hâlâ bekliyoruz onları çözecek bir Fatih'i. Özlemle hem de...

Necip Fazıl,

O manayı bul da bul
İlle İstanbul'da bul

derken bizlere bu sırrın adreslerinden birini işaret etmiş bulunuyordu. Yine bir levha yapılacak güzellikteki o nefis yazısında Fatih'in ölmediğini, sadece sandukasının içine daha büyük fetihler için dersini çalışmaya girdiğini söylemesi, onun bu defaki fethinin "mefkûrevî bir fetih" olacağının altını altın kalemlerle çizmesi, su kadar ihtiyacımız olan bir teşhistir. Yazısını noktaladığı sözleriyse üzerine söz söylenemeyecek kadar vecizdir:

"Bu millet ölmeyecekse, bu Fatih dirilecektir."

1 Bugünkü dille ifade edersek mana şudur: "Fark ettim ki, o faziletli ve olgun Sultan için ilimlerden daha sevgili bir nesne yoktur."

2 Bkz. Julian Raby, "*A Sultan of paradox: Mehmed the Con-queror as a patron of the arts*". Oxford Art Journal, Vol. 5, No. 1, 1982, s. 4. Ayrıca bkz. Haldun Eroğlu, "Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin istihbarat stratejileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 34, Temmuz 2003, s. 25.

3 A. Süheyl Onver*, İstanbul Risaleleri* 1, Hazırlayan: İsmail Kara, İstanbul 1995, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür işleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, s. 431.

4 Bunlar neden yazılıp çizilmez, anladınız kuşkusuz: Osmanlı'yı dünyaya kapalı bir kutu olarak kurgulayıp TC'nin bir benzerini -ama berbat bir benzerini- tarihin yaylalarına yaymak için. Aksi halde Osmanlı'nın 'büyüklüğü', ayağımızın altındaki halıyı çekip alabilirdi. Jerry Brotton'm sözünü ettiğim yazısı için bkz. *Guardian*, 5 Haziran 2004.

"Bu millet ölmeyecekse, bu Fatih dirilecektir!"

Sen cism idin fenâ-yâb, o ruh-i câvidânî,
Düştün cüda sen amma, bakîdir iştiharın

ABDÜLHAK HÂMİD, "Merkad-i Fatih'i ziyaret"

1938 yılı, yalnız Atatürk'ün ölümüne şahitlik etmekle kalmayacak, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti ile ilişkisine de yeni bir 'kat' ilave edecektir. Zira o yıl İstanbul'un fethinin 500. Yıldönümüne sadece 15 yıl kaldığı, Sedat Çetintaş adlı mimarlık tarihçisi başta olmak üzere devrin aydınları tarafından dile getirilmeye başlanmış ve fetih kutlamalarının bir bakıma Yunanlıların Osmanlılara atfettiği 'barbarlık' suçlamasına bir cevap, hatta rövanş olarak kullanılması fikri, basında daha sık gündeme taşınır olmuştur.

Nitekim 1939'dan itibaren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başta olmak üzere CHP hükümeti de 1953'teki fetih kutlamaları üzerinde durmaya başlamış ve nihayet aynı yıl start verilmiştir. Böylece 500. yıl kutlamaları için adımlar atılmış ve bütçeden tahsisat hazırlanmış, hükümet, hatta devlet düzeyinde işe el konulmuştur.

İlginç bir durum vardır ortada. Daha 1932'deki Tarih Kongresi'nde Osmanlı aleyhine çekilen nutukların ve yayınlanan aleyhtar ders kitaplarının mürekkebi kurumadan, bu defa Osmanlı tarihinin nirengi noktalarından bir olay, TC damgasıyla ambalajlanıyor ve Osmanlı-Cumhuriyet sürekliliğine yönelik bütün redd-i miras çabalarına mola veriliyordu.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı tarihine dönüyor ve onun Avrupa karşısında kazandığı bir büyük başarıyı kendi başarı hanesine yazdırmaya hazırlanıyordu.

İstanbul Fetih Cemiyeti gibi sivil toplum kuruluşları kurularak bunlar açıktan desteklenecek ve 29 Mayıs 1453 tarihinden başlayarak 7 Haziran gününe kadar tam 10 gün sürecek bir kutlama programı hazırlanacaktır.

Ne var ki, 1953'ün Mayıs ayı yaklaşırken Yunanlılar kıyameti koparacak, ikinci baharını yaşayan Türk-Yunan ilişkilerinin bu resmî kutlamalar yüzünden bozulacağı ihtarında bulunacaklardı.

Menderes hükümeti bu resti görmüş, Avrupa ile ilişkilerin bozulmasını göze alamayarak kutlama programlarında aniden frene basmış ve sonuçta, 29 Mayıs 1453 günü birkaç milletvekili ve belediye başkanı ile sınırlı kalmıştı resmî katılım. Başbakan Adnan Menderes, Kraliçe Elizabeth'in taç giyme törenini İstanbul'un fethinden daha önemli bulmuş olmalı ki, Londra'ya uçmuş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Merzifon'da bir askeri birliği denetlemek bahanesiyle ortalıktan savuşmuştu.

Ancak bu 'resmî' taş kesilme tavrı bile İstanbul'un fethinin halkın gönlünde, tıpkı toprağın altında durdukça değerlenen bir elmas parçası gibi büyümesine engel olamayacak, Fatih ve askerlerinin İstanbul'a girişi, yeniçerilerin surlara tırmanışı, mehter takımının gösterisi gibi sembolik atraksiyonlar bile gözyaşları içinde izlenecektir. Özellikle Fatih Camii'ndeki sultan kılığına girmiş bir aktörün beyaz at üstünde gezmesi, insanları heyecana boğmuş ve gözyaşları içinde ayaklarına sarılanlar, "Bizi bırakma Sultanım" diye yalvaranlar dahi çıkmıştır. (Fatih Camii'ndeki bu gösteriyi heyecanla izleyenler arasında Bediüzzaman Said Nursi'nin de bulunduğunu biliyoruz.)

29 Mayıs kutlamaları resmî bir bayram yapılması umuduyla başlamış, ancak gelişen olaylar sonucunda gerçek yerine dönmüş ve halkın bayramı olmuştur. Zaten Fatih de Vakfiyesinde en büyük hünerin bir şehir (devlet) kurmak ve halkın kalbini kazanmak olduğunu söylememiş

miydi?

Resmî kutlamalar bu şekilde bir balon gibi sönedursun, 1950'lerle birlikte basında yoğun bir Fatih tartışması yaşandığına tanık olmaktayız. Devrin kalem erbabının yazdıkları bir kitapta toplansa son derece renkli bir mozayik tablo çıkacağından şüphe edilmemelidir. Hasan Ali Yücel'-den Necip Fazıl Kısakürek'e, Ali Himmet Berki'den Hıfzı Veldet Velidede-oğlu'na, İsmail Hami Danişmend'den Behçet Kemal Çağlar'a, Fazıl Hüsnü Dağlarca'dan Ekrem Hakkı Ayverdi'ye, Yahya Kemal Beyatlı'dan İsmet Zeki Eyüboğlu'na kadar çok farklı kesimlere mensup şair, yazar ve akademisyenin yazılarıyla karşılaşıldığında 1953 sath-ı mâlinde nasıl bir ortak heyecan atmosferine girilmiş olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Velhasıl, 29 Mayıs 1953 tarihi, hem İstanbul'un, hem Fatih Sultan Mehmed'in, hem de fetih kutlamalarının tarihinde en keskin kırılma anlarından birisine tekabül etmektedir. Bir bakıma, 1953'den sonra Fetih, Fatih ve İstanbul üçgeninde hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır!

Bu dönemde kaleme alınan yazılar içinde Necip Fazıl Kısakürek'in 101 Çerçeve'nin 2. cildine aldığı bir yazısı, sanki üzerinden hiç zaman geçmemişcesine bugüne hitap edebilmekte, böylece bir şair ile müte-fekkirin elbirliğiyle hazırlanmış, aynı zamanda güncel de olan bir fetih yorumunun ilk satırları olarak düşmüştür tarihimizin aynasına.

"500. yıla doğru" başlığını taşıyan bu yazı, "Bir gün Fatih dirilecektir!" sözleriyle başlamaktadır. Sarsıcı bir başlangıç yaptığının bilincindedir yazar. Vites büyüterek devam eder kehanetine: "Evet; laf ve hayal âleminde değil, doğrudan doğruya madde ve hakikat dünyasında Fatih dirilecektir!"

Şaşırmak, her cümlesi bir öncekinden daha şiddetli gelen bu yazı için ham bir tepki olurdu. Bilgi, duygu, şiir ve şuurun sarmaşıklar gibi bir-birine dolandığı ve yükseldikçe yükseldiği bir yoğunluk sağanağı karşı-sındayızdır. Devam eder Necip Fazıl: "Bir gün Fatih, sandukasının ihtiyar kapağını genç omuzlarıyla kaldırıp ufkî [yatay] vaziyetten şakulî [dikey] hâle gelecek ve İstanbul'un Divan Yolu'nda görünecektir!"

Hem de Divanyolu'nda, şu bizim tramvay yolu diye bildiğimiz caddede! Ne zaman peki? Bir gün:

> Bir gün onu, kâfurdan yontulmuş asîl ve mevzun parmaklarıyla kılıcının kabzasını kavramış, zarif ve ince endamıyla bir masaya eğilmiş ve gök gözleriyle dünya haritasını süzmeğe başlamış göreceğiz. Başındaki heybetli kavuğu, Uludağ'dan daha haşmetli görünecektir.

Kâfurdan yontulmuş parmaklar, zarif ve ince endam, masaya eğilmiş kavuklu bir baş, o baştaki gök gözler (mavi gözlü Fatih!) ve bir dünya haritası... Doğrusu Fatih'e tarihen de yakışan bunca unsuru (gözler hariç) birbirine bağlamayı başaran bu cümlenin nefasetine hayran olmamak kabil mi? Fatih'in iflah olmaz bir harita tutkunu olduğunu bilerek okumakta fayda var yukarıdaki cümleyi.

Biz yazıya konuk olmaya devam edelim:

> O gün, dünya ve insanlık muhasebesinde, Türk milletine ait hakların, Türk milletinin içinde ve dışında terazi kefesine konacağı ân olacaktır. İşte o gün başımızda bulunacak yüceler yücesi, günün gerektireceği üstün kurtarıcılık vasıflarına göre, ruhuyla olduğu kadar cismiyle de Fatih'ten başkası olmayacaktır! Zira Türk milletinin içindeki Fatihlerin harekete geçmeleriyle, onun, aynen sandukasını devirmiş, ayağa kalkmış ve kalabalıkların önüne geçmiş vaziyette meydana çıkması, iki hayali birbirine tıpatıp intibak ettirici en mesut ahengi doğuracaktır!

Yazarın "Fatih" sembolizminde onun bir hiss-i müşterek'in, ortak duygunun tercümanı veya aktörü rolü üstlendiğini anlayabiliyoruz. Bugün Türk milletine ait haklar ayaklar altındadır ve hakların Türk milletinin içinde ve dışında adalet terazisine konulacağı bir muhasebe beklenmektedir "Fatih"ten.

Ruhuyla olduğu kadar cismiyle de Fatih... Bu nasıl mümkün olacaktır peki? Türk milletinin içindeki Fatihlerin harekete geçmesiyle elbette. Fatih'i doğuran bu millet olduğuna göre, onu bir daha doğurması neden mümkün olmasın? Öldürülmüş ve cesedi toprağa gömülmüş bu milletin içinden çıkacak bir önder ("yüceler yücesi"), tıpkı Fatih'in sandukasını

devirip yollara çıkması esprisinde olduğu gibi, üzerindeki ölü toprağını silkeleyerek ayağa kalkacak ve kalabalıkların önüne geçerek o mesut ahengi yeniden tesis edecektir.

Zira Fatih, tek başına, boşlukta sallanan bir figür olamazdı. O, kendi içinde olmuş bir toplumun dışarıya taşırdığı fetih hamlesini temsil etmekteydi. Ama bu defa hedef daha büyüktür ve Fatih'in yarım bıraktığı iş tamamlanmak ve kendi içinde bir fetih hamlesi, dış fetihle birlikte gerçekleştirilmek durumundadır. Toplum, aynı toplumdur. Aralarında öylesine derin bir süreklilik vardır. Bu defaki fethin farkı, mefkûrevî bir fetih olmasıdır: İdealin fethi. Fatih'in tamamlayamadığı ama tamamlamak için seçilerek gönderildiği belli olan fethin gerçek anlamı işte ancak o zaman idrak edilecektir.

Fatih Sultan Mehmed, içten olgunlaşan bir toplumun dışarıya gönderdiği bir fetih hamlesinin baş aktörüydü. Dış fethi büyük ölçüde tamamlamıştı Fatih; ama dönüp iç fethi, kendisini içinden çıkartan ve cephelere yollayan cemiyetin ideale taşınması noktasındaki vazifesini tamamlayamadan türbesine, yeniden mayalanmaya çekilmişti. Daha doğrusu, yeniden mefkure dersleri almak için mola vermişti.

Nitekim 5 asırdır "sandukasının içinde ders alan" Fatih, elmaslaşma işleminin tamamlanmasını bekleyen karbon atomları gibi günü geldiğinde, ulaştığı "son kemal haddi'ni, olgunlaşmanın son sınırını bizlere gösterecektir. İşte o gün Türk milletinin tarih içinde başlattığı ama nihayetlendiremediği misyon yeniden boy verecek, Fatih Sultan Mehmed, misyonuyla olduğu kadar cismiyle de başımıza geçecektir. Zira bunu gerçekleştiremeyen bir millet için ölüm kaçınılmazdır. Öyleyse son darbe vurulmalıdır: "Bu millet ölmeyecekse, bu Fatih dirilecektir!"

Necip Fazıl'ın bu şayan-ı dikkat yazısı, Fatih realitesine güçlü ışıklar düşürmekle kalmıyor, aynı zamanda onun ismen ve cismen, bu milletin kalbini, ümidini, başarma tutkusunu ve yalnız maddi fetihleri değil, aynı zamanda dünyayı kavrama ve anlama yolundaki fetihlerini de ('dünya haritası' metaforu bu bakımdan önemlidir), hatta kendisine yönelik bir

iç fethi de şahsından beklediği, ümid ettiği ideal (mefkûrevî) fethin de Fatih'i olarak konumlandırılır.

İlginçtir, fethi bu yeniden ve idealize ederek konumlandırma çabasını mimarlık tarihçisi Sedat Çetintaş da dillendirmiştir. Çetintaş, "Fatih evvelâ bizi fethetmeli" başlığıyla 1949'da Şadırvan dergisinde yayınlanan yazısında Fatih'in eserlerine reva görülen muameleleri acı bir dille eleştirdikten sonra şu sözlerle noktalıyordu meramını:

> Bütün bu facialardan şu hakikat anlaşılıyor ki tarihin büyük askeri olduğu kadar büyük âlimi olan Fatih Sultan Mehmet, 1953 yılı gelmeden evvel ruhanî kılıcı, topu, tüfeğiyle bizleri fethetmeli, bu cehalet dünyamızı yıkıp, evvelâ bizleri aydınlığa çıkarmalıdır.[1]

Velhasıl, İstanbul'un fethinin 500. yıl kutlamaları belki resmî düzeyde bir iflasla sonuçlanmıştır. Ancak aydınlar, Fatih ve Fetih kavramlarına özel anlamlar atfederek onu tarihî bağlamından çıkarmış ve bu defa Cumhuriyet döneminin kırıp döktüğü bir toplumu ve şehri 'yeniden kurtarmak' ve 'yeniden kurmak' gibi 1938'lerde bu işlere start verilirken hiç hesapta olmayan bir anlam salkımlanmasını tetiklemiştir. Buna, Cumhuriyet'in Osmanlı'dan kopmayı bir erdem olarak sunan tavrının 'rövanşı' gözüyle mi bakmalıyız, yoksa bastırılmış ve susturulmuş olanın bir başka sesle konuşmaya başlaması olarak mı?

1953'e giden yolda Fatih'in kalemleşen kılıcı, kılıçlaşan kalemler eliyle önümüzdeki perdelerden birini daha açmış oluyordu. Burada Fatih'in kuşatma sırasındaki çığlığı daha yakından duyulmakta ve daha anlamlı gelmektedir kulaklara: "Ya İstanbul beni alacak ya ben İstanbul'u."

1 Sedat Çetintaş, "Fatih evvelâ bizi fethetmeli", *Şadırvan*, Sayı: 13, 24 Haziran 1949; Çetintaş'ın aynı konuya değinen bir başka yazısı ise bu tarihten tam 4 yıl sonra çıkmıştır. Bkz. "Cehlimiz Bizans surlarından kuvvetli imiş!...", *Yeni inci* - 500. Fetih Yılı, Mayıs 1953, s. 4-6. Nitekim "fetih" motifi, Şadırvan dergisinin 27 Mayıs 1949 tarihli 9. sayısında çıkan "İstanbul'un sanatla fethi!" başlıklı yazısında aşağı yukarı Necip Fazıl ve Sedat Çetintaş'ın kullandığına akraba bir bağlamda ele alınmış bulunmaktadır.

Fatih, bugün yaşasaydı!

Büyük bir plan, her gün durmadan
işleyen bir faaliyet, kafi anlarda
emniyetli bir sükûn...

NAMIK KEMAL, Evrak-ı Perişân

Mimarlık tarihçisi Sedat Çetintaş, 1949 yılında Behçet Kemal Çağlar'ın çıkardığı Şadırvan dergisinde kaleme aldığı coşkulu bir yazıda Fatih Sultan Mehmed'in ruhanî kılıcını, topunu, tüfeğini yüklenerek önce 'bizleri' fethetmesi, cehalet dünyamızı yıkıp öncelikle bu ülkenin insanını aydınlığa çıkarması gerektiğini yazmaktaydı. Nitekim Necip Fazıl Kısakürek de, 1968 yılında MTTB'de gençlere yaptığı bir konuşmada, Fatih'i, nur saçarak dünyamızın etrafını dolaşan bir füzeye benzetmiş ve bu füzeyi artık kendi dar ve sefil perspektifimizden değerlendirme yanılgısından kurtulup bizzat onun içine binmeye çalışarak dünyadaki halimize oradan bakmayı teklif etmiştir.

Gerçekten de ne kadar benzersiz bir tecrübe olurdu bu!

İyi de o 'nur saçarak' dünyanın etrafını deveran eden füzenin içinden buraya ve bu zamana bakmak bize ne kazandıracaktır?

Sizi bilmem ama bana, biri mimarlık tarihçisi, diğeri şair- mütefekkir olan bu iki yazarın dünyalarında Sultan Fatih'in hala nefes alıp vermekte, hatta bugüne yönelik ciddi tekliflerde bulunmakta oluşu ve geleceğimiz adına umut küfeleri sırtlanmış görüntüsü, fevkalade anlamlı

görünüyor. Onların nezdinde Fatih yaşayan bir önderdir adeta. Velhasıl, onların dünyasında Fatih hep buradaydı ve yaşıyordu... Hatta belki çoğumuzdan da daha kanlı canlı bir şekilde...

Oysa biz Fatih'i ve kutlu fethini nedense hep olmuş bitmiş bir hadise gibi anlatır ve onu daima bugünkü dar nokta-i nazarımızdan değerlendiririz. Sanki o epeyce bize benzemekte, aşağı yukarı bizim gibi bir fani kılığında adımlamaktadır tarihin tozlu sokaklarını. Daha doğrusu, üç boyutlu özelliğini kaybetmiş, beynimizin sathında şöyle böyle ayakta durabileceği kadar cüz'î bir makam bağışlamışızdır ona. Bu "göktaşı"na layık gördüğümüz mevki, kendi fakir cirmimizden ibarettir, vesselam...

Öte yandan acaba şu tarz 'ağır' soruların uğradığı olur mu semtimize:

Mesela Fatih Sultan Mehmed Han günümüz dünyasında yaşıyor olsaydı 'fetih' adına hangi baş döndürücü hedeflere kilitlenirdi? İlla ki şehzade, padişah, devlet başkanı olacak değildi ya; mesela koltuğuna gömülmüş bir bilgisayar programcısı olsaydı, kendi alanında hangi balta girmemiş ormanlara pervasızca dalar, bu vakte dek yapılmayan ne gibi akla ziyan işleri gerçekleştirmeye kalkardı? Maddi planda bir Bili Gates'in başarısına ortak olur, hatta onu da sollamaya soyunur muydu dersiniz? Ya da bir doktor, bir fizikçi, bir tarihçi kimliğiyle arz-ı endam etseydi dünyamıza, ne tür inanılmaz işleri ışık süratinde başarırdı? Çağın kör gözünün seçemediği ırak ufukları o delici nazarlarıyla yoklar, yine geçmiş ile gelecek arasına gül kokulu bir "altın köprü"yü maharetle asar mıydı?

Spekülasyonların sonu gelmez. Yukarıdaki soruları çoğaltabiliriz elbette. Ama bu laf kalabalığında gözden kaçırmamamız gereken asıl ince nokta şudur: Fatih'i, tarihte ununu elemiş, eleğini asmış 'ölü' bir şahsiyet olarak mı görüyoruz, yoksa diri ve misyonu halen devam etmekte olan bir sürecin kurucu aktörü olarak mı?

Onu tarihe mıhlamaya pek meraklı olanlara belki biraz ters gelecek-

tir arna faraza Fatih, bugün İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olsaydı, sevgili Dersaadet'ini insanlığın ufkuna yine taklidi nâkabil bir inci gerdanlık gibi asmak için hangi akıl geren tasarılara koyulur, yaralarını nasıl sarar, onu nasıl yeni baştan dizayn etmeye soyunurdu? Yahut siyasetçi, diyelim ki, falanca partinin başkanı olsaydı, günümüz Türkiye'sinin Laiklik-başörtüsü-irtica eksenine sıkışıp kalmış felçli siyasi gündemine ne tür bir ferahlatıcı açılım getirir, önüne gerilen kördüğümü, koleksiyonundaki hangi zarif kılıçla kesip atardı? Hatta şöyle de düşünmek mümkündür pekala: Fatih bu şartlarda dünya siyasetinde ne gibi bir role soyunur ve ne tür bir açılıma iterdi çağının soru dağını?

Gördüğünüz gibi, yılan izi gibi kıvrıla kıvrıla uzayan yaman sorular bunlar. Ne yalan söyleyeyim, cevapları pek de o kadar basit görünmüyor bugünden bakılınca. Bu yüzden izin verirseniz bir örnekle açayım meramımı.

Malum, Fatih Sultan Mehmed Avrupa'dan, özellikle de zamanın İtalyan devletlerinden çeşitli sanatkârları İstanbul'a davet etmiş ve onlarla özel olarak ilgilenmişti. Hatta bunlardan Mateo di Pasti adlı ressam, İstanbul'a gelirken Fatih'e İtalya diyarının ahval-i siyasîyesinden bahseden haberler de uçuruyordu. Nitekim günün birinde çantasında bir mektupla yakayı ele verdi; Papalık askerleri tarafından yakalandı ve derhal hapse atıldı. Anlayacağınız, Fatih saf bir sanat muhabbetinin yanında, sanatkârları "muhabir" olarak kullanan bir siyaset dehasıydı da.

İşte Fatih'in hizmetindeki bu muhabir-sanatkârlarından biri de Rönesans döneminin efsane ressamlarından Gentile Bellini olmuştur.

Ressam Bellini İstanbul'da kaldığı bir yıldan uzun süre içinde (Eylül 1479'da gelip Ocak 1481'de ayrıldığını biliyoruz) Fatih'in artık neredeyse Osmanlı'yı tek başına simgeleme gücüne sahip bir 'ikon' vasfı kazanmış olan portresini kuyumcu titizliğiyle resimlediği gibi, başka resimler de çizmiş (mesela bağdaş kurup oturmuş bir yeniçeri, bir Osmanlı kadını ile bir Osmanlı efendisi çizimi halen elimizdedir), hiç değilse tuvaline

ileride geliştireceğini düşündüğü eskizler geçirmiş olmalıdır. Ancak bu eserlerin çoğu bugün maalesef kayıp durumdadır.

Anlaşılan, epeyce samimiyet kesb etmiş olmalılar ki, Fatih Sultan Mehmed, günün birinde Gentile'nin kısaltması olarak "Janti" diye hitap ettiği Bellini'ye, "Sana bir derviş getirecekler, onun resmini yap" diye emir verir. Bellini de dervişin resmini yapıp Fatih'e takdim eder.

Bu sırada Bellini'nin gözü, resmini yaptığı dervişi bir yerden ısırmıştır. Sonradan onu Bedesten'de bir sıra üzerine oturarak Fatih'in başardığı büyük işler hakkında övgü dolu bir kaside okurken gördüğünü hatırlar. Fatih kendisine dervişin tipinin neye benzediğini sorduğu zaman da, ünlü ressam onun bir "mecnun''u andırdığını söyler. Lakin böyle bir mecnun derviş tarafından övülmüş olmaktan hiç mi hiç hoşlanmamıştır Fatih. Sultan'ın yüzünü eskitmesi üzerine Bellini hayretle şu soruyu yöneltmiştir kendisine:

> Siz ki bu kadar yüksek [biri] siniz, medhedilmek istemeyişiniz beni hayretlere düşürüyor?

Fatih'in sarsıcı cevabı, üzerinde bıkıp usanmadan düşünülmeye değecek kırattadır:

> Bu adam fikren salim olsaydı, tarafından medholunmağı isterdim. Fakat bir mecnunun beni medhetmesini hiçbir vakit arzu etmem.[1]

Bu soylu cevabı kendi cümlemle söyleyecek olursam: "Ben beni akıllı insanların övmesinden hoşlanırım, mecnunların değil."

Buradaki *mecnun*'u hemen kelime anlamıyla 'deli' olarak almayın; dalkavuk, yağcı, çıkarı için siyasîlerin etrafında pervane olan tipleri gözünüzün önüne getirin ve sonra Fatih'in sözünü bir kere daha, bu kez ibretle düşünün. Zira akıllı insan överken de, yererken de nerede duracağını bilir; sınırları, ölçüleri, değişmezleri, vazgeçilmezleri vardır. Daha doğrusu, 'ne' söyleyeceğinin ve 'ne' söylemeyeceğinin farkındadır. Duruş ve tavır sahibidir. Fakat 'mecnun'lar öyle midir? Överken de ölçü-

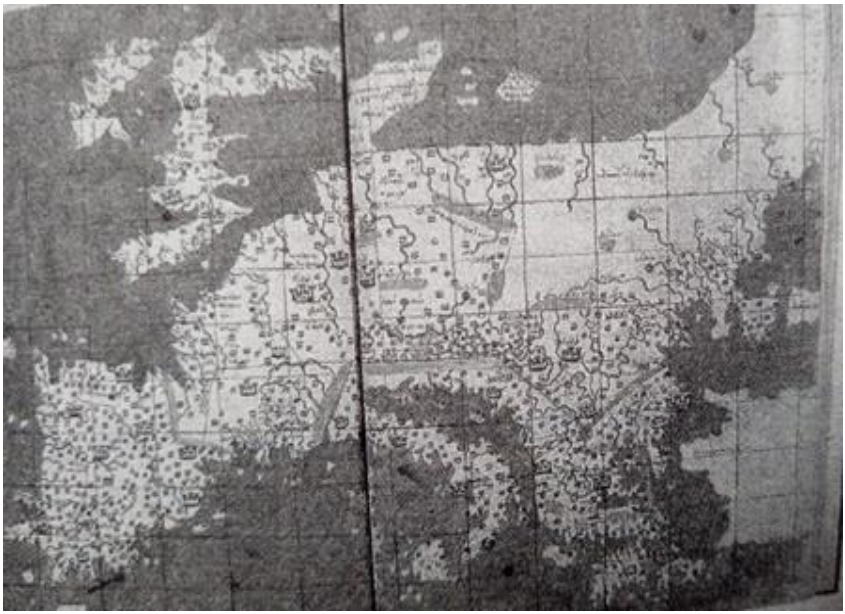
süzdürler, yererken de. Dolayısıyla akıllı bir idarecinin nezdinde yağdanlık tiplerin herhangi bir kıymet-i harbiyeleri olmamak iktiza eder.

Ve bir zamanlar Sultan'a yerden göğe temennalar çakanların, övgüler düzenlerin, menfaatleri ellerinden gittiği gün ona nasıl birer azgın hasım haline gelebildiklerine, sadece 31 Mart Vak'ası örneği yeterlidir. 1909 Nisan'ında Sultan II. Abdülhamid'in çevresinin birkaç gün içinde birdenbire nasıl boşaldığını, yeni rejimin liderleriyle iş tutan en has adamlarının kimler olduğunu ibretle hatırlayalım ve Fatih'in Bellini'ye verdiği cevap üzerinde bir kere daha düşünelim. Olmaz mı?

1 Nakleden: A. Süheyl Ünver, *İstanbul Risaleleri*, Cilt 1, Hazırlayan: İsmail Kara, İstanbul 1995, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür işleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 431.

IV

FATİH BU, MEÇHUL

Fatih'in Amirutzes ve oğluna ısmarladığı
Batlamyus'un *Geographica* kitabındaki Avrupa Haritası.

Papaların ensesindeki nefes

Papa XVI. Benedict geldi, hoş geldi. Aslında niye geldiğini pekâla biliyoruz. İstanbul'un fethiyle yarıda kalmış bir hesabı kapatmaya gelmişti. Yani Hıristiyan âleminin iki büyük kilisesini, İsa'nın bedeni saydıkları kilisenin iki ana parçasını, Katolik ve Ortodoks kiliseleri arasındaki bölünmeyi gidermek ve birleşmeyi hızlandırmaktı amacı. (Zaten yeni Papa'nın geçen sene Papaların öteden beri kullandıkları "Batı'nın Patriği" unvanını kullanmayı reddetmesinden belliydi bu birleşme adımlarını atacağı.) Şimdi tehdidin mahiyeti biraz değişmişti ama olsun. Gerçi Protestanlığın ortaya çıkmasıyla artık ulusal kiliselerin sayısı belki bini bulmuştu, Süryanilik gibi Doğu kiliseleri söz konusuydu ve 300 milyonluk bir kitlenin bağlı bulunduğu Rus Ortodoks Patrikliği de vardı ama ne gam! 1452'de yarım kalmış bir ayinin 'âmen'ini üstelik bu defa Sultanahmet Camii'nde (acaba neden orada özellikle?) çekmek gerekiyordu. Çekti...

Ben de neden kalkıp hepinizin bilip durduğu şeyleri bir kere daha tekrarlıyorum ki. Galiba güncel yazmayı canım çekti. Yine şeytanın iğvasına direnmek lazım bu hassas günlerde. Biz en iyisi yine tarihe çevirelim bakışlarımızı ve tam 6 Papa eskiten bir Sultana, Fatih Sultan

Mehmed'in 3 sene zarfında Avrupa semalarında çaktırdığı şimşeklerin Vatikan sakinlerini hangi korku bataklıklarına çektiğini renkli, sinemaskop olarak seyredelim. Yine ne varsa atalarımızda var, vesselam.

Kestirmeden girelim söze: Fatih'e Papa dayanmazdı. Onun 30 küsur yıllık padişahlığı sırasında tam 6 Papa görev yapmıştı. Bunlar sırasıyla şöyledir:

V. Felix (1439-1449)
V. Nicholas (1447-1455),
III. Calixtus (ö. 1455-1458),
II. Pius (ö. 1458-1464),
II. Paul (ö. 1464-1471),
IV. Sixtus (ö. 1471-1484)

Fatih'in bu papalarla nasıl mücadele ettiğini, daha doğrusu papaların bu doğudan gelen kasırgaya karşı Hıristiyanlık gemisini parçalanmaktan kurtarmak için ne gibi acil önlemler aldıklarını öğrenmek ilginç olacaktır.

Önce genel bir tablo:

Latin Hıristiyanlığı yahut Katolikliğin hem İslam tarafından doğranan Avrupa atlasına balans ayarı çekmek, hem de o zamana dek giremediği kuzey ülkelerine sızmak için yeni bir atağa kalktığında karşımıza BİN yılı fenomeni çıkar. Bu bin yılını kazasız belasız atlatmak için kilise ne terler dökmüştür bilseniz. Kıyamet kopacak diye insanları bölük bölük dağlara mı sürmediler, kiliselere çağırıp tövbe mi ettirmediler!.. Neyse.

İşte bu 1000 yılının yılbaşını Hıristiyan âlemi kazasız belasız atlatınca Papalık, demek ki kıyamet bir sonraki bin yılaymış diyerek kolları sıvadı ve genişleme projesini masanın üzerine açtı. Ondan sonra ver elini Litvanya, Polonya vs... Bu arada Avrupa'nın baş belası(!) Müslümanlar ne olacaktı? Adamlar İber Yarımadasına çöreklenmişler, Avrupa topraklarından çıkmam da çıkmam diyorlardı. Onları ve himayelerindeki Yahudileri de temizlemek icap ediyordu. Christendom" (Hristiyan âlemi) ilk

bln yılında başaramadığını yeni bin yılda mutlaka başarmalıydı. Yoksa Tanrı'nın katına hangi yüzle çıkarlardı?

Bunun için kanlı savaşlar da dahil, elden gelen esirgenmedi, Kudüs'ten İspanya'ya, Urfa'dan "Hindistan"a kadar seferler düzenlendi. Bu, Hıristiyanlığın yeni atağı olacaktı. Nitekim 1492 yılı, Müslüman ve Hıristiyan âlemleri arasındaki iktidar dengesinin değişmeye başladığını işaret edecekti.

Ancak Avrupa'daki Katolik Çekirdek bu yüksek voltajı fişe takarken, genç bir hükümdar, sanki gelecekteki bir şeyleri sezmişçesine, başına geçtiği imparatorluğun yapısını muasır medeniyete ayarlamakla kalmıyor, bir süre o medeniyetin ihtiyar sakalını da peşinden sürüklüyordu. Ufuklardan ufuklara koşturması bundandı. Yalnız Tebriz'den Bosna'ya, Belgrad'dan Rodos'a koşturmakla atlası buruşturmakla kalmıyor, aynı zamanda fikir ve bilim ve maneviyat ufuklarını da sürüklüyordu çizmesinin peşinden. Homeros'u olduğu kadar İmam Gazalî'yi de, Papaların tarihini olduğu kadar İbn Rüşd'ün Gazalî'ye verdiği cevabı da merak ediyor, 72 parça gemiyi karadan nasıl yürütürüm de, Haliç'te yan yana dizersem bir yüzer köprü kurarım'ın planlarından yeni Kızıl Elma Şehr-i Roma'nın fetih hayallerine dalıyordu.

İşte bu Fatih'in rüzgâr kanatlı atı, tam 6 Papa eskitmişti. Bunların içinde II. Pius gibi, ona cevap veremeyip kahrından ölen edebiyatçı papalar da vardı.

Bu II. Pius hakikaten ilginç bir Papa olacaktır. Daha Kardinalken, Habsburg Kralı III. Frederik'in danışmanlığını yapmıştı. Zaten İstanbul'un fetih haberi, kendisini bu Katolik hükümdarın sarayında bulmuştu. Hemen Papa V. Nicholas'a bir mektup döşendi. Sinirliydi besbelli. "Nedir bu İstanbul'dan gelen feci haberler?" diye yazıyordu kâğıda; elleri titriyordu: "Elim titriyor yazarken; ruhum dehşet içinde: ne öfkesini zapt edebiliyorum, ne de sefil vaziyetini dile getirebiliyorum. Yazık ki, Hıristiyanlık yaralı!... Hıristiyanlığın iki ışığından birisi sönmüş bulunuyor."

Papa Hazretleri de köpürüyordu tabiatıyla Fatih'e. Ona "Şeytanın dölü" diyordu. Hıristiyanlığın öcü bir an önce alınmalıydı. Katolik prensleri yardıma çağırdı, hatta promosyon olsun diye, askerlerini 6 aylığına kendi emrine tahsis edenlere cennet kâğıtları (endülijans) vaad etti.

Derken 1453 yılının Kasım ayında doğudan bir geminin yanaştığını gördüler Venedik limanına. Gelen saçı sakalı uzamış bir rahibe benziyordu. Kendisini tanıttı. Kievli bir Rustu. Kardinaldi. Adı, Isidoros'du. Ruhanilerle tanıştırınca işin sırrı çözüldü. Bir yıl kadar önce, Aralık 1452'de Papa onu İstanbul'a göndermişti. Ne için mi? Şu Ayasofya'da Ortodoks Patriğiyle ortak ayin icra etmeleri için. Yapmışlardı ayini yapmasına ya, ardından yaylım ateş altında kalmışlardı. Bir yandan Sinod üyeleri eleştirmişti bu kararı, bir taraftan Katolikler. İşte bu Isidoros, o zamanlar Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesi için uğraşmış, ancak Nisan'da Fatih'in kuşatması başlayınca surların içinde hapis kalmıştı. Fetihten sonra bir fırsatını bulup Cenevizlilere sığınmış, bir süre orada gizlendikten sonra bir gemide kaçak olarak Venedik'e kadar gelmişti.

İsidoros efendi bir de haber getirmişti ki, pek hayır sayılmazdı. Buna göre, Fatih'in niyeti fenaydı. Adamın gözü dönmüştü; yakın bir gelecekte İtalya'ya sefer düzenlemeye hazırlanıyordu. Derhal bir mektup kaleme aldı ve İstanbul'u nasıl düştüğünü anlattı uzun uzun. Tabii arkasına acil eylem planını eklemeyi unutmadı. Ne yapılmalıydı? Bu mektubun bütün İtalya'da bir havadis-i rüzgâr gibi estiğini naklediyor kaynaklar. Sözü uzatmak pahasına, bu Kievli kardinalin bir arkadaşı olduğunu söylememiz lazım: Sakızlı Leonardo. Onun hayal gücü daha da bereketli olmalı ki, Türklerin kulaklarına bu fetih fikirlerini Şeytanın üflediğini, Bizanslıların başlarına gelen felaketin sebebinin kiliselerin birleşmesi konusunda gevşek ve lakayd davranmaları olduğunu yayıyordu etrafına. Bizans ruhsuz bir bedene dönmüştü onun nazarında. Tanrı'nın gazabı bu yüzden yağmıştı üzerlerine.

Papa da biliyordu pekâla bunları. Ancak bir türlü etrafındaki filleri kımıldatamıyordu. En güvendiği Venedik'in de elini kolunu bağlamıştı

Fatih. Bir kapitülasyon; iş tamam. Venedik, bırakın bir Haçlı seferine gemi katmayı, metelik bile verememe diyordu, öylesine bağlamıştı İstanbul'daki "şeytan" onu. 9 Nisan 1454'de bir konferans toplamak istedi. Ancak nafile. Geleceğin Papası II. Pius Regensburg'da boş sıralara nutuk atmak zorunda kalmıştı.

20 Nisan 1455 tarihi, yeni bir papanın taç giydiğini haber veriyordu. Adı III. Calixtus olmuştu.

Yeni Papa hızlı çıkmıştı. Yalnız İstanbul'u geri almakla yetinmiyordu hayal gücü. Gözünü Kudüs'e de dikmişti. Haçlı seferi, Vatikan'ın öncelikli işiydi artık. Sakız ve Midilli adaları civarında ufak bir Osmanlı filosunu yenilgiye uğratmak bile onun için bir zafer anlamına gelmişti (1456). Hemen bir zafer madalyası döktürdü kendisine. Üzerine şu gurur kokan sözü kazıtmıştı: "Ben dinin düşmanlarının imhası için seçilmiş biriyim." Avrupa'dan güçlü bir Haçlı seferi çıkartamayacağını anlayınca bir Müslüman müttefik aradı kendisine ve en uygun adres olarak Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı buldu. Olsa olsa Fatih'i içeriden o durdurabilirdi. Mektuplaştılar. Ne var ki Fatih'i cehenneme göndermeye ömrü vefa etmedi bu Papa'nın da.

Sıradaki.

Şimdi artık o ünlü II. Pius, nam-ı diğer Aeneas Sylvius Piccolomini vardır sahnede. Hem bu Papa, bir hümanist idi, yani Yunan ve Latin klasikleri uzmanı. (Hümanistin o zamanki manası buydu.) Kaynaklar Vatikan'ın parasal bir iktidar haline gelişini onun acarlığına borçlu olduğunu yazıyor. 1458'de tahta çıkan yeni Papa'ya Fatih, Mora fütuhatıyla hoş geldin demeyi tercih etmişti. İki ay sonra Mantua şehrinde bir toplantı düzenlemeye karar verdi Papa. Artık bu Türk de çok oluyordu canım.

1459'un Ocak'ında Papa'nın canını sıkacak olaylar zinciri başlamıştı. Canla başla hazırlandığı toplantı, tam bir fiyaskoyla neticelenmiş, tek bir kral veya prens dahi teşrif buyurmamıştı toplantısına. Kalbur altı memurlardı katılanlar. Onlardan da ne köy olurdu, ne kasaba. Yeniden

kaleme sarıldı ve bu defa daha ciddi bir tonda yazdı mektubunu. Durumun aciliyetini vurguluyordu. 26 Eylül'de nihayet toparlanabildi kağnılar. Doğu Hıristiyanlarına gösterilen ilgisizlikten yakındı onlara. Burada Trabzonlu Bessarion adlı değerli bir din adamı, Papa'ya cevap yetiştirdi. İddialarını cevaplandırdı teker teker. Tam bu sırada imparator III. Frederik'in kendisini Macaristan Kralı ilan ettiği haberi bir bomba gibi düştü toplantı masasına. Yeni yeni toparlanan Orta Avrupa Katolik çekirdeği, bir kere daha yara almıştı.

19 Aralık'ta zor bela bir anlaşma metni çıktı ortaya. Buna göre, 30 bin asker, 10 bin at ve bir filo hazırlanacaktı. Ruhbanlardan öşür, yani onda bir vergi tarh edilecek, din adamı olmayanlardan otuzda bir, Musevilerin ise gelirlerinin 20'de biri toplanacaktı. 19 Ocak 1460'da resmi bir ilan çıkarıldı. Tam her şey hazır denilirken Isidoros'un İstanbul Patrikliğine seçildiği haberi geldi. Böylece önemli bir kozlarını kaybediyordu Haçlı hayalcileri. Fetihten kaçan bu değerli Rus kardinali de Fatih'le çalışmaya gidiyordu!

Papa, kral ve prenslere yolladığı elçilerin dönmesini bekleyedursun, Fatih'in beklemeye hiç niyeti yoktu. Roma'ya ulaşan haberlere göre Osmanlılar Midilli'yi fethetmişlerdi. II. Pius giderek umutsuzlaşıyordu. Fatih'in, çağın yükselen yıldızı olduğunu anlamış mıydı bilinmez. Ama etrafından umudunu kestiği açıktı. Bu sefer Fatih'e karşı alttan almaya karar verdi. Hani bazı insanlar yumuşak muameleden anlar ya, belki de bu delikanlıya hitap şekilleri yanlıştı. En iyisi, ona sıkı bir mektup yazmaktı.

1461 yılına gelmiştik ve edebiyatçı Papa II. Pius, sonradan Montaigne'in bile diline düşecek olan mektubunu itinayla kaleme alıyordu. İkna yeteneğine fazlasıyla güveniyordu. Mektubunda Fatih'e, Hıristiyan olduğu takdirde kendisini destekleyecekleri ve bu sayede Cihana hükmedebileceği yazılıydı.

Görünüşe göre burada bir taşla iki kuş vurmak niyetindeydi Papa. İlk kuş, ikna etmekte zorlandığı Katolik prensler ve krallardı. Mektupla

onlara gözdağı vermek istiyordu. Ancak öbür taraftan da Fatih'i İtalya seferinden vazgeçireceğini umuyordu. Mektup uzundu ve Rönesans üslubunda, yani biraz dolambaçlı ve ağdalı bir üslupla yazılmıştı. Kaynaklar Fatih'in bu mektuba cevap vermediğini yazıyor. İlahi kaynaklar! Bu mektup, mahçup kız mektupları gibi hiç gönderilmemişti ki! Papa onu yazmış ve bir matbaada çoğalttırmış ve gerekli yerlere(!) dağıttırmıştı. Fatih'in eline ulaşmasından daha önemli bir propaganda boyutu olduğu aşikârdı basılmasının. Mektup, Avrupa için yazılmıştı.

Ne içeride, ne de dışarıda edebî bir metinden öte yankı bırakmayan bu sağ üst köşesine posta pulu yapışmamış mektubun sessizliğini, Papa'nın 23 Eylül 1463'de kardinallerine çektiği fırça bozacaktı. Bu Katoliklere de ne olmuştu böyle? Ölü toprağı mı serpilmişti üstlerine? Davranın tembel ruhlar! İleri!

Papa bir an bu işte bir taktik hatası yaptığını düşündü. Hep "İleri!" diyordu ama kimseye adım attırmak kabil olmuyordu. Halbuki doğru tavrın "Ardımdan gelin!" olması gerekmiyor muydu? Kendisi başa geçmeliydi. Bir ay sonra Katolik prenslere yeni duyurular gönderdi ve Haçlı seferine çağırdı onları.

Hummalı bir faaliyet başlamıştı Roma'da. Paralar toplanıyor, elçiler saraylara gidip geliyor, organizasyonlar hızlanıyordu. Nihayet 18 Haziran 1464'de II. Pius, St. Piyer Kilisesi'ndeki haçı eline alarak Ancona'ya gitmek üzere yola çıktı partisiyle. Yalnız kendisini pek iyi hissetmiyordu. Yolculuk müşkilatlıydı gerçi. Ama asıl müşkilat ve sürprizler daha yeni başlıyordu.

Papa'nın çağrısına Fransa, İspanya, Almanya ve Hollanda'dan gelen garibanlar kulak vermiş ve limanlarda toplanmıştı. Ancak ne paraları pulları vardı, ne de silahları. Kuru kuruya gönüllü olmak bir işe yaramıyordu ki. Üstelik toplandıkları şehirlerin ahalisine yük oluyor, aralarında sık sık kavga dövüş çıkıyordu. Buluşma yerleri olan Ancona'ya tam bir kaos hakimdi. Bu lafta muharipler şehrin kaynaklarını hızla tüketmişlerdi. Çeşitli milliyetlerden savaşçılar arasında kavga eksik olmuyordu.

Hastalık derseniz gırla gidiyordu. Hatta yer yer salgına dönüşmüştü. Dirlik düzenlikten sorumlu Girit başpiskoposu, fakir fukaranın evlerine dönmesini istiyordu.

19 Haziran'da Papa II. Pius, Ancona'ya varmıştı. Bu sırada şehir tam bir kaosa teslimdi. Profesyonel askerleri fukara taifesi arasından ara ki bulasın. Bu yüzden Papa'nın Müslümanlar üzerine yürüme çağrısına masumlardan başka cevap veren olmadı. Venedik, Osmanlı Devleti'yle arasını bozmak istemediği için tek bir gemi bile göndermemişti Papa kuvvetlerine. Papa'nın zaten bozuk olan sağlığı bu manzara karşısında berbat bir hal almış, ateşi fırlamıştı.

14 Ağustos'ta bir kardinali yanına çağırdı ve ona, bu kutsal girişimi devam ettirmesini vasiyet etti. Birkaç dakika sonra da hayata gözlerini kapadı. Venedik filosunun kıyıya yanaştığı haberleri geldiğinde o çoktan ruhunu teslim etmişti. Askerleri evlerine, gemileri Venedik'e, hâzinesi ise saklanmak üzere Macaristan Kralı'na yollandı.

Fatih'le mücadelede bir Papa daha pes etmişti. Ondan sonraki Papa olan II. Paul (II. Jean Paul ile karıştırmayalım lütfen!) bir Venedikliydi, dolayısıyla Fatih'le aşık atılamayacağını, dahası memleketi olan Venedik'in Fatih'le iyi geçinmesinin menfaati icabı olduğunu gayet iyi biliyordu. Bu yüzden onun döneminde fazla bir çizik görülmez aynamızda.

Ancak 1471'de taç giyen IV. Sixtus, farklı bir çare olarak Fatih'i Ruslarla durdurmayı dener. Rusya tahtında III. İvan oturmaktadır. En iyisi onunla akraba olmaktır der bir danışmanı. Bunun üzerine Kardinal Bessarion'un üvey kızı Zoe 1472'de Roma'da evlendirilir İvan'la. Ardından da Rusya'ya gelin olarak gönderilir.

Umut, Zoe Hanımdaydı ama bu da bir işe yaramayacaktı. Çünkü gelin kız hemen Ortodoks olmuş ve ismini Sofya yapmıştı. İvan'ın ise bir Haçlı seferine girişmeye hiç mi hiç niyeti yoktu. Planları alt üst olmuştu Vatikan'ın.

Bessarion da, yeni Papa da Fatih'i kafaya takmışlardı bir kere. Bir ara Bessarion Fransa Kralı'nı iknaya ugraştı ama bir türlü başaramadı.

Morali bozuktu, hastaydı. Ömrü Alpleri sağken son kere daha aşmasına müsaade etmişti. Dönüş yolunda Ravenna'da öldü, Roma'ya ancak cenazesi gelebilmişti. Takvimler 14 Kasım 1472'yi gösteriyordu. Fatih henüz 41 yaşındaydı.

Aynı yıl Papalığın organize ettiği 23 kalyonluk bir Haçlı filosunun İzmir limanına hücum ettiğine ve kısa bir süreliğine de olsa karaya çıkıp bir garnizon kurduğuna şahit olundu. Ancak Fatih'in kuvvetleri derhal yetişti ve şehre yeniden egemen oldu.

Buna, Papa'nın içerideki ayağını kesmekle cevap verdi genç sultan. Otlukbeli'nde Papalıkla işbirliği yapan Uzun Hasan'a da ertesi yıl haddini bildirecekti. Böylece Papa'nın Müslümanı Müslümana kırdırma stratejisi de Doğu Anadolu'da çökecekti.

Papa'nın Venedik'i tekrar yanına alma stratejisi de iflas etmişti. Şimdi artık Osmanlı ile teke tek kalmıştı.

Fatih Katolik dünyanın olası tehdit alanlarına savaş açmıştı. Daha önce Trabzon Rum İmparatorluğu'nun işini bitirmişti. Bu defa Karadeniz'in karşı kıyılarına el attı ve burada Papalıkla işbirliği yapan Cenevizlilerin kolonilerini, Kefe'den başlayarak ele geçirdi.

Ardından sıra Akdeniz'e gelmişti. Rodos vardı hedefte; ancak alınamadı. Buna mukabil İtalyan çizmesinde bir limanda bulunan Apulya kalesi, Arnavutluk kıyılarından hareket eden Osmanı gemilerindeki kuvvetler tarafından 18 Ağustos 1480'de düşürüldü. Türkler geliyor! İtalya Otranto'nun düştüğü haberiyle sarsılmış, çizmeye korku hakim olmuştu. Fatih, denizden ve karadan İtalya'ya doğru mu yürüyordu? Bu bir kıskaç operasyonu muydu yoksa?

Papa son bir gayretle insanları yardıma çağırdı, para topladı. Bir yandan da sessiz sedasız planlar yapıyordu. Ne planı biliyor musunuz? İtalya'dan kaçma planları. Fatih'in geleceği haberleri bütün çizmeyi sarmış, Papa da Fransa'nın Avignon şehrine kaçıp dağların arkasında sakin bir yerde saklanmayı ciddi ciddi planlamıştı.

"Per velvele" Otranto'ya çıkan Gedik Ahmed Paşa kuvvetleri, Apulya (yahut Pulya) kalesine birbuçuk sene yetecek kadar silah, mühimmat ve gıda maddesi depolamıştı. Belli ki, burası, müstakbel İtalya fütuhatı için bir askerî üs vazifesi görecekti. Ertesi sene Mayıs'ında Fatih'in karadan bir sefere çıktığı haberleri tuz biber ekmişti bunların üstüne. Hem denizden, hem de karadan gelerek Roma'yı fethe mi niyetliydi Fatih? Yapar mı yapardı bu gözüpek adam.

Tehdit, kesenin ağzını açtırmış, kardinaller bu defa tam 150 bin duka altın toslamışlardı ceplerinden. Bununla yeterli bir ordu kurulur ve 25 adet de kalyon yaptırılırdı. İyice bunalan Papa, 8 Nisan 1481 tarihinde bütün Hıristiyan alemine yönelik bir çağrıda bulundu ve zaman bu zaman deyip cömert yardımlarını istedi.

Ancak Papalığın yardımına ecel yetişmişti bu defa. Fatih Sultan Mehmed, 3 Mayıs 1481 günü, Gebze'de, Sultan Çayırı'nda hayata gözlerini yumuyordu. Kesin olmamakla birlikte zehirlenmişti. Kim tarafından? İddia sahipleri, bu sanatta ustalık kesbetmiş bulunan Vatikan tarafından zehirlendiğini yazarlar. Nitekim Fatih'in ölümü, Roma sokaklarında bir zafer muştusu gibi esmiştir rivayetlere göre. Şenlikler düzenlenmiş, hatta St. Angelo kalesinden sevinç topları atılmıştır. Zaten büyük sultanın vefatından 4 ay geçmiş geçmemiştir ki, Otranto İtalyanlar tarafından geri alınır.

Çizme sonunda rahat bir nefes almıştır. Tipi, dinmiştir. Roma vatandaşlarına, Fatih zamanındaki fazla mesailerine mukabil 3 gün tatil izni verilmiştir. Dinlenmeye hakları vardı ne de olsa...

Tam 6 Papa geçmişti Fatih'in tezgâhından. Tam 6 Papa eskitmişti o 51 yaşında hayata veda eden ebedî genç. Ama oğlu Cem Sultan, esir gibi de olsa, yine de İtalya'da bir parça Osmanlı rüzgarı estirecek, o büyük adamın oğlu olarak belki de hakkı olmayan bir itibara sahip olacaktı. Bu bir parça rüzgâr bile hâlâ hakkında ciltlerce roman yazılmasına yetmektedir.

Yararlanılan eserler:

John France, *The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom*, 1000-1714, Londra ve New York 2005, Routledge, Bölüm 9.

Charles A. Frazee, *Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire*, 1453-1923, Cambridge University Press, 1983, Bölüm I.

Alfred Von Martin, *Sociology of Renaissance*, Almancadan çeviren: W. L. Luetkens, Londra 1945, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., s. 80-81. II. Pius'un paranın gerekliliği hakkmdaki formülü şöyledir: "Knowledge... which... causes the learned to stand out above the unlearned makes the former like unto God... even those of the most humble origin it lifts to the level of the greatest" (s. 38).

A. A. Vasiliev, *History of Byzantine Empire*, vol. 2, Madison 1958, The University of Wisconsin Press, s. 713-722.

Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, cilt 2, Çeviren: Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, Yeditepe Yayınevi, s. 21-200.

Ermenileri İstanbul'a yerleştiren Fatih'ti

Feylesof Martin Heidegger, "Bazı insanlar ölür. Diğerleriyse telef olur" demiş. İyi demiş bana kalırsa. Baksanıza, bazı ölümler, estirdikleri rüzgarla tarihin karanlık sayfalarını bile açabiliyor önümüze. Hayır, yalnız Hrant Dink'in katledilmesinin ardından "eski" arkadaşlarının bir nevi operasyonu veya en hafif deyişiyle komplimanı olarak ortaya çıkan 'Hepimiz Ermeniyiz' sloganını kastetmiyorum. (Eski arkadaşlarından neyi kastettiğimi anlayan anlamıştır. Nasipse, ileride açarız bu eski defteri. Şimdi istemeyin ama.) Aynı zamanda epeydir yüzleşemediğimiz, kapının arkasına süpürmeyi tercih ettiğimiz Türkiye Ermenilerinin varlığı üzerine yoğun bir tartışmayı da başlattığı için Hrant Dink'in katli, bir telefata dönüşmemiş, gerçek bir ölüm olarak ortak hafızamızı hareketlendirmiş bulunuyor. Velhasıl, tartışma devam ettiği sürece yaşayacak demektir.

Konuyu tartışmak da ister istemez Türkiye Ermenilerinin tarihini, özellikle de Osmanlı dönemindeki macerasını ayrıntılarıyla bilmeyi gerektiriyor. Tarih bir kere daha sahnede yerini alıyor; ne kadar susturmak istersek isteyelim, fırsatını bulup konuşmaya başlıyor.

Çarkcıyan ne diyor?

"Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle Ermenilerin geleceği için yeni bir yıldızın parlamaya başladığını söylersem tarihî bir gerçeği ortaya çıkarmış olacağıma inanıyorum. Bu itibarla eğer İstanbul'a Türkler gelmemiş veya gelmeleri gecikmiş olsaydı, o oranda da Ermenilerin İstanbul'a yerleşmeleri ve gelişim göstermeleri şüpheli olur, hatta belki de izleri bulunmazdı."

Bu ilginç satırlar kime ait olabilir dersiniz? Bir Türke mi? Böyle düşünüyorsanız, yanıldınız. Olsa olsa bir Türk'ün telaffuz edebileceğine ihtimal verdiğiniz bu sözler, İstanbullu bir Katolik Ermeni rahibi olan Y.G. Çarkcıyan'a ait. Rahip Çarkcıyan, son derece ilginç bilgiler verdiği 'Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler' adlı kitabında (ilk baskısı 1953'de yapılmıştır) özelde Katolik Ermenilerinin, genelde de Ermenilerin Osmanlı Devleti bünyesindeki yer yer sevinç, yer yer de trajedi dolu sergüzeştini rahat bir dille anlatıyor. Yine de son kararı şu oluyor yazarın: Osmanlı Devleti olmasaydı Ermeniler bu topraklarda tutunamaz, yükselemez ve gelişemezlerdi. Kitap buna dair yüzlerce misalle dolu.

Ben bu misallerden sadece birini, Fatih Sultan Mehmed'in Ermenilere gösterdiği hoşgörünün bir sembolü olarak Papaz Ovakim'le ilişkisini zikredeceğim. İşte bir Ermeni din adamının ağzından Fatih'in bir Ermeni papazıyla olan ilişkisinin hikayesi.

Bursalı Ovakim ve Fatih

Fatih Sultan Mehmed kelimenin tam manasıyla bir Müslümandır kuşkusuz. Ne var ki, bugün maruz kaldığımız bazı dar bakışlardan kesin olarak uzak bir Müslümanlıktır onunkisi. Fatih'in ufukları tarayan engin periskopu, bir yandan Ahi Evren'e, öbür yandan Homeros'a uzanır, coğrafyacı Batlamyus ile filozof Ali Kuşçu arasında gider gelir ve İtalyan ressam Ferrara ile İranlı minyatürcü Behzat'ı buluşturur. Hıristiyan inancının esaslarını merak ettiği kadar İmam Gazalî'nin yazdığı felsefe eleştirisini de didikler.

Nihayet bütün bunlar onun Şeyhi Akşemseddin'in kuşatıcı Müslümanlık anlayışı içerisinde anlamlı birer yere sahiptir. Fatih'in üst bir gayesi, bir insanlık projesi vardı ve o gayeye bazı dar kalıplarla ulaşılamayacağını düşünüyor, bunun için de bugün hepimizi şaşkınlıktan şaşkınlığa uçuran şaşırtıcı eylemlerde bulunuyordu.

İşte Fatih, daha İstanbul'un fethinden önce, 1451'de, İstanbul'da Ortodokslar tarafından dışlanan Ermeni cemaatine yönelik yakınlaşma politikasının ilk adımlarını Edirne'de atmıştı. Ardından da Bursa'da ikamet eden Ermeni Piskoposu Ovakim'le Ermeni kaynaklarında zikredilen bir görüşme yaptı.

Rivayete göre Fatih, tebdil-i kıyafet ederek Ovakim'le görüşmek istemiş. Ovakim o sırada Tevrat okuyormuş. Karşısında birdenbire padişahı görünce hayrete düşmüşse de, Sultan'ın sevimli çehresi, heyecanını bastırmasına yardımcı olmuş. Sultan kendisine: 'Şu sırada ne okuduğunuzu anlayabilir miyim?' diye sormuş. Ovakim, 'Mukaddes Kitaptır, padişahım' cevabını vermiş ve konuşmaları bundan sonra şu minval üzre devam etmiş:

Fatih, 'Öyle ise birdenbire bir sayfa aç, bakalım ne gelecek, oku orasını ve izah et' demiş. Bunun üzerine Ovakim Tevrat'tan rastgele bir sayfa açınca şu ayete rastlamış: 'Bütün dünyaya sahip olacaksın, padişahım.' Fatih hemen ayetin manasının İstanbul'un fethini de kapsayıp kapsamadığını sormuş. Aldığı cevap nettir: 'Şüpheniz mi var, ayet tekmil dünyayı fethedeceğinizi söylüyor.' Genç Sultan, 'Öyleyse' demiş, 'Benim için dua eyle. Eğer İstanbul'u alırsam onu payitaht (başkent) edeceğim ve seni de ahalinle birlikte oraya getirtip patrik yapacağım.'

Sonuçta bu bir rivayet, deyip geçebilirsiniz. Lakin Fatih'in İstanbul'u fethettikten sonra hakikaten Ovakim'i Bursa'da aratıp buldurduğunu ve pek çok Ermeni aileyle birlikte İstanbul'a getirterek bir Ermeni Patrikliği tesis ettiğini ve başına da Bursa Piskoposu Ovakim'i getirdiğini bilince, bu rivayetin sıhhat cıvası termometremizi yükseltiyor.

Türkiye Emenileri Patriği II. Mesrob Mutafyan, Fatih'in türbesinde saygı duruşunda.

Patrikhane kuran padişah!

Fatih'in yeni başkentine Bursa'dan getirttiği Ermeniler din adamlarından ibaret değildi kuşkusuz. Sanatkár, mimar ve özellikle ziraatla uğraşan köylüler ağırlıktaydı. Tabii işçiler ve tüccarlar da bulunuyordu. Ermenilerin sadakatlerinden emin olan Fatih, onları şehrin en güzel ve merkeze yakın bölgelerine yerleştirdi. Samatya, Topkapı, Kumkapı, Edirnekapı, Balat gibi semtler Ermenilerin yeni mekanları oldu. Nihayet kendilerine dinî merkez olarak o zamana kadar Ortodokslerin elinde bulunan Sulu Manastır Kilisesi'ni tahsis etti ve başına da Patrik olarak Ovakim'i tayin etti. Yıl, 1461'di.

İşte Ermeni Ortodoks Patrikhanesi'nin kuruluş öyküsü böyle. Her yıl 29 Mayıs günü Ermeni Patriği Fatih'in türbesini ziyaretle kendisine duydukları şükranı ifade eder. Ve her seferinde de aşağı yukarı şu ifadeleri kullanır: "Fatih Sultan Mehmed Müslüman olmayan tebaya ruhanî önderlik makamı tesis eden ilk Müslüman hükümdar olarak tarihe geçmiştir." Biz susalım, tarih konuşsun bir süre.

Papa, Fatih'e Hıristiyan olmayı teklif etmiş miydi?

Türkiye ile İngiltere arasında Ankara'da bir ticaret ve
Beyt-i Hudâya konmuş câhın metâf-ı eslâf
Durmuş başında bekler bir kavm türbedarın

ABDÜLHAK HÂMİD

Modern "Türk aydını"nın alâmet-i fârikalarındandır: Masasına servis yapılan bilgileri ayırt etmeden mideye indirir ve zinhar sorgulamaz. Yeterince okumadığı için kanatları fazla açılmaz, delici bir dikkat geliştiremediği için de zihni bir türlü derinleşmez. Bir şey kayda geçmişse, doğrudur, hatta 'kutsal'dır ona göre; tartışılmaz. Onun nazarında tarihte bir olayın kayda geçmiş olması yeterlidir. Tarihin sözünün bu noktada değil bitmek, tam da o noktada başladığının farkında değildir. Oysa vesika bir olayı ispatlamaz; delil sunar. O delillerden giderek bir ispata ulaşılır sonuçta. Bu basit işlemin dahi yeterince farkında değildir.

Mesela Türkiye'de bazı kesimlerin yere göğe sığdıramadığı Mavi Anadoluculuk akımının reislerinden Sabahattin Eyuboğlu, Fatih Sultan Mehmed'in, Papa II. Pius'a (asıl ismi Aeneas Sylvius Piccolomini'dir) yazdığı söylenilen bir mektuba Montaigne'in *Denemeler*'inde rastlayınca aynen bir 'mal bulmuş mağribi' tavrıyla sarılmıştır ona.

Eyuboğlu'nun kanaatince Osmanlı sarayında ancak ve sadece Fatih devrinde *hümanist* bir hava esmiştir. Ondan önce de, ondan sonra da sarayda böylesine görkemli bir 'hümanist' ortama rastlayamayız. Sade-

ce Montaigne'in *Denemeler*'inde karşımıza çıkan bu tuhaf mektupta Fatih, Papa II. Pius'a Türklerin İtalyanlar ve Truvalılarla aynı soydan geldiklerini ve kendisinin, Yunanlılardan (Bizans'ı kastediyor elbette!) Truvalı Hektor'un öcünü almaya çalıştığını, İtalyanların ise bu savaşta kendisine cephe almalarına bir anlam veremediğini söyleyesiymiş.

Denemeler'in Eyuboğlu tarafından yapılan nakıs çevirisinde Montaigne'in bilinmeyen bir kaynaktan naklettiği pasaj aynen şöyle geçiyor:

> Troya, Helena ve savaşları belki de olmuş şeyler değildir; ama onları bildiğimiz kadar neyi biliriz? Çocuklarımıza hâlâ Homeros'un üç bin yıl önce uydurmuş olduğu adları veriyoruz. Hektor'u, Akhilleus'u kim tanımaz? Yalnız birkaç soy değil, milletlerin birçoğu kaynaklarını bu masallarda arıyor. Türklerin padişahı İkinci Mehmet, papa ikinci Pius'a şunları yazmış: 'İtalyanların bana düşman olmalarına şaşıyorum; biz de İtalyanlar gibi Troya'lıların soyundanız. Yunanlılardan Hektor'un öcünü almak benim kadar onlara da düşer; onlarsa bana karşı Yunanlıları tutuyorlar.'

Ne yerli, ne de yabancı kaynaklar böyle bir mektubu göndermiş olduğundan söz etmektedir bize. Mesela Fatih'in özel kütüphanesinde bu tür dinî risaleler ile İslâmî olmayan yazmalar tespit edildiği halde böyle bir mektubun varlığına dair herhangi bir kayıt mevcut değildir. Her ne kadar Avrupalı olmayan halklara (mesela Brezilyalı yerlilere[2]) ve Osmanlı tarihine[3] Avrupa'da yaygın olan önyargılardan uzak bakan bir aydın olsa da, Montaigne'in bu alıntıyı, muhtemelen Papa'nın Fatih'e yazdığı zannedilen hayalî, hatta uydurma bir mektuba verilmiş hayalî bir cevap olarak kurguladığını ya da devrinde ağızdan ağza dolaşan bir söylentiyi yazıya geçirdiğini tahmin edebiliyoruz. Nitekim yine aynı Papa'nın 1461'de yazdığı ama kesinlikle göndermediği mektubun orijinali bugün Vatikan arşivlerinde mevcut ama cevabına dair hiçbir kanıt ve bilgi yok elimizde. Mektup ayrıca 1469'da *Epistola ad Mahometem* (Mehmed'e Mektup) adıyla basılmış olup Fatih Sultan Mehmed bu basılı nüshasından okumuş olmalıdır onu. Okuduysa da gülüp geçmiş olmalıdır.

Papa, Fatih'i "Yeni Konstantin" ilan eder

Neden mi? Papa II. Pius'un elimizdeki mektubu aslında bir Hıristiyanlığa davet yazısıdır da ondan. Kimi davet ediyor? Fatih'i elbette. 'Şaşırmış mı bu Papa?' demeyin hemen. Gerçekten de şaşırtıcı olan, Papa'nın bu mektubunda İstanbul'u ele geçirmiş bu genç hükümdarın (Fatih o sırada henüz 30 yaşının içindedir) Hıristiyan kralların kesinlikle en büyüğü ve Roma İmparatoru'nun varisi olmaya en layık hükümdar olduğunu söylemiş olmasıdır.

Papa'nın iltifatları bitecek gibi değildir. Hızını alamayıp Fatih'i "Yeni Konstantin" olarak gördüğünü bile söyleyecektir. (Yani Bizans Kralı öldü, yaşasın yeni Kral!) Vaftiz olmayı kabul edecek olursa Fatih'in dünyanın krallığı tacını giymesi işten bile değildir. Sözün özü, Papa Fatih'e demektedir ki, Hıristiyan olup başımıza geç, seninle dünyayı fethederiz! Kendi sözleriyle aktarırsak:

> Bununla birlikte, sizi zamanınızın en büyük, en güçlü ve en meşhur insanı yapabilecek olan küçük ve önemsiz bir şeydir. Bunun ne olduğunu soracaksınız. Bulmak güç değildir. Uzun boylu araştırmanıza gerek yok. Vaftiz edilebileceğiniz bir avuç su [*aquae pauxillum*], dünyanın her yerinde bulunur.

Papa'ya göre her şey bu kadar kolaydır çünkü! Birkaç damla sudur bütün mesele! Ardından ikna turuna devam eder:

> Hıristiyan ayinlerine dönün ve İncil'e inanın. Bunu yapın, dünyada sizi ihtişam ve ululukta geçecek, güç bakımından denginiz bir hükümdar olmayacaktır. Söz veriyoruz: Sizi Greklerin ve Doğu'nun imparatoru olarak adlandıracağız. Şimdi cebren istila ettiğiniz topraklara o zaman hakkınızla sahip olacaksınız ve sizi hakimleri yapacaklardır. İslam şeriatını takip ederek muvaffak olmanız mümkün değildir. Fakat sadece Hıristiyanlığa dönün ve evrensel mutabakatla zamanınızın en büyük insanı olacaksınız.[5]

Fatih okumuşsa bile gülüp geçmiştir bu mektuba, demiştim. Gerçekten de bu mektubun görünürdeki muhatabı Fatih olsa bile, Papa'nın hedef tahtasında, bir türlü Haçlı seferine razı edemediği kendisine sözde bağlı Katolik krallıkları vardır. Onlara gözdağı vermektedir sizin anlayacağınız. Bana itaat etmezseniz, ben de gider, elin Müslüman'ından yardım alır, onunla dünyayı fethederiz, size de ihtiyacım kalmaz böylece, demek ister.

Lakin o yılların İtalya'sında Papa'nın sözünü dinlemeyen prenslikler eksik değildir. Hatta meşhur mektuptan birkaç yıl önce Papa'nın hasımlarından Ritnini Lordu Sigismondo Pandolfo Malatesta, Fatih'i ordusuyla beraber İtalya'ya davet etmek istiyor ve bir asker olarak onun ordusunda görev almaktan şeref duyacağını bildiriyordu, işin ilginç yanı, Lord Sigismondo'nun Fatih'le mektuplaşmalarının, sanata ve makinelere meraklı iki çağdaş liderin ilgilerini birbirine düğümlemesiydi.

Papa İstanbul'un fethinden sonra büyük bir şok yaşayan Katolik camiaya söz dinletemez olmuş, otoritesini yeniden tesis edebilmek için de ölümü gösterip sıtmaya razı etmenin bir yolu olarak Fatih kozunu oynamaya karar vermiştir. Eğer Türk padişahı Hıristiyan olursa Avrupa onun olacak, Fatih de Avrupa'nın "Yeni Konstantin"i sıfatıyla vaftiz edilecekti. Bu da İsa adına yönetimde bulunanlara ağır bir darbe indirecek ve alınlarında silinmez bir leke bırakacaktı. Fatih'ten herhangi bir cevap alamayan bu acar Papa'nın, bu defa kendisine bağlı devletleri uyandırmak için şantaja giriştiğini görüyoruz. Kuracağı ordunun başında bizzat çıkacaktı Haçlı seferine ve kendisine bağlı on binler peşinden akacaktı. Bu utanç da yetecekti devrin prenslerine.

18 Haziran 1464'de sefere çıktı Papa II. Pius. Ne var ki, anlaştığı kralların kendisini donanmayla karşılayacaklarını söyledikleri Ancona limanına ulaştığında üç beş ticaret gemisinden başka bir şey göremedi ortalıkta. Kan beynine sıçramıştı ki, şehirdekilerden, bir salgın hastalık sonucunda limanda toplanan ordunun telef olduğunu öğrendi. Fatih yalnız ordularıyla değil, talihiyle birlikte geliyordu.

Papa'nın öfkesinden çekinen Venedik Senatosu, gönülsüzce Haçlı ordusuna katılmak istediğini söylemişti; lakin işi epeyce ağırdan alıyordu. Neden sonra Venedik kuvvetleri Ancona'ya vardığında Papa'nın üç gün önce hayata gözlerini yumduğu haberiyle karşılaştılar. Bir Haçlı seferi, bu defa başlamadan sona eriyordu. Osmanlı fetihleri sınır taşlarını eritmeye devam ediyor, genç hükümdarın inanılmaz enerjisi sayesinde -ki bizzat kendi tarihçisi Tursun Beğ bile bu kadar fethi fazla (!) bulmuştu- her yaz mevsiminde Avrupa'nın sınırları yeni baştan çiziliyordu. O devirde 'Bu yaz sıra kimin evine gelecek?' kaygısının gündemde olmadığı bir batı Avrupa ülkesi bulmak için epeyce yorulmak gerekiyordu.

Papa II. Pius'un mektubunun arka planında, Braudel'in deyişiyle söylersek, şimşek hızıyla ilerleyen Osmanlı fetihlerinin Hıristiyan ahalinin aleyhine değil, lehine sonuçlar doğurmuş olmasının payı vardır. Ortodoks ve Katolik ihtilafı yüzünden yüzyıllarca birbirini yiyen Hıristiyan dünyası, yeryüzündeki en büyük Hıristiyan nüfusu barındıran bu İslâm devletinin onlara tanıdığı haklar ve serbestiyi gördükçe hayretten hayrete düşüyordu. Osmanlı idaresinin bu esrarengiz hoşgörüsüne bir mana veremiyor ve bunun üzerine Fatih'in gizlice Hıristiyan olup olmadığından şüpheleniyorlardı. Zaten Avrupa yüzyıllardır Doğu'dan çıkıp Hıristiyanlığı kurtaracak mevhum bir Hıristiyan Kralı (*Prester John*) beklemekteydi.[6]

Soru şuydu: Aranan Hıristiyan kral Fatih olabilir miydi acaba? (17. yüzyılda "Doğu'nun Kralı" beklentisi, kendisine yeni bir kutup arayacak ve bu defa Kudüs'te Mesihliğini ilan eden Yahudi hahamı Sabetay Sevi'ye yönelecekti.[7]) Anlaşılan, Papa bu mektubuyla 'Yoksa gizlice Hıristiyan oldu da haberimiz mi yok' fikrinin dayanılmaz cazibesine kapılmış, Fatih'e umutsuzca bir yoklama çekiyordu.

Göklerin mesajı

1473 yılında Avrupa semalarına bakanlar, Jüpiter ve Satürn 'yıldızları'nın birleştiğini gördüler hayretle. Göklerin bu mesajının sırrını çöze-

bilmek için İbrani bilgelerinin kapısını çaldıklarında aldıkları cevap, "ölüm" oldu. Dehşet içinde kalan İtalyan hümanistleri, İbranî bilgesinin kapısından öyle bir hışımla çıkmışlardı ki, bilgenin "ve diriliş" dediğini duymamışlardı bile. Ama kimin için ölüm ve kimin için dirilişti? Burası tam olarak belli değildi.

Bu tarihten tam 7 yıl sonra Fatih'in Arnavutluk'taki Avlonya limanından Gedik Ahmed Paşa komutasında sefere çıkardığı 100 parçalık bir donanma, İtalyan çizmesinin topuğuna tırmanıyor, Otranto'yu bir "köprübaşı" olarak Osmanlı vatanına katıyor ve Apulya kalesine tam 1,5 yıl yetecek kadar silah depoluyordu. Bu sırada 'Ebedî Şehir' (*Eternal City*) olma iddiasındaki Roma, yüzyıllardır şahit olmadığı bir sessizliğe bürünmüştü. Papa'nın emin bir yere kaçmak için gemileri limanda hazır beklettiği haberi bir rüzgâr gibi esiyordu Roma sokaklarında. Rivayetler arasında Türklerin elinin ulaşamayacağı bir yer aradığı da vardı.[8] Fatih'in nihai amacı, bir yandan Bosna ve Hırvatistan üzerinden karadan, öbür yandan da Otranto üzerinden denizden Roma'ya sıkıştırdığı Venedik güçlerini kesin sonuç alacağı bir meydan savaşında imha etmek ve Roma'yı ele geçirmekti.[9]

Papa'nın Hıristiyan olmasını teklif ettiği bu genç Sultan, mektuba seferleriyle cevap veriyor ve "Hıristiyanlığın efendisi" olmaya geliyordu. Ama bir farkla. Henüz genç bir hümanist iken İstanbul'un "barbarlar"ın eline düşmesinin "Homer'in ikinci ölümü" olacağını yazan Papa'ya inat, Fatih Sultan Mehmed, bu sırada elinde Homeros'un İlyada destanını tutuyordu.

Tabiatıyla Doğu'da bu iki yıldızın, Satürn ve Jüpiter'in birleşmesinin biraz farklı yorumlandığını bilmiyordu Roma'daki ruhaniler. Özellikle Çin mitolojisinde bu iki gezegenin gökte buluşması, Doğu ile Merkez'in birleşmesine yoruluyor, Doğu'nun dünyanın merkezi olacağına hamlediliyordu.[10] Bir başka deyişle, İstanbul'un fethinin anlamı göğe yazılıyordu. Velhasıl İstanbul, yüzyıllardır çarpık duran dünya eksenini yerine oturtmakla görevliydi. Yeni misyonu buydu. Doğu'yu merkeze alan ve

her ikisini de kucaklayıp üstüne çıkacak bir hamle olacaktı bu. Yüzyıllar öncesinden müjdelenen fethin anlamının, dört duvarın içine sıkışıp kalmış bir şehre güç kullanarak (kahren) girmekten ibaret olamayacağını en iyi bilenlerden birisi, kuşkusuz ki, Papa'nın mektubuna gülüp geçen genç hükümdarın ta kendisiydi.

Biliyoruz ki, Fatih bu tekliflere daha İstanbul'un fethinden bir yıl sonrasından başlayarak sürekli muhatap olmuştu. Özellikle Francesko Filelfo'nun Milano'dan gönderdiği 15 Mart 1454 tarihli mektubu ve methiyesindeki mısraları aynı hoşgörüyle okumuş olmalıdır ki, onun ricasını kırmayarak esir düşen kaynanasını ve iki baldızını serbest bıraktırmıştı. Filelfo mektubuna iliştirdiği medhiyesinde şunları yazıyordu Fatih'e:

Ey Emîr, fiilen şöhretini artırmak
Senin elindedir.
Ey Mehmet, Allah ve peder olan Hazret-i İsa
Büyük Allah'ın oğlu, senin gibi büyük
Bir Padişaha dininin gözünü ihsan eylesin
Zira o zaman bütün dünyanın Padişahı olacaksın.[11]

1 Montaigne, *Denemeler*, Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul 1979, Cem Yayınevi, s. 10. Sabahattin Eyuboğlu, *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*, Cilt 1, Söz Sanatları, Hazırlayan: Azra Erhat, İstanbul 1997, Cem Yayınevi, s. 639 vd.

2 Örnekler için ayrıca bkz. Peter Burke, *Montaigne*, Çeviren: Cemal Adla, İstanbul 2003, Altın Kitaplar Yayınevi, s. 72 vd.

3 Montaigne'in "Türkler", yani Osmanlılar hakkındaki görüşleri hakkında geniş bir özet ve değerlendirme için bkz. "*Montaigne ve Osmanlılar*" makalem: Kitap-hk, Sayı: 78, Aralık 2004, s. 68-74. Aynı makale bazı ilavelerle birlikte *Kır Zincirlerini Osmanlı* adlı kitabım içerisinde yer almıştır: İstanbul 2004, Ufuk Kitapları, s. 175-187.

4 Mektubun arka planı ve bir özeti için bkz. Franco Cardini, *Europe and İslâm*, Italyancadan çeviren: Caroline Beamish, Blackvvell, 2001, s. 133-134.

5 Zikreden: Richard W. Southern*, Orta Çağ Avrupasında İslam Algısı*, Çeviren: Ahmet Aydoğan, İstanbul 2001, Yöneliş Yayınları, s.100-101. Fatih'in ağzından ve onunla mülakat yapar gibi yazılmış sahte ve yakıştırma mektupların 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da bir moda haline geldiğini belirten Rhoads Murphey, aynı zamanda Osmanlıların yükselişinin de, gerileyişinin de Avrupalı bir çok okumuş yazmış şahsa,

giderek büyüyen bir "ekmek kapısı" açtığını söylemektedir. Dolayısıyla burada Papa'ya hitaben Fatih'in ağzından yazıldığı söylenen sahte mektubun izini bulduğumuz gibi, Osmanlı 'inhitatı' söyleminin Avrupa'daki gücü ve yaygınlığıyla ilgili bir ipucunu da yakalamış oluyoruz. Bkz. Rhoads Murphey, "*Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı iç ve dış siyaseti*", Osmanlı, cilt: 1, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yay, s. 239 ve 240. Aynı konuda bir başka vurgu için bkz. M. C. Şehabeddin Tekindağ, "*Papa Pius II. un Fâtih Sultan Mehmed'e gönderdiği mektup hakkında düşünceler*", *Fethin 511 inci Yıldönümü Konferansları*, İstanbul 1964, Baha Matbaası, s.48-49.

6 Nitekim Vasco da Gama 1498'de Hindistan'a ulaştığında kendilerini buraya hangi şeytanın attığı sorusuna, "Hıristi-yanları ve baharatı bulmak için geldik" diye cevap vermişti. Bkz. Salih Özbaran, Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı, İstanbul 2004, Kitap Yay, s. 35. Avrupalı yöneticilerin kendilerini Müslümanlardan kurtara-cağına inandıkları Asya'da veya Afrika'daki 'yitik' Hıristiyan Kral olarak peşine düştükleri Prester John'un efsanesi hakkında bkz. Jour-neys into Past: Lije in theAge of Exploration, Reader's Digest, 1994, s. 7-8 ve 126; David Arnold, Coğrafi Keşifler Tarihi (1400-1600), Çeviren: Osman Bahadır, İstanbul 2001, Yöneliş Yayınları, s. 35.

7 Sabetay Sevi ve Mesihliği ve "Prester John" efsanesinin ona tatbiki hakkında bilgi için bkz. Cengiz Şişman, "*A Jevvish Messiah in the Ottoman Court: Sabbatai Sevi and the Emergence of a Judeo-İslâmic Community* (1666-1720)", Harvard Üni.'ne sunulan basılmamış doktora tezi, 2004. Efsanevî kral "Prester John"un Mandeville'in eserinde aldığı anlamlar üzerine bkz. Matthew Dimmock, New Turkes: Dramatizing İslâm and the Ottomans in Early Modern England, Ashgate: 2005.

8 Halil inalcık, "*Osmanlı tarihinde dönemler: Devlet-toplum-ekonomi*", Editörler: Halil inalcık ve Günsel Renda, Osmanlı Uygarlığı 1, İstanbul 2003, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 86; Daniel Goffman, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, Cambridge University Press, 2002, s. 138 ve Cla-rence Dana Rouillard, The Türk in Frendi History, Thought, and Literatüre (1520-1660), Paris 1938, s. 27. Yazar, Otranto kalesi düştükten sonra Papa'nın Alplerin ötesinde 'güvenli bir yer'e (muhtemelen Fransa'ya) sığınmayı planladığını söyler. Otranto'nun fethi daha bir yılını bile doldurmadan bu defa Roma'ya Fatih'in vefat haberi ulaşır. Bu haber bütün Avrupa'da Türklere karşı büyük bir zafer kazanılmış kadar coşkuyla kutlanmıştır. Hatta Roma'da bir hafta boyunca Saint Angelo kalesinden atılan toplar, endişe içindeki halka Türk tehdidinden kurtuluşlarını müjdelemiştir.

9 Reşat Paşakay ve Halis Evrenos, "*Fatih Sultan Mehmed'in italya seferi planı*", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi: Dün/Bugûn/Yarın, Sayı: 19, Ağustos 1998, s. 63.

10 VVolfram Eberhard, *Çin Simgeleri Sözlüğü*: *Çin Hayatı ve Düşüncesinde Gizli Simgeler,* Çev: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul 2000, Kabala Yay, s. 154-155.

11 V L. Mırmıroğlu, *Fatih Sultan Mehmet ve Francesko Filelfo*, İstanbul 1956, İstanbul Matbaası, s. 21-22.

Fatihin Bizanslı aydınlarla ilişkisi

Fatih'ten çıkılarak nerelere varılmaz ki?

NECİP FAZIL KISAKÜREK

Rönesans'ı Bizanslı aydınlar mı başlattı?

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra Bizanslı bilim adamı ve filozofların Avrupa'ya kaçtığı ve orada Rönesans'ı başlattıkları söylentisi epeyce yaygındır ama ne yazık ki, doğruluğu, yaygınlığıyla ters orantılı olduğunu söylemek zorundayız. Bu konuda ezber bozan ilk çalışmalardan birisi, vaktiyle Sevim Tekeli tarafından yapılmıştı.[1] Tekeli'ye göre o dönemin Bizanslı aydınları, bırakın Osmanlı'ya bilgi ve kültür transfer etmeyi, onlar aracılığıyla Doğu klasiklerini, mesela Beydeba'nın Kelile ve Dimne'sini Arapçadan Yunancaya çevirtmek için ter döküyorlardı.

Yakınlarda bu konu üzerinde bir makale kaleme almış olan Prof. Bekir Karlığa'nın tespiti ise daha nettir:

> Bizans'tan İtalya'ya giden bilgin ve düşünürler arasında ikinci sınıf denebilecek kimse [dahi) yoktu. Onlar, Rönesans'ı hazırlamaktan ziyade Batı'da Grekçe öğretmenliği yaparak geçimlerini sağlıyorlardı. Zaten Batılı aydınlar için de onların ilgi çeken yönleri Grekçe bilmeleriydi... 1453'ten sonra İtalya'ya giden BizanslI bilim adamları, Türkler'den kaçan mülteciler değil, Venedik egemenliğinde bulunan adalardan gelen öğrencilerdi.[2]

Aynı yazar bir başka yerde ise şu cümleleri dillendirmektedir:

> Uzun ve görkemli tarihi boyunca Bizans'ta evrensel çapta kaç bilgin ve düşünür yetişmiştir ki bunların arta kalanları İstanbul'un fethi ile birlikte Batı dünyasına gidip Rönesans gibi tarihin akışını değiştiren önemli bir atılım başlatmış olsunlar? [3]

Şimdilerde artık uzmanlarca ciddiye alınmayan bu iddiayı ülkemizde inatla tekrar edenlerin nesli tükenecek gibi değil ne yazık ki. 'Rönesans'ı Avrupa'ya kendi ellerimizle teslim ettik ya, yazıklar olsun bize' tarzında evlere şenlik bir mantık yürütüyor bu sevimli zatlar.

İsterseniz şöyle bakmayı deneyelim konuya:

Bir kere Fatih'in fethettiği şehir, ne kütüphanesiyle, ne de okulları ve bilimsel çevresiyle o İmparator Jüstinyen devrindeki görkemli Konstantinopolis'dir. O parlak devir, Abbasi fetihleriyle birlikte sönmüş, 1204 yılındaki Latin istilasıyla kararmıştı ve nihayet Osmanlıların 1329 Pelekanon Savaşı'ndan başlayarak[4] güneyden ve doğudan sıkıştırması üzerine son hayatiyet ışıkları da sönmek üzere olan bir kadim imparatorluk fosili manzarası arz ediyordu. Yine de Konstantinopolis'de ilahiyat, Skolastik felsefe, Yunanca ve Latince ile edebiyat başta olmak üzere bazı kültürel alanlarda Avrupa'da unutulmuş bir eski öğretim geleneğinin varlığını koruduğu biliniyor. İşte Fatih'in İstanbul'u fethettiği zaman şehirde karşılaştığı birkaç bilim adamı ve düşünür, bu kadim geleneğin kılıç artıklarını temsil ediyordu.

Dolayısıyla bu Bizanslı aydınların olsa olsa Avrupa'ya, İstanbul'da mekân tutan Doğu Hümanizmini ve Skolastik düşünceyi, bir miktar da Yunanca bilgisini aktarma ihtimalleri vardır ki, bilindiği gibi Rönesans, bunlardan çok başka temeller üzerinde yükselecektir. Yani isteseler de Bizanslı âlim ve düşünürlerin Avrupa Rönesans'ını ateşleme kudretleri mevcut değildi. Hani derler ya, kelin merhemi olsa, kendi başına çalarmış, bizimki de o hesap.

Son Bizans hanedanının akıbeti

Öte yandan tarihçilerimiz arasında "Osmanlılar İstanbul'a girdikten sonra Bizans imparatorluk ailesine ne oldu?" sorusu nedense pek sorulmaz. Sanki hanedan ailesi ya toptan kılıçtan geçirilmiştir ya da ortalıktan kaybolmuş veya Avrupa'ya kaçmışlardır diye düşünülür.

Hayır, Bizans'ı yönelen son imparatorluk ailesi Paleologoslardan bazıları Osmanlı idari bünyesine katılmış ve ileriki yıllarda komutanlık ve vezirliğe kadar yükselmişlerdir. (Burada hatırlatmamız gerekir ki, Paleologos hanedanı, Bizans'ın başında bulunan Kantakuzen hanedanının inkırazı üzerine Mora despotluğundan kalkıp Konstantinopolis'in üzerine yürümüş ve imparatorluğun başına geçmiş 'yabancı' bir hanedanlıktır.)

Mesela İstanbul Aksaray'daki Millet ve Vatan caddelerinin kesiştiği noktada yer alan ve mimarisiyle bana hep Bursa camilerini hatırlatmış bulunan Muratpaşa Camii, Müslüman olduktan sonra ismini Has Murad Paşa'ya çeviren ve Rumeli Beylerbeyi iken Düzmece Mustafa olayında, yani bir Osmanlı hanedan kavgasında Fırat nehrinde boğularak ölen[5] hanedandan bir Bizanslının eseridir. Keza sonraki yıllarda Sadrazam olarak Mesih Paşa (ölümü: 1501) adıyla tarihlerimize geçmiş olan zat da bir Bizanslı hanedan mensubudur.[6]

Osmanlı bu; ırka, kökene, kılık kıyafete kafasını takmaz; nazarları doğrudan doğruya kafanın ve gönlün içine yönelirdi. Dolayısıyla Bizans imparatorluk hanedanı mensupları, zaman içinde Osmanlı bünyesinde erimiş gitmiştir. Kim bilir, onların soyundan gelenler hangi şehrimizde, hangi sokağımızda ikamet etmektedirler bugün?

Her neyse... Biz son Bizanslı bilim adamı ve filozoflara dönelim ve Fatih'in ilgilendiklerini sırasıyla inceleyelim.

Fatih'in Bizanslı aydınları

1.*Plethon*

Birinci sırada, Bizans'ın son büyük filozofu kabul edilen Georgios Ge-

mistos Plethon vardır. 1360'da İstanbul'da doğmuştur ama Paleologoslar gibi Mora yarımadasındaki Mistra şehrinde yetişmiştir. İstanbul'un fethinden bir yıl önce ölen Plethon, fanatik denilebilecek derecede Eflatuncu fikirlere sahiptir ve zaten ismini de özellikle Eflatun'a (Platon) benzeterek koymuştur derler.[7] "Bizans Yeni-Eflatunculuğu" adı verilen bir felsefe ekolünün son büyük defans hattını kuran Plethon, Bizans'ı saplandığı bataklıktan kurtaracak olan felsefenin, eteğine Zerdüştlük ve Epikürcülüğün şöyle bir dokunup geçtiği Eflatun'unki olduğuna inanıyordu. Nitekim bu 'sapık' fikirleri yüzünden kovuşturmaya uğramış ve aforoz edilmişti. Hatta bir kitabı İstanbul'un fethinden sonra Patriğin eline geçmiş, eseri hayretler içerisinde okuyan Patrik, sonunda onun yakılmasını emretmiştir. Bugün bu eserinden geriye sadece bazı sayfalar kaldığı biliniyor.[8] Daha da şaşırtıcı olan nokta şudur: Bu kitabın tamamını biz Arapça bir çevirisinden okuyabiliyoruz aslı yakılsa da. Yani daha o zamanlar Müslümanlar bu yakılan kitabı Arapçaya çevirip incelemişler, belki de farkına varmadan korumaya almışlardır. (Yunancadan çevrilen bu yazma eser, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde Fatih Sultan Mehmed için yapılan tercümeler arasında bulunmaktadır.)

Bu kitap niye yakılmıştır peki? Eserinde İslamiyeti reddetmiyordu ve ondan açık açık etkilenmişti bir; bazı 'pagan' fikirlere[9] açıktı iki. İslamiyet ile Hıristiyanlığı eşit kabul etmesi dahi yetiyordu kilise tarafından dışlanmasına. Mesela günde beş vakit ibadet vardı bu yeni dinin ilmihalinde! Ve Bizanslıların 'kâfir' dediği Osmanlıların memleketinde, özellikle Bursa ve Edirne'de sık sık gezilere çıkmış ve Müslüman alimlerle diyalog kurmuş olduğu için önyargılarını olabildiğince inceltme imkânını bulmuştu. Hatta rakipleri, kendisinin Müslüman olduğuna dahi inanmışlardı.[10] Plethon'un İslamiyet ile Hıristiyanlığın birbirine zıt dinler olmadığı yolundaki kitabının Arapça çevirisinin, Fatih'in kütüphanesinde bulunması, onunla bir ilişkisi olduğuna delil sayılabilir, çünkü bir söylentiye göre Plethon, fetihten önceki yıllarda Edime Sarayı'nda kalmış ve bir Yahudi hocadan ders almıştı. Bu sırada aynı sarayda bulunan Fatih'le tanışmış olması sürpriz sayılmamalıdır.

2. *Amirutzes*

İkinci sırada coğrafyacı ve filozof Georgius (Yorgo) Amirutzes var. Fetihten sonra kaçmayıp İstanbul'da kalmayı tercih eden Amirutzes, kendi dindaşları tarafından "hain" olarak damgalanmıştır ya, o buna aldırmayarak çok sevdiği ve saydığı Sultan Fatih'e hizmete devam etmiştir. Vaktiyle Katolik ve Ortodoks kiliselerinin uzlaştırılması uğruna nefes tüketmiş olan Amirutzes, felsefe ve coğrafya konularında padişahın danışmanlığını da üstlenmiştir. Fatih döneminde Osmanlı sarayının bir tür 'Batlamyus Araştırmaları Merkezi'ne dönüştüğünü ben değil, dönemin uzmanlarından Jerry Brotton söylüyor. Mesela kadim dünyanın allâme coğrafyacılarından kabul edilen Batlamyus'un *Almagest*'ini Arapça ve Türkçeye tercüme girişimlerinin başında görürüz onu ve oğlunu. Müslüman olduktan sonra Mehmed adını almış olan oğlu da, İncil'i Fatih'in emriyle Türkçeye çevirmiş olan bilgili, aydın bir şahsiyettir.[11]

3*. Trabzonlu Yorgo*

Fatih'in cazibesine kapılan üçüncü Bizanslı aydın, bir Trabzonludur: Onun adı da Georgius, yani Yorgo. Ortodoksluktan Katolikliğe geçmiş ve İtalya'da tamamlamıştır kariyerini. Tam 4 papanın hocalığında bulunmuş tecrübeli bir din adamı olan Trabzonlu Yorgo'nun Fatih'le samimi ilişki kurması da oldukça enteresan bir temele dayanır. Onun kafasında bir "evrensel imparatorluk" kurulması fikri vardır ve İstanbul'un fethinden sonra daha net olarak görmüştür ki, bu fikri ancak Fatih ve başında bulunduğu Osmanlı Devleti gerçekleştirebilir. Onun için tercihini genç sultandan yana kullanmıştır. Hatta Batılı kaynaklara bakılırsa, Papa'nın onu, Fatih'le "entelektüel flörtü"nden dolayı tutuklatıp hapse attırdığını biliyoruz.[12] Velhasıl, bu Yorgo da, Fatih'in benzersiz vizyonundan etkilenen Bizanslı aydınlardan biriydi.

4. *Kritovulos*

Son olarak zikredeceğimiz Bizanslı aydın, yine bir hemşehrimiz, İmrozlu (Gökçeadalı) Kritovulos'tur. Tarihçidir kendisi. Basiretli, ileriyi

gören bir aydın olmalı ki, daha 1444 yılında Bizanslı bir arkadaşına, Osmanlıların karşısında hiçbir kuvvetin duramayacağını söyleyebilmiştir. Ve fetihten sonra Fatih'in kendisini, doğum yeri olan İmroz adasına vali tayin ettiğini görüyoruz, 10 yıl sonra ise İstanbul'a aldırdığını. Bundan sonraki kariyerinde onu Fatih'in resmî tarihçisi olarak göreceğiz. Yazdığı değerli tarih[13] bize 'Ufukların Sultanı'nın bilinmeyen ve bizim tarihçilerimizin içeriden baktıkları için gözden kaçırdığı taraflarını anlatması bakımından çok kıymetli veriler içerir.[14]

Yukarıdaki örneklerden de anlıyoruz ki, Bizanslı seçkinler, fetihten sonra sağlıklı Osmanlı toplumunun bünyesinde erimiş ve onun engin kurmak için sürüp ektiği gül bahçesine karışıp gitmişlerdi. Nitekim Kınalızade Ali'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sinde sözünü ettiği gibi, Kanuni devrinde Farabî'nin ideal devleti, yani erdemli şehri nihayet Osmanlı'nın ellerinde hayata geçirilmişti.

Belki de bugün onların torunları aramızda dolaşmaktadır. Kim bilir...

1 Sevim Tekeli, *Modern Bilimin Doğuşunda Bizans'ın Etkisi*?, Ankara 1975; Süleyman Hayri Bolay, "Bizanslı âlimlerin İstanbul'dan kaçmaları ve Rönesans'ı başlatmaları meselesi", *Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe*, Ankara 2005, Akçağ Yay, s. 275.

2 Bekir Karlığa, "Rönesans'ı Bizans'tan giden bilgin ve düşünürler mi gerçekleştirmişti?", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 12, İstanbul 2004, s. 16-17.

3 Muhsin öztürk, "Rönesansı Bizans değil Endülüs tetikledi", *Aksiyon*, Sayı: 442, 26 Mayıs 2003.

4 Bugünkü Gebze-Eskihisar civannda cereyan eden bu kritik savaş, Osmanlı Devleti'ne Bursa'dan sonra İznik'in fethinin yolunu açmış ve onu Bizans'ı tehdit eder bir konuma yükseltmiştir. Bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı tarihinde dönemler: Devlet-toplum-ekonomi*", Hazırlayanlar: Halil İnalcık ve Günsel Renda, Osmanlı Uygarlığı, Cilt: 1, İstanbul 2003, Kültür Bakanlığı Yayınlan, s. 59.

5 Bkz. "Osmanlı tarihinden ibretli fıkralar*", Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2865. Meçhul yazar, bu seferi Akkoyunlu seferi olarak zikretmektedir.

6 Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, c. II: Fâtih Sultân Mehmed Devri, 1451-1481 (Hazırlayan: M. Hüdai Şentürk), Ankara 2003, Türk Tarih Kurumu Yay., s. 184-185. Yaklaşık olarak aynı bilgileri tekrarlayan bir sadrazamlar tarihi için bkz. Osmanzade Tâib Ahmed, Hadikatü'l-Vüzerâ (Der Garten der Wesire), Freiburg, 1969, tıpkı basım, s. 19-20. ilginç olan husus, gerek Mustafa Âli'nin, gerekse Osmanzade Tâib'in Mesih Paşa'nın etnik kökenini belirtmeye ihtiyaç duymadan, "kudemâ-yı erkân-ı devletten", yani eski devlet adamlarından olduğunu söylemekle yetinmeleridir. Velhasıl, Osmanlı aydınları arasında etnik köken ne sorulur, ne de gündeme getirilirdi. Birisi 'Osmanlı' olduktan sonra bu, bir 'mesele' değildi çünkü. Mesih Paşa hakkında sulandırılmış bir anlatım örneği için bkz. Nazım Tektaş, *Sadrâzamlar: Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı*, İstanbul 2002, Çatı Kitapları, s. 79-80.

7 Konstantinopolis'in Yeni-Eflatuncu fikirlerle tanışması, genellikle, Arapların fethinden sonra İskenderiye Mektebi'nin son hocalarından Stephanus'un aldığı davet üzerine Konstantinopolis'e gelmesiyle başlatılır. Bkz. Philip Merlan, *"Alexandrian School", Encyclopaedia of Philosophy,* Editör: Paul Edwards, c. 1, New York: Macmillan, 1967, s. 75. Hatta ona Eflatun'un reenkamasyonu gözüyle bakıldığı da söylenir.

8 Bkz. Steven Runciman, "Byzantium: The last phase", History: A Meridian Periodical, No: 4, May 1961, s. 18-19.

9 Bir çeşit güneşe tapınma etrafında oluşan bir din fikri olduğuna dair Cemal Kafadar'ın aktardığı bilgiler için bkz. Haz.: Cafer Çiftçi, Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu: Bildiri Kitabı, Bursa 2005, Osmangazi Bel. Yay., s. 251. Filozof ve ilahiyatçı Plethon'un 'pagan' fikirlere eğilimi için bkz. Warwick Ball, *Rome in the East; The Transformation of an Empire*, Londra ve New York 2002, Routledge, s. 445.

10 James Sightier, "Codex "B" - Its History", http://www.scionofzi- on.com/codex B.htm

11 A. Süheyl Ünver, *Istanbul Risaleleri* 4, Hazırlayan: Ismail Kara, Istanbul 1995, Istanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür işleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 113.

12 Jerry Brotton, *The Renaissance Bazaar. From the Silk Road to Michelangelo*, Oxford University Press, 2002, s. 63.

13 Kritovulos'un Rumca yazdığı tarihin Karolidi Bey tarafından yapılan Osmanlıca bir tercümesi vardır. Bu eserin bir sadeleştirmesi Muzaffer Gökman tarafından yapılmış ve yakınlarda yeniden basılmıştır: *İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1999, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

14 Yukarıda zikrettiğimiz 4 Hıristiyan aydın ve Fatih'le ilişkileri konusunda derli toplu bilgi için şu internet kaynağına bkz. Pedro Badenas, "The Byzantine intellectual elites at the court of Mehmet Fatih: Adaptation and identity", www.filol.csic.es/departamentos/bizantinos/mehmet.html

Fatih İstanbul'da bir Rum Akademisi açtırmıştı!

"Doğu" ve "Batı" kavramlarının onulmaz karşıtlığını reddetmek, gözlüklerimizi çıkarıp atmak, çıkarsız, ama sorumlu ve açık bir bakış açısı edinmek, birçok yönüyle bizimkini andıran İslam toplumunu uzaklığın ve bilginin sağladığı avantajlardan yararlanarak gözlemlemek bence en geçerli seçenektir.

JUAN GOYTİSOLO[1]

Dünya Kupası'ndaki şutlarla İsrail'in Filistin halkına yönelen bombaları aynı aynada patlıyor. Şemdinli davasının sonuçlanması ile Petersburg'daki Beyaz Geceler çakışıyor. Guantanamo ile döviz krizini, Ankara'da kaybolan Piton haberleriyle Said Nursi'nin kayıp cenazesinin akibetini kucak kucağa tartışıyoruz.

İyi de bunlara bakan bir uzaylı ne düşünecek, bu karmakarışık gündemin içinden nasıl bir mantık istihsal edecektir?

Bu olayları tek bir doğrultuya ve mantığa indirgemek ne kadar mümkün ve geçerli bir şeyse, tarihteki herhangi bir dönem için verdiğimiz katı yargılar da o kadar mümkün ve geçerlidir. Biz gözümüzün önünde cereyan eden olaylar hakkında hüküm vermekte bunca zorlanıyorken, geçmişteki olaylar hakkında nasıl bu kadar kesin ve toptan hükümler verebiliyoruz? [2] Anlamak hakikaten kolay değil.

Geçmişte farklı ülkelerde cereyan eden olayları birbiriyle alakalarını, sebep-sonuç ilişkilerini kurarak anlatmak ve belli bir mantığa göre açık-

lamak için icad edilmiş yöntemlerden biridir “karşılaştırmalı tarih". Bu suretle bir coğrafyada vuku bulmuş olaylar ile bir başka coğrafyadakiler arasında irtibat kurarak tarihin tek taraflı okutulmasının ve insanların birbirine düşman kesilmelerinin önüne geçilmek istenmekte, dolayısıyla bu yöntem halka halka genişletildiği zaman bir ‘küresel tarih’in sınırlarına dokunulmaktadır.

Mesela Rönesans hemen tamamen Avrupa’ya özgü bir oluşum olarak anlatılır. Oysa burada kulağını birkaç kez çınlattığımız İngiliz tarihçi Jerry Brotton’un çıkarttığı karşılaştırmalı zaman tablosuna baktığımızda durumun bildiğimizden epeyce karmaşık bir manzaraya sahip olduğu görülecektir. Beraber bir göz atalım isterseniz:

1450 Gutenberg matbaayı icad eder.

1453 İstanbul'un fethi.

1478 İspanya’da Engizisyon kurulur.

1481 Fatih’in ölümü.

1488 Ümit Bumu’nun bulunması.

1492 Kristof Kolomb’un Amerika’yı keşfi; Endülüs’ün yıkılışı.

1513 Portekiz Hürmüz adasını ele geçirir ve ertesi yıl Çin’e ulaşır.

1516 Yavuz’un Memluk seferiyle Osmanlı da Hint Okyanusu’na ulaşır.

1521 Macellan Pasifik’i keşfeder.

1526 Kanuni, Mohaç zaferiyle Avrupa üzerine yürümeye devam eder.

1536 Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı Osmanlı-Fransız ittifakı kurulur.

1543 Kopernik’in kitabı yayınlanır; Sinan Şehzade Camii’ne imza atar...[3]

Gördüğünüz gibi bu bir oyun gibi; hatta dans gibi. Daha doğrusu tarihin dansı...

Eğer İstanbul'u fethiyle Engizisyon arasında yahut Portekiz'in Hint Okyyanusu'na açılışı İle Yavuz'un Suriye ve Mısır seferleri arasında bir bağ, görmüyorsanız, halta Sinan'ın Kopernik'le eşzamanlı olarak beyin hücrelerini öldürdüğünü bilmiyorsanız tarihi nasıl anlayacak, onun içindeki büyük ritmi nasıl kavrayacak ve bu çok yönlü ve çok katlı olayları bir büyük akış tablosuna nasıl yerleştireceksiniz? O Sinan ki, Mağlova kemerinin inşaatı devam ederken çıkan Roma mimarisinden parçalara hayranlıkla bakmıştır. Bu, Rönesans'ın ana hareketi olan klasiklere hayranlık duymaktan farklı bir davranış mıdır?

Velhasıl, Osmanlı tarihini çevresindeki gelişmelerden bağımsız bir şekilde düşünemezsiniz. Eski dünyanın tam göbeğinde kurulan bir imparatorluğun, çevresindeki dünyanın hareketlerinden bir cerrah titizliğiyle kopartıldığı mevcut tarih yazıcılığından uzaklaşıp geçmişe daha bir ciddiyetle bakmakta büyük fayda vardır.

Mesela Fatih'in İstanbul'a davet ettiği Constanzo de Ferrara'nın "Oturan Kâtip" adlı resminde Doğu minyatürü etkisi bulunduğundan ve bu resme Behzat adlı İranlı bir nakkaşın bir başka resimle misilleme yaptığından haberdar mıyız? Üstelik de 'Batılı' Ferrara'nın resminde Doğu minyatürünün etkileri, 'Doğulu' Behzat'ın resminde ise Batı resminin etkileri ortadayken, yani İstanbul'un dünya kültür başkentliğine en ziyade yaklaştığı anlardan birinin Fatih'in dönemi olduğu bilinirken, Osmanlı'yı Rönesans'daki gelişmelerden kopuk, dünyadaki gelişmelere bigane bir tarzda ele almanın herhangi bir sağlıklı tarafı olabilir mi?

Jerry Brotton'u biraz sabırla dinleyelim bu defa:

> 1470 ile 1480 arasında İtalyan sanatçı Constanzo de Ferrara İstanbul'u ziyaret etti ve ilhamlarını İran ve Osmanlı sanatının sanatsal uylaşımlarından aldığı bir dizi güzel resimler ve çizimler üretti. *Oturan Kâtip* adlı resmi çizen kalem ve boyası, üst sağ köşede yer alan Arapça yazıyla

tamamlanmış olup bir Osmanlı kâtibinin içeriden bir incelemesidir. Katibin zengin giysisinden altın küpesine varıncaya kadar ayrıntılara gösterilen dikkat, İslamiyetin suret yapmaya dair ilkelerinin Constanzo tarafından benimsendiğini gösterir. Bu bir özümleme sürecidir; bu dönemde Bellini'nin *Saint Mark Preaching in Alexandria*'sının birçok örnekten sadece birisi olduğu, 'Oryantal' figürlerin sahnelere dahil edildiği geç 15. yüzyılın daha büyük ısmarlanmış resimlerinin tekrar süzgeçten geçirilmesidir. Üsluplar ve etkilerin sanatsal değişimlerinin bazı işaretleri, *Türk Giysili Bir Nakkaşın Portresi* adlı eserinde 15. yüzyılda yaşamış İranlı ressam Behzat tarafından yapılan Constanzo'nun çiziminin, ondan birkaç yıl sonra çizilmiş olan değerli bir kopyasında görülebilir. Behzat Italyan çağdaşından bazı şeyler öğrenirken, ustalıklı bir şekilde resimdeki kâtibi ressama dönüştürmüş, Constanzo'nun kopya ettiği orijinal İslâmî türden portre üzerinde hassas bir şekilde çalışmıştı. Her iki sanatçı, ötekinin estetik yeniliklerini benimsemiş, böylece eserler, kesin olarak 'batılı' veya 'doğulu' denilemeyecek bir kıvama gelmiştir.[4]

Yeniden başa dönelim.

Aslında yukarıdaki zaman tablosunda es geçilen önemli bir nokta vardı. "Osmanlı" denilince yalnızca devlet merkezli ve Müslümanların bilimsel, sanatsal ve teknik başarıları anlaşılıyor. Oysa pekala biliyoruz ki, Osmanlı, pek çok milleti, dini ve mezhebi barındırıyordu bünyesinde. Peki bu 'öteki' adamlar hiç mi bir şey üretmediler? Veya ürettiyseler bu üretim kimin hanesine artı olarak yazılmalıdır? Osmanlı'dan başka bir 'şey' miydiler ki, onları ısrarla dışarıda tutuyoruz? Yoksa Osmanlı, Osmanlı sınırları içindeki her şeyi kapsamıyor muydu?

Biliyorum, sorularımla başınızı ağrıttım ama bu istifhamları samimiyetle göğüslememiz gerekiyor. Mesela Fatih'in ısrarla İstanbul'un fikir hayatını canlandırma çabalarından bahsedilirken unutulan bir nokta vardır. O bir yandan medreseler açarken, öbür yandan ciddi bir nüfusa sahip Rum gençlerinin de eğitimine önem vermiş, bu yüzden Patrik Gennadius'un Bizans döneminde var okluğunu bildiğimiz "Pandidek-

terion” adlı akademiyi canlandırma teklifine gayet olumlu bakmıştı. Ve bu akademinin başına, Bizans dönemi İstanbul'unun meşhur hocalarından Malhaeos Kamariotis getirilmiş, hoca 1489 veya 1490'daki ölümüne kadar görev yapmıştı. Bu akademide, Bizans zamanındaki akademide olduğu gibi, eski Yunan edebiyatı, belagat ve Ortodoks ilahiyatı dersleri okutuluyordu.

Peki Fatih bu 'gâvur akademisi"ne neden izin vermişti? Cevabı gayet basit olmalı: Papalığın Rumları nüfuzu altına almasını engellemek için! [5]

Velhasıl, Fatih’in büyük İstanbul projesi (BİP), şimdilerde pek bir özendiğimiz Avrupa Kültür Başkentliğinin fersah fersah ötesinde bir büyük hedefe kilitlenmişti: Dünya Başkentliği. Bunun için olanca nefesiyle bütün yelkenleri şişirmeye çalışmıştı. Nefesi bize kadar ulaşmıyorsa kabahat onun değil elbette.

1 Juan Goytisolo, “Ispanya'daki Arap kültürü incelemeleri üzerine gözlemler”, Juan Goytisolo: *Yeryüzünde Bir Sürgün*, Hazırlayan: Neyire Gül Işık, İstanbul 1993, Metis Yayıncılık, s. 130-131, Goytisolo buradaki düşüncelerini, Arap kültürünün İspanyol kültürü üzerindeki etkileri açıkladığı bir konuşmasında da dile getirmiştir. Bkz. Nedim Gürsel, *Yüzyıl Biterken*, İstanbul 1999, Kavram Yayınları, s. 36-42.

2 Zaman, 13 Ağustos 2001 (Akademi Sayfası).

3 Jerry Brotton, *The Renaissance Bazaar. From the Silk Road to Michalengelo*, Oxford University Press 2002, 221 vd.

4 Brotton, age, s. 138-139.

5 Dimitris Dialetis, Kostas Gavroghi, Manolis Patiniotis, "The sciences in the Greek speaking regions during (be 17 th and 18 th centuries: The process of appropriation and the dynamics of reception and resistance”, Editör: Kostas Gavroghi, *The Sciences in the European Periphery during the Bhlightenment*, Dordrecht/Boston/London 1999, Kluwer Academic Publishers, s. 46.

Fatih, Homeros'u okudukça...

Tarihimiz,... yapay bir uydu gibi
çevremizde dolanıp duruyor.

JEAN BAUDRİLLARD

Tarihin şiir olduğu da söylenmiştir, bir kurgudan ibaret olduğu da. Metinlerin haricinde tarih diye bir şeyin olmadığı da iddia edilmiştir, tarihin insanlığın ilerlemesinin hikâyesi olduğu da. İyi bir İbn Haldun okuru olan Fustel de Coulanges, üstadının uyarısını can kulağıyla dinlemiş olmalıdır. Tarih, her şeyiyle insanın dünyasının aydınlatılmasına adanmış bir disiplindir. Bu bakımdan fütürolojinin, geleceği araştıran disiplinin tersidir. Başka bir deyişle söyleyecek olursak, tarih, geçmişe dair kehanetlerde bulunmak da dâhil, bir bakıma geçmişin gölgelerine yöneltilmiş bir araştırma projektörüdür. Tabiatıyla tarihçinin elindeki projektör, halihazır teknolojinin damgasını taşır. Öyleyse "bugün", geleceğe doğru uzanırsa fütürolojiye, geçmişe doğru uzanırsa tarihe ebelik yapacaktır.

Çağımızın baba tarihçilerinden Eric Hobsbawm da, bütün Marksist arkaplanına rağmen, Marx'ın değil de İbn Haldun'un tarih tanımını tercihe şayan bulur. Çünkü İbn Haldun, 600 yıl önce tarihin boyut ve ufuklarını, hem yapı, hem de süreç olarak kavramış, tarihin konusunu adeta "değişimin dansı" olarak tespit etmiştir. *Mukaddime*'de tarihin ve tarihçinin görevini şöyle ortaya koyar:

> Bundan dolayı bu ilimle [tarih] meşgul olan [kişi, yani tarihçi), sosyal kaide ve kanunları varlığın tabiatlarını ve kavimlerin, ülke ve asırların

> hallerini, hadiselerin cereyanlarını, ahlâk ve âdetlerin, akide, din ve mezheplerin ve diğer hallerin değişmekte olduğunu ve bu hallerin, değişmelerin tesirlerini bilmeye, bunların geçmişteki hâl ve durumları ile hâlihazırdaki durum ve halleri arasındaki başkalıkları ve birbirine uygun olan ve olmayan cihetlerini anlamaya, hal ve hadiselerin birbirine uymasının ve benzeyişlerinin ve başkalıklarının sebep ve illetlerini incelemeye, devletlerin, millet ve dinlerin usûl ve kaidelerini ve zuhurlarının başlangıç hallerini ve meydana çıkmalarının sebeplerini ve değişmelerini icab ettiren âmilleri, bu devletleri idare edenlerin hallerini ve haberlerini bilmeye muhtaçtır. [1]

Mukaddime müellifi, bu efradını cami, ağyarını mâni tanımdan sonra tarihçilere, ellerine geçen rivayetlerde (haber) kendilerini ne gibi tuzakların beklediğini hatırlatmak lüzumunu hisseder:

> Bu incelemeler sayesinde tarihçi, hadis olan her hadisenin sebeplerini ve her haberin asıl ve mahiyetini anlar, naklettiği haberleri elindeki [yukarıda verilen] ölçü ve usûllerle karşılaştırır, bu kanuna uygun ve bu kaide ve kanunlara göre cereyan etmiş ise haber doğru sayılır, yoksa uydurma telakki edilerek bir kenara atılır. Eski bilginler işte bu sebepten dolayı tarih ilmini büyük ve ulu telakki ettiler.[2]

Bu kıpır kıpır tarih görüşünü okuduktan sonra İbn Haldun'un asırlar öncesinde ulaştığı keskin şuura bugün ne kadar da muhtaç olduğumuzu düşünmemek elde mi?. Çocukluğumuzdan beri zihinlerimize kazınagelmiş pek çok "haber"in aslının ne olduğunu tahkik etme zahmetine katlanmadan olduğu gibi alma ve bu "uydurma" bilginin üzerine bazen koskoca bir dünya görüşünü oturtma girişimlerine karşı açılmış bir bayraktır aslında *Mukaddime*. Zaten bir yerde, haberler ormanında doğru veya yanlış, eline geçen her bilgiye safça inanan tarihçiyi, bulduğu otların iyisini kötüsünden ayırt etmeden mideye indiren başıboş develere benzetir.[3] Ona göre kendi zamanında ilimle uğraşmak zayıflara kalmış, yani ilmin kalitesi düşmüştür.[4] Ne var ki kendi iddiası da buradan kaynaklanmaktadır. Devrinde zayıflamış bulunan tarihçiliği eski itibarı-

na kavuşturmak için yola çıkar ve "devrinin Mes'ûdisi" olmak için kolları sıvarken tevazuu bir kenara bırakacak kadar da kendinden emindir.[5]

Bugün Osmanlı tarihi konusundaki abur cuburculuğumuzu görse kimbilir ne düşünürdü Üstad? Belki de hakikatin buharlaştığı günümüz medya ortamında Baudrillard gibi tarihin sona ermediğini ama daha da kötüsü, bir "çöp tenekesi"ne dönüştüğünü söylemekten çekinmezdi.[6]

Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda öylesine yaygın yanlışlar var ki, bunların içine doluşturulduğu şeyin, "tarih" adlı o gerçekten emek isteyen "yüce" bilim dalına aitmiş gibi gösterilmesi tam anlamıyla bir talihsizliktir. Belki bir kısmı tarihçi olmayanların uydurmaları; ama epeyce mühim bir kısmı da tarihçi kimliğiyle tarihin "zücaciye dükkânına dalanlar"a ait. Ellerine geçirdikleri her "yazılı şeyi" hakikati yansıtan bir ayna sanan bu kişiler, gösterdikleri kaynağın gerçekten kaynak olup olmadığının farkında bile değildirler. Mesela yakınlarda rastladığım iki iddialı kitap, Osmanlı tarihi konusunda kaynak olarak, "mükemmel" bir ideolojik tarih örneği olan Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* adlı çalışmasına dayanıyordu.

Oysa bırakın Avcıoğlu'nun "Baasçı" tarihini, Osmanlı bilim tarihiyle ilgili ilk "ciddi" çalışma sayılabilecek Adnan Adıvar'ın Osmanlı Türklerinde ilim adlı eseri bile aradan geçen 50 yılda ulaşılan bilgilerin yanında neredeyse emekliye ayrılmıştır. Bugün Osmanlı bilim tarihi alanında hem yurt içinde, hem de yurt dışında yapılan araştırmaların kalitesi ve ufku, yeni keşfedilen yazmalar ve literatür üzerine yeni baştan yapılan değerlendirmeler bize Adıvar'ın ilk defa 1939'da Paris'te basılan kitabındakilerden çok farklı bir manzara sunmaktadır.[7]

Basit bir örnek vermek gerekirse, Adnan Adıvar, Lâle Devri'nde başka dillerden Türkçeye yapılan tercümelerden bahsederken, Yanyalı Esad Efendi'nin Aristo'nun Fizik adlı kitabının Yunanca aslından yaptığı tercümesini şöyle takdim eder:

Bu çeviri, çevirenin Yunancayı kendi ana dili olarak öğrenmiş olmasından dolayı, Türkiye'de doğrudan doğruya Yunanca metin ve açıklamalardan yapılmış ilk çeviridir.[8]

Adıvar'ın kitabının ilk baskısını Fransızca kaleme almış olmasından dolayı metinde "Türkiye'de" derken muhtemelen "Osmanlı dünyasında" demek istediğini anlıyoruz. Fakat daha Lale Devri'nde değil 15. yüzyılda, Fatih Sultan Mehmed döneminde bile Yunancadan Arapçaya yapılan tercümelerin varlığından -kamuoyu olmasa bile- ilim camiası pekâlâ haberdardır. Mesela Julian Raby'nin titiz araştırması "Mehmed the Conqueror's Greek scriptorium", Fatih'in saraydaki Rum mütercimlere kendisi için Yunanca ve Latince kitapları tercüme ettirdiğini örnekleriyle ortaya koyması bakımından önemlidir.

Devrinde Rum tarihçisi Kritovulos tarafından yazılmış bir kroniğe bakılırsa, Rum âlimleri, Fatih'in kapsamlı kişisel kütüphanesinde hafız-ı kütüb olarak çalışıyorlardı. Yorgo Amirutzes adlı Rum âlimi ise Fatih'in emri üzerine Batlamyus'un Geographica'sını Arapçaya tercüme etmişti. Amirutzes bu kitabın içindeki haritalarda Bizanslılar ile Osmanlıların aynı yerlere farklı ad vermelerinden dolayı, Arapça da bilen ve sonradan Müslüman olarak Mehmed ismini alan oğlunun yardımıyla yer adlarını hem Yunanca, hem de Arapça olarak yazıyordu.[9]

Adıvar'ın yargısını eskiten ikinci bir örnek, yine Fatih'in kendi kütüphanesi için tercüme ettirdiği bir yazma *İlyada* nüshasının varlığıdır. Homeros'un bu eserinin Topkapı Sarayı Müzesi'nde, yukarıda resmini verdiğimiz Yunanca istinsahından başka iki ayrı yazma kitap daha bulunmaktadır.

Bunlardan 1475 tarihli olanı, Fatih'in sağlığında, büyük bir ihtimalle onun emriyle kaleme alınmış olmalıdır.[10] Fatih'in bu eseri okuduğu şuradan da bellidir ki, 1462 yılında Midilli seferine çıkarken İlyada destanındaki olayların cereyan ettiği Truva şehri harabelerinde Asil (Achilleus), Ajax ve diğer kahramanları hatırlamış, Anconalı Cyriacus'un

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan ve Fatih'in emriyle Johannes Dokeianos'a hazırlattırılan 1462 tarihli el yazması İlyada'nın Yunanca istinsahı.

danışmanlığında onların mezarlarını bulmaya çalışmış (görüldüğü gibi Fatih bir nevi arkeologdur da!), Homeros'un büyük bir övgüyle söz ettiği bu kahramanları ve şehirlerini canla başla savunmalarını, bizzat onların mekânında takdirle anmış olması Osmanlı kültür hayatına, kafamızdaki şablonları bir kenara bırakarak yaklaşmamız gerektiğini bir kere daha göstermektedir.[11]

Artık Homeros okuyan bir aydın Fatih portresini, atını denize süren cihangir Fatih portresinin yanı başına asmanın zamanı geldi. Yalnız bu kadar da değil. Gazâlî ve İbn Rüşd'ün karşılıklı Tehafütlerini okuyan Fatih'e de, harita merakı yüzünden Floransa ve Venedikli matbaacıları peşinden koşturan ve kendisini Sultânu'l-Berreyn ve'l-Bahreyn'e (İki Denizin ve İki Kıtanın Hâkimi) olarak vasıflandıran şahsiyete de, huzurunda İranlı ve Rum müzisyenleri yarıştıran ve hakemlik yapan Fatih portresine de[12] gözlerimizi alıştırmamız gerekmiyor mu?

Bugünkü araştırmacılara "paradoksların sultanı" [13] gibi görünse de, Fatih'in çabalarını, Sicilya'nın Norman Kralı II. Roger'inki gibi geçici bir heveskârlık olarak değerlendiremeyiz.[14] Bir ucu Herat (Acem diyarı) ve Semerkand'a dayanan, öbür ucu Floransa'ya uzanan bir yeni kültürel oluşumun şafağında olduğunu ve bu hareketlenmeye yeni bir merkez bulmaya ahdetmişti Fatih. Bu merkezin İstanbul olması, en büyük arzusuydu. Peygamber Efendimiz'in (sav) hadisinde zahir olan kutsî emrin içeriğinin bu şehirde çiçekleneceğine inanıyor ve bunun için çırpınıyordu. İstanbul, yeryüzünün kalbi olmalıydı ona göre. Maddî ve manevî işaretler bunu gösteriyordu.

Olabildi mi? Tartışılır. Ama böyle bir fark edişin ve büyük iddianın kendisi dahi önemli görünüyor bana. Belki de bu, zamana yayılmış bir görevdir; belki de başarılması, bizim sırtımıza yüklenmiş bir ödevdir. Kimbilir?

Velhasıl, tarihin bütününe dair "açık" tavır egemen olmalı zihnimize; özgürleşmemiz için şart bu. Ve bilge-üstad İbn Haldun, yorgunu yokuşa sürer gibi karartma uygulanan yolumuza ışık düşürmeye devam ediyor:

> Tarihî haberleri, hikmet ve felsefe bakımından incelemedikçe ve onları, kâinatın tabiat ve kanunlarına göre ölçüp biçmedikçe, vehim ve hata çöllerinde yolunu kaybetmeye mahkûmsun.

1 İbn Haldun, *Mukaddime*, c. I, Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1988, Milli Eğitim ve Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, s. 65 (köşeli parantezlerin içindeki ekler tarafıma aittir- M. A.).

2 İbn Haldun, age, s. 65-66.

3 İbn Haldun, age, s. 66. ("[Başıboş bırakılan] (b)u develer, otun iyisini kötüsünden ayıramadığı gibi, tarih yazanlar da doğru haberleri yalan ve uydurmalardan ayıramadılar.")

4 Age, s. 71.

5 Age, s. 77.

6 Jean Baudrillard, The Illusion ofthe End, Fransızcadan çeviren: Chris Turner, Polity Press 1994, s. 26.

7 Osmanlı bilim tarihiyle ilgili en kapsamlı çalışmalardan birisi, Cevat Izgi'nin *Osmanlı Medreselerinde İlim* adlı gerçekten de orijinal kaynakların taranmasına dayalı çalışmasıdır (İstanbul 1998, İz Yay.). Ancak Osmanlı bilim hayatının medrese dışındaki tarihi henüz tam olarak yazılmamıştır. Yeni Türkiye Yay.'nın Osmanlı adlı ans.sinin 8. cildi, Osmanlı bilim hayatının en derli toplu takdimidir. Keza Ekmeleddin İnsanoğlu, Mustafa Kaçar ve İhsan Fazlıoğlu'nun çalışmaları yeni bir bilim tarihi yazımının başladığını işaret etmektedir. Osmanlı bilim tarihi alanındaki araştırmaları toparlayan bir çalışma için bkz. Aykut Kazancıgil, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, İstanbul 1999, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yay. Osmanlı bilim tarihi alanında son olarak basılan bir derleme, mevcut bilgilerimizi hem toparlamakta, hem de yeni sondajlarla zenginleştirmektedir: Türkiye Araştırmaları Literatür Der., Sayı: 4, 2004.

8 A. Adnan Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim, Geliştirilmiş 4. baskı, Hazırlayanlar: Aykut Kazancıgil-Sevim Tekeli, İstanbul 1982, Remzi Kitabevi, s. 160.

9 Jerry Brotton, "Printing the world", Editörler: Marina Fransca-Spada and Nick Jardine, Books and the Sciences in History, Cambridge University Press, 2000, s. 45.

10 Klaus Kreiser, "Troia ve Homeros destanları: II. Meh-med'den İsmet İnönü'ye kadar", Düş ve Gerçek: Troia, İstanbul 2001, Homer Kitabevi, s. 282.

11 Kritovulos, İstanbul'un Fethi, Hazırlayan: Muzaffer Gök-man, İstanbul 1999, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, s. 207 vd. Aynı kaynakları çağdaş bilgilerle yeniden okuyan bir çalışma için bkz.Klaus Kreiser'in yukarıda zikri gecen ma-kalase ile Manfred Korfmann, "Türkçe basıma önsöz", Jo-achim Latacz, Homeros: Batının İlk Ozanı, Çeviren: Devrim Çalış Sazcı, İstanbul 2001, Homer Kitabevi, s. vi.

12 Julian Raby, agy, s. 28.

13 Julian Raby, "A Sultan of paradox: Mehmed the Goqueror as a patron of the arts". Oxjord Art Journal, Vol. 5, No. 1, 1982, s. 3-8.

14 Nitekim 1091'de Sicilya'yı Araplardan alan II. Roger'in sarayında Arap elbiseleri giydiği, Arapça konuşmaya merak saldığı, İslâm bilimim geliştirmek için gayret sarfettiği ve kilise ve manastır yaptırırken Müslüman zanaatkarları tercih ettiği, bir yandan da Müslüman coğrafyacı idrisî'yi sarayında istihdam ettiği ve çeşitli haritalar çizdirdiği bilinmektedir. Bkz. Jack Goody, İslâm in Europe, Polity Press, 2004, s. 76 (Türkçe terc.: Avrupa'da İslam Damgası, Sahabettin Yalçın, İstanbul 2005, Etkileşim Yay). Nitekim halefi II. Frederick de, yine Müslüman filozoflardan Ibn Seb'în'e cevaplaması için sorular gönderiyordu. Bkz. Abu'l-Wafa al-Taftazani ve Oliver Leaman, "Ibn Sebın", History of Mamıc Philosophy, Part I, London ve New York' 1996, Routledge, s. 346. Normanların Bizans ile İslâm alemi arasında köprü olduğu tezini ticaret ve para örnekleri üzerinden inceleyen ilginç bir çalışma, bu alakanın kültürel alanla sınırlı kalmadığını göstermektedir: Lucia Travaını, "Normans between Byzantium and the İslâmic .DumbartonOaksPapers, No: 55,2001 s 179

Semerkand'ı İstanbul'a bağlayan ışıktan bir köprü: Ali Kuşçu

İşin ilginç tarafı, Müslümanların tarihte ne kadar büyük yerleri olduğuna önce Müslümanları inandıracaksınız. Bu da işimizin ne kadar zor olduğunu gösteriyor.

FUAT SEZGİN

Ali Kuşçu nâm âlim zat

Kaynaklarda Ali Kuşçu'nun künyesinin Mevlânâ Alâeddin Ebu'l-Kasım Ali ibn Muhammed el-Kuşî şeklinde geçtiği görülür. 15. yüzyılın başlarında Maveraünnehir'de, Semerkand civarındaki -ismi tam olarak tespit edilemeyen- bir yerde doğmuştur. Çağının çok yönlü bilim adamlarından olan ve Wilhelm Barthold tarafından "çağının Batlamyus'u" olarak nitelendirilen Ali Kuşçu, 15 veya 16 Aralık 1474 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş olup Eyüp Sultan türbesi civarına (harîmine) defnedilmiştir. Hadikatü'l-Cevâmi müellifi Ayvansarayî Hüseyin Efendi, 1819/1820 yılına kadar kabir taşının mevcut olduğunu söylüyor.[1] Üzerine bir devlet büyüğünün kabri yapıldığı için mezarı uzun bir süre kaybolmuş durumdaydı. Süheyl Ünver, yaptığı araştırmada mezarın bulunduğu yeri tespit etmiş ve yapılacak bir sondajla en azından mezar taşının ortaya çıkartılabileceğini söylemiştir. Nitekim son yıllarda mezar taşı ortaya çıkarılmış bulunmaktadır.

1444-1445 yılları arasında 1 yıldan biraz uzun bir süre, 1451-1481 yılları arasında ise kesintisiz 30 yıl, 2 ay, 14 gün, cem'an yekûn 32 yıl, 1

ay, 19 gün saltanat süren Fatih Sultan Mehmed'in uzun, olaylı ve hareketli iktidar dönemi, Osmanlı Devleti'nin sınırlarını yalnız Balkanlar, Akdeniz, Karadeniz ve Anadolu'da genişletmekle kalmamış, aynı zamanda bilim, sanat ve düşünce alanlarında da en güçlü patlamaların ard arda gerçekleştiği ve gelecek parlak yüzyılların taşlarının döşendiği "altın yıllar" olarak da kayda geçmiştir. Bu seri patlamalarda, İstanbul'u fetheden genç padişahın, yeni baştan örgütleyip düzene soktuğu Osmanlı idaresinde tarihe damgasını vuracak bir hamle yapmak arzusunun mühim bir rol oynadığı gözden kaçmayacaktır.

Fatih'in, bazı tarihçilerin "Cihanın Ruhu" diye adlandırdıkları "Kostantiniyye"nin fethini başardıktan sonra onu yeniden inşa etmek için kollarını sıvarken [zira kendisi, yaptığı iş için bir vakfiyesinde *bünyâd* (bina etme) terimini kullanır], bu şehirde yeni bir kültür ve medeniyet mayalanması için gerekli şartları hazırlamak, daha doğrusu, İslâm'ın yeryüzündeki hedefi olan "insanlık bahçeleri"ne [2] bir yenisini eklemek için üzerine düşeni hatta fazlasıyla yaptığını görüyoruz, İstanbul onun ellerinde adeta gömlek değiştirerek yeniden doğmuş, daha doğrusu, İstanbul'a kendisini yeniden doğurması için bir tür ebelik yapmış ve kurucusu Büyük Konstantin ve İmparator Jüstinyen dönemlerindeki parlak günlerine bir daha kavuşmasının yollarını ustaca döşemiştir.

Fatih devrinde felsefe, edebiyat, güzel sanatlar, coğrafya, haritacılık gibi beşerî ilimler ve matematik, fizik ve astronomi gibi 'müspet' bilimler yanında tasavvufî ve naklî ilimler alanlarında da İstanbul, kuvvetli bir çekim merkezi haline gelmiş, ayrıca Sultan çeşitli bilim adamları ve sanatkârları bizzat hizmete davet etmek suretiyle tasarladığı 'mayalanma' sürecini hızlandırmaya özel bir gayret sarf etmiştir.

İşte Fatih'in İstanbul'a bizzat davet ettiği devrinin değerli bilim adamlarının başında Semerkandlı Ali Kuşçu gelir. Ali Kuşçu'nun babası, Timur'un torunlarından Muhammed Uluğ Bey'in "doğancısı" idi. Aileye bu yüzden "Kuşî" denildiği bilinmektedir.[3]

Nasıl yetişti?

Ali Kuşçu'nun Semerkand'da bulunduğu gençlik yıllarında Timur'un torunlarından olup devlet adamlığı vasfının yanına hakikat aşkını da görkemle asmış bulunan Uluğ Bey'den başka, yine devrin üstadlarından Bursalı Musa Kadızâde-i Rumî (ö. 1440),[4] Cemşid-i Kâşî adıyla şöhret bulan Gıyâseddin Cemşid (ö. 1429) ile Mu'în el-Kâşî'den[5] matematik ve astronomi dersleri okuduğunu biliyoruz. Kısa bir sürede Timuroğulları Devleti'nin Hanı Uluğ Bey'in özel teveccühüne mazhar olan ve onun hizmetine giren Ali Kuşçu, bir aralık Uluğ Bey'den izin almadan Kirman'a giderek tahsilindeki eksiklikleri tamamlamıştır. Burada Nasirüddin Tusi'nin Tecrîdü'l-Kelâm adlı eserini okumuş ve bu eseri *Şerhu't-Tecrîd* adıyla açıklayarak Ebu Said Han'a takdim etmiştir. Kirman'dayken kaleme aldığı ve ayın safhalarını açıklayan *Hallu Eşkâlü'l-Kamer* adlı risalesi elinde, Semerkand'a dönmüştür. Anlaşılan, Uluğ Bey'in öfkesini ancak bu değerli telif eserini takdim ederek yatıştırabilmiştir.

Semerkand'a tekrar yerleştikten sonra Uluğ Bey'in Ali Kuşçu'yu bir ara görgü ve bilgisini artırması için Çin'e de gönderdiğini ve dönüşünde onun dünyanın yüzölçümünü, ayrıca meridyenleri hesap ettiğini biliyoruz.[6] Uluğ Bey'in Semerkand'da yaptırdığı ünlü rasathanenin Gıyaseddin Cemşid'den sonraki müdürü Kadızade-i Rumi'nin vefatı, Ali Kuşçu'ya ikbal kapılarını açmıştır. Rasathanenin yöneticiliğine getirilmiş olan Ali Kuşçu, "Uluğ Bey Zîci" diye bilinen ve medreselerde asırlarca kullanılacak olan önemli bir astronomik cetvelin (gök haritası veya yıldız katalogunun) tamamlanmasına yardım ettikten başka, bu önemli esere bir de şerh kaleme almıştır.[7]

Ne var ki, Ali Kuşçu'yu, yakınlığını kazandığı, hatta bir öğrenciden ziyade evladı ve dostu gibi muamele gördüğü Uluğ'Bey'in, oğlu Abdüllatif Mirza ile düştüğü siyasî bir ihtilaf sonucunda çıkan ayaklanma sırasında, 1449 yılında (tam tarihi, 27 Ekim 1449)[8] onun tarafından katledilmesi (veya katline seyirci kalınması) üzerine Semerkand'dan iyice soğumuş görüyoruz. Sultan Abdüllatif Mirza'nın bazı davranışla-

Ali Kuşçu Muhammediye adını verdiği esiri Fatih'e takdim ederken,
bir ayrıcalık olarak padişahın elini öpüyor.

rından duyduğu "teessür" ve "nefret", sonunda onu Hacca gitmek bahanesiyle bir zamanların erişilmez ilim yuvası Semerkand'ın renkli bilimsel çevresinden koparmış ve yoldayken uğradığı Akkoyunluların başkenti Tebriz'e yerleşmeyi tercih etmiştir (1450).

Tam bu sırada Afganistan'daki Herat şehrine kadar giderek Fatih devrinin bir başka kuyruklu yıldızına, *Nefâhatü'l-Üns* müellifi Molla Câmi'ye selam verirken görürüz Ali Kuşçu'yu.[9] Ömrünün sonlarına doğru Fatih Sultan Mehmed, Molla Cami'yi de İstanbul'a çağırarak sevgili başkentini onun söz şehrâyinlerine teslim istemiştir ya, ne çare ki, görüşmelerine ramak kalmışken Fatih'in ömrü vefa etmemiş, üstad Molla Cami, Konya'ya vardığında acı haberi almıştır: Sultan, yapacağı bir sürü işi kendisinden sonrakilere emanet bırakarak son seferinde, Gebze'de ruhunu teslim etmiştir. Molla Cami'nin Farsça kaleme aldığı ünlü "Fatih Kasidesi", bu yolculuğu sırasında telif edilmiş olmalıdır.[10]

Ali Kuşçu, Tebriz'de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın maiyetine girmiş ve onun tarafından, gerginleşen siyasî ilişkilerde "arabuluculuk" yapması için Fatih Sultan Mehmed'e elçi olarak gönderilmiştir. Semerkandlı âlim, bu görevi üstlenirken, hem kendi hayatında, hem de Osmanlı bilim ve fikir hayatında bir dönüm noktası teşkil edecek adımları atmaya memur edildiğinden habersizdir.

Ali Kuşçu İstanbul'da

İstanbul'a elçi olarak gelen Ali Kuşçu, değerli adama baktı mı, gözünden tanıyan Fatih'in derhal dikkatini çekmiş ve padişah onun aklî ilimlere olduğu kadar naklî ilimlere de olan derin vukufiyetine hayran kalmıştır. Kendisine derhal iş teklifinde bulunmuş, hatta İstanbul'da kalması hususunda ısrar etmiştir. Bu cazip tekliften memnun olan, Uluğ Bey'den sonra kaybettiği ve özlediği hakiki bilim hâmisi ile karşı karşıya olduğunu gören Ali Kuşçu ise Tebriz'e dönüp elçilik görevini tamamladıktan sonra tekrar geleceği vaadinde bulunarak İstanbul'dan ayrılmıştır.

Nitekim Fatih'in mesajını Uzun Hasan'a ilettikten sonra verdiği sözünü tutmuş, ailesi ve 100 kişilik kalabalık maiyetiyle birlikte Osmanlı topraklarına ve nihayet İstanbul'a dönmüştür. Bu yolculuğunda Semerkandlı âlime "menzil başına" bin akçe yolluk ödendiğini (Lütfi Göker ve

Tosun Terzioğlu'nun zannettiği gibi, kesinlikle "günlük bin akçe" değil) ve Osmanlı sınırında kendisini bir ulema heyetinin karşıladığını biliyoruz. Sadece bu cömertçe ödenen yolluk miktarı bile Fatih'in gerçek ilim adamlarına duyduğu saygı ve sevgiyi göstermek için yeterlidir:

> [Ali Kuşçu] İstanbul'a geçmek için Anadolu'nun son menzil şehri olan Üsküdar'a gelince âlim ve fâzılların hepsi onu karşılamağa çıkarlar. O tarihte Hocazâde (Muslihiddin Mustafa bin Yusuf) İstanbul kadısıdır. Bu mollalar bindikleri kalyona Ali Kuşci'yi de alarak İstanbul'a geçirirler. Yolda ilmî konuşmalar olur.

Hemen sizin de aklınıza gelmiş olmalı: Kalyonda neler konuştu bu iki büyük kafa?

Mesela denizin çarşaf gibi sakin olduğu bir günde Boğaz'ı geçtikleri için "med ve cezir", yani denizlerdeki gel-git olayı hakkında konuşmak ihtiyacını hissederler. Söz döner dolaşır, Timur'un huzurunda tartışmış bulunan devrin iki şöhretli kelamcı-feylesofu Sa'deddin Taftazânî ile Seyyid Şerif Cürcânî'den hangisinin üstün olduğu noktasına gelir, dayanır. Bu, Türkistan uleması ile Osmanlı ulemasının yollarının ayrıldığı kritik noktalardan biridir. Ali Kuşçu, Taftazanî'nin görüşlerini benimsediğini söyler, Hocazâde ise Cürcânî'ninkileri. Yalnız Hocazâde, Cürcânî'nin tarafını tutmakla kalmamış, ayrıca bu hususta bir de risale kaleme almıştır. Vaktiyle telif etmiş olduğu bu risaleyi sonradan bir talebesi vasıtasıyla Ali Kuşçu'ya göndermiş ve onun takdir ve tebriklerini almıştır.[11]

Böylece Maveraünnehir'den kopup gelen âlimimiz daha İstanbul'a ayak basar basmaz, ilim kumaşının dokunduğu has atölyelerden birinin göbeğine düştüğünü anlamış ve sevinmiş olmalıdır.

Fatih Sultan Mehmed vaadini tutmuş ve Ali Kuşçu'yu, günde 200 akçe maaşla[12] Ayasofya Medresesi'ne[13] kurucu rektör (baş müderris) tayin etmiştir. Ali Kuşçu, görev yaptığı yıllarda İstanbul'un enlem ve boylamlarını bir kere de kendisi tayin etmiş, Fatih Külliyesine bir güneş

saati (*basite*) yapmış ve Molla Hüsrev'le birlikte Sahn-ı Seman medreselerinin teşkilatlanmasında ve ders programının düzenlenmesinde belirleyici rol oynamıştır.[14]

Kaynaklar, onun verdiği derslerin olağanüstü bir rağbete mazhar olduğunu ve yalnız talebeleri tarafından değil, devrinin diğer hocaları tarafından da takip edildiğini aktarıyor. İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey Çelebi'nin oğlu, "Hoca Paşa" adıyla bilinen, matematikçi ve biraz da "septik" düşüncelere sahip olduğu anlaşılan Sinan Paşa[15] ise derslere bizzat katılmayı kendisine yakıştıramadığı için (ah bu tatlı Osmanlı gururu!) talebesi Molla Lütfi'yi ya da kendi lakabıyla söylersek Sarı Lütfi'yi onun derslerine gönderir ve getirdiği notları dikkatle incelermiş. Ayrıca Fatih'in huzurunda bilimsel bir tartışmaya da katılmış olan Ali Kuşçu, vefatında, o zamanlar ilim adamlarının en ziyade rağbet ettiği mezarlık olan Eyüp Sultan türbesi civarına gömülmüştür.

Asırlara meydan okuyan eserler

Ali Kuşçu'nun ilmî çalışmalarını iki kısma ayırabiliriz: Birinci kısım, kelam ve filolojiye dair eserleri, ikinci kısım ise matematik ve astronomiyle ilgili olanlardır.

Matematik ve astronomi üzerine yazdığı eserler içinde en önemlilerinden birisi, 1457/1458'de Semerkand'da Farsça kaleme almış olduğu *Risale fi'l-Hey'e*'dir (Astronomi Risalesi). Bu eser, bir önsöz (mukaddime) ve iki makaleyi ihtiva eder. Fatih'in, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a karşı düzenlediği Otlukbeli seferi sırasında yine yazarı tarafından Arapçaya tercüme edilmiş ve sonuna, gök cisimlerinin dünyamıza uzaklıklarını veren bir bölüm ilave ederek Otlukbeli zaferinin kazanıldığı gün tamamlandığı için *Fethiye* adını koyarak Sultan Fatih'e takdim etmiştir. *Fethiye*, Molla Perviz tarafından *Mirhâtü's-Semâ* adıyla Türkçeye tercüme edilmiş ve kitap, medrese çevrelerinde o kadar tutulmuştur ki, Osmanlı dünyasına modern bilimlerin girişinden sonra da okutulmaya devam edilmiş ve son şerhi, 1846'da vefat eden devrin

Teneffüs

Fatih devrinde Semerkand-İstanbul tartışması

Bursalı Osmanlı âlimi Kadızade-i Rumî de Semerkand'da ders arkadaşı Cürcânî'den hiç hoşlanmamış ve onunla açıkça takışmıştır. Nitekim Cürcâni'nin de Osmanlı uleması hakkındaki kanaati olumsuz olmuş, ilmin batıya gittikçe battığını dahi söylemiştir. Nakleden: Hüseyin Hatemi, Abdülkerim Suruş'un *Evrenin Yatışmaz Yapısı* adlı eserinin başına yazdığı çevirmenin girişi içinde, İstanbul 1984, insan Yayınları.

İlginçtir, İslâm kelamının bu iki devini -tabii başkalarını da- kendi başkentinde buluşturup tartıştıran hükümdar, Timur olmuştur. Zira Timur'un bir özelliği de, fethettiği beldelerden âlim ve sanatkârları bir nevi zoraki beyin göçünü tabi tutmak suretiyle Semerkand'ı yeni bir ilim ve sanat merkezi haline getirmekti. Bu da aslında Bağdat'ın düşüşünden sonra odaksız kalan İslâm alemindeki pek çok kımıldanmanın hedefiydi. Meraga bu aday şehirlerden biriydi ama yarışı, Cürcanî'nin ilmin biteceği kehanetinde bulunduğu Batı İslâmının başkenti İstanbul kazanacaktı.

Burada 'İslam âleminin içerisinde bir batı-doğu çatışması mı yaşanıyordu?' sorusu anlamlı görünüyor. Zira Sadeddin Taftazanî de Timur'la birlikte Anadolu'ya gelmiş (1402) ve buradaki âlimlerle girdiği münazaalarda onların hepsini mağlup etmişti (Süleyman Uludağ Taftazanî'nin *Şerhu'l-Akâid*'ine yazdığı Giriş'te Mehmed Ali Ayni'den naklediyor. Bkz. Taftazanî, *Kelâm ilmi ve İslâm Akaidi: Şerhu'l-Akâid*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 1980, Dergâh Yayınları, s. 62).

Buna benzer anekdotlar pek çoktur ve bu çokluk, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun arefesinde İslam alemindeki bilimsel rekabet ortamına ışık tutacak niteliktedir. Yine de Timur'un Cürcânî'yi Taftazanî'ye tercih ettiğini bildiren bir anekdot üzerinde düşünmeye değer. Bkz. Fazlıoğlu, agy, s. 4, dipnot 6.

matematikçilerinden ve Mühendishane'nin Başhocalarından Seyyid Ali Paşa tarafından Tanzimat'tan önce yapılmış olup 1824 yılında İstanbul'da basılmıştır.[16]

Matematikçi Salih Zeki Bey, *Âsâr-ı Bâkıyye* [Ölümsüz Eserler] adlı eserinde Ali Kuşçu'nun en önemli eserinin "Uluğ Bey Zici"ne yazdığı Farsça şerh olduğunu söyler. Bu şerh, uzmanlarca, o zaman bilinen yüksek matematikle "Zic"deki 'sav başları'nın ispatını vermesi bakımından çok önemli bulunmuştur.

İstanbul'daki Fatih Camii'nin sağ minaresinin altında, bugün hâlâ görülebilen bir güneş saatinin Ali Kuşçu'ya ait olduğu kesin değildir ama onun, bu caminin "Boyacılar Kapısı kurbünde (yakınında)" bir güneş saati (*basite*) yaptığı, kaynaklarda kayıtlıdır. Bugün varolan güneş saati ise gelen geçenlere o parlak günlerin bir hatırası olarak hasbî selamlarını takdim etmektedir.

Ali Kuşçu'nun Fatih Sultan Mehmed'e takdim ettiği bir başka eseri ise matematikle ilgili olan *Risale fi'l-Hisâb*'dır. Önce Farsça kaleme aldığı bu eseri kendisi Arapçaya tercüme ederek *er-Risâletü'l Muhammediye* adını vermiştir (tabii kitabına, eseri takdim ettiği kişinin ismini vermesi, o zamanların bilimsel töresi gereğidir). Ancak eserin her iki versiyonu arasındaki hacim farkı (Farsçası 52, Arapçası ise 97 sayfa tutmaktadır), tam bir tercümeden ziyade, bir genişleterek yeniden yazma teşebbüsüyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

Gelgelelim, Ali Kuşçu'nun adını Osmanlı medreselerinin neonlarında asırlar boyu ölümsüzleştiren eseri, *Tecrîd Şerhi*'dir. Bu eser, Şiî feylesof Nasirüddin Tusi'nin (ö. 1271) *Tecrîdu'l-Akâid* adıyla kaleme aldığı kelâma dair eserinin şerhidir. *Tecrîd*'e daha önce Cürcânî tarafından bir şerh yazılmışsa da, Ali Kuşçu, hocası Kadızâde-i Rumî, Cürcânî ile yollarını ayırmış olduğu için olsa gerek, kendi ekolünün görüşlerini netleştirmek amacıyla bu esere yeni (cedîd) bir şerh kaleme almak ihtiyacını duymuştur.

Yukarıda Ali Kuşçu'nun gençlik yıllarında tahsilindeki eksik dersleri tamamlamak üzere Kirman şehrine gitmiş olduğunu söylemiştik. Bu şehirde kaldığı sürede bir yandan âlimlerden ders okurken, öbür yandan da *Tecrîd*'e iddialı bir şerh yazmış ve bu eserini bir nevi "tez" olarak kaleme almıştır. Medrese talebeleri arasında "Şerh-i Cedid" adıyla meşhur olan eser, Ali Kuşçu'nun kendi mütalaa ve fikirlerini de içerir. Bu şerhe, sonradan Celâlüddin-i Devvânî ve Sadrüddin-i Şirâzî tarafından birer haşiye yazılmış ve bu haşiyeler hararetli bir tartışmayı tetiklemiştir. İtiraz ve cevap şeklinde karşımıza çıkan her iki âlimin yazdığı çok sayıda not, bu tartışmanın uzun bir süre devam ettiğini göstermektedir.[17]

Şark medreselerinde bu şerhten dolayı Ali Kuşçu'nun adı "*Şârih-i Tecrîd*"e [Tecrîd'in Açıklayıcısı] çıkmıştır ki, o çağların bakış açısından dikkate değer bir unvandır. Yine bu eserin uzun süreli etkisini gösteren bir örnek, "Hâşiye-i Tecrid" adı verilen bir medreseye, kendi ismini vermiş olmasıdır. Başka bir deyişle, bu değerli şerhin şöhreti, onu ders olarak okutan bir medreseye has ismini verebilecek kadar umumi kabule mahzar olmuş görünmektedir.

Son olarak kaynaklarda geçmeyen üç Türkçe metnin Ali Kuşçu'ya atfedildiğini belirtelim. Yakınlarda bulunan bir yazma mecmuanın içerisinde Ali Kuşçu'ya isnad edilen ziraatla ilgili iki metin bulunmuştur ki, bunlar diğer eserleri gibi Arapça ve Farsça değil, Türkçe (Osmanlıca) kaleme alınmışlardır. *Revnâk-ı Bostan* ve *Felâhatnâme-i Dîger* başlıklarını taşıyan bu risalelerin istinsah tarihleri 1617'dir. Bu risalelerde Ali Kuşçu vatanından uzak kaldığından yakınarak hasretinin verdiği sıkıntıyı gidermek için bağ bahçe işlerine yöneldiğini, Edirne yakınlarında 'hoşça bir yer' bularak işlemeye koyulduğunu ve oraya yerleşmeye karar verdiğini yazmaktadır. (Fatih'in de bahçıvanlığa merakının olduğunu hatırlayalım.) Zamanla bahçesinin güzelliği dillere destan olmuş ve Ali Kuşçu, geçmişteki ve yaşayan bilginlerin eserlerinden istifadeyle bir rehber kitap yazmak ihtiyacını duymuştur.[18]

Ali Kuşçu'nun kısaltarak Türkçeye çevirdiği bir eserden daha bahse-

dilmektedir. Bu, Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi kitapları bölümünde bulunan *Tarih-i Hata ve Hoten* adlı bir yazma eser olup aslı, Türkistan taraflarına giden bir tüccar tarafından kaleme alınmıştır; kitabın Türklerin yaygın olarak oynadıkları bir nevi ayak topu olan Tomak oyunundan bahsetmiş olması ilginçliğini artırmaktadır.[19]

Bir ilim köprüsü

Gerek kaleme aldığı eserler ve yetiştirdiği talebeler, gerekse "kurucu rektör" olarak Ayasofya ve Sahn-ı Semân medreselerinde gerçekleştirdiği program ve müfredat düzenlemeleri, Ali Kuşçu'yu Osmanlı bilim tarihinin nirengi noktalarından birisine yerleştirmemizi zarurî kılmaktadır. Onun, dostu Fethullah Şirvânî (ö.1486) ile birlikte Orta Asya'daki Timurlu Rönesansı'nın son pırıltılarından ve Osmanlı bilim hayatının ilk büyük ışık patlamalarından birisi olmak gibi İslam dünyasının doğu ve batı kanatlarını birleştirme misyonunu üstlendiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda İslâm medeniyeti içindeki kültürel aktarım kanallarının ve Sünni ve Şiî, İbn Sina ve Gazâlî, Cürcânî ve Taftazanî paradigmaları arasındaki geçiş ve çatışmaların, sentez ve anti-tezlerin 15. yüzyılın ortalarında nasıl hâlâ başarıyla işlemekte olduğunu, dahası, İslâm medeniyetinin o dönemde nasıl hâlâ aktif bir kendini yenileme ve yeniden üretme kapasitesine sahip olduğunu gösteren seçkin örneklerden biri olmuştur Ali Kuşçu.

Onun yerine getirdiği bu tarihî misyon, 15. yüzyıl başlarında İslâm dünyasındaki ilmî çalışmaları tetikleyen ve Meraga ile Semerkand bilim ve irfan mektepleri arasında köprü kurulmasını sağlayan Seyyid Şerif Cürcanî'nin (ö. 1413) oynadığı kritik rolü hatırlatmaktadır. Bağdat'ın Moğollar tarafından yakılıp yıkılmasından sonra İslâm'ın doğu kanadındaki bilimsel birikim, akacağı yeni mecrayı bulmak için bir süre beklemiş, aramış ve Meraga'dan Semerkand'a, oradan da Anadolu'ya ve nihayet İstanbul'a uzanan bereketli bir hilal haline gelmiştir. Bir uzmanın deyişiyle söylersek,

> Semerkand matematik-astronomi okulunun bu ilmî zihniyeti, muhte-

vası ve eserleriyle birlikte Ali Kuşçu, Fethullah Şirvanî, geç bir tarihte Abdülalî Bircendî ve diğer okul mensubu isimler tarafından İstanbul'a aktarılmış; İstanbul, Semerkand ile Herat'ı, kısaca Taftazanî ile Kadızade'yi Ali Kuşçu eliyle terkip ederek kendisine temel almıştır.[20]

Böylece Ali Kuşçu, İbn Sina - İmam Gazâlî - Fahreddin Râzî - Nasirüddin Tûsî çizgisinde şekillenen ve Moğol istilası sonrasında Tûsi ve Râzî'nin talebelerince bir taraftan Meraga ve Semerkand'a, diğer taraftan Anadolu ve Kahire'ye ulaştırılan yeni bilimsel/kelâmî sentezi Osmanlı dünyasıyla buluşturan kilit şahsiyetlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. O, yeniden fark edilmeyi ve en önemlisi de, anlaşılmayı beklemektedir bizden. Zira onu anlarsak, kazanan biz oluruz.

1 "Merkadi bin iki yüz otuz beş (1818/1820) senelerine gelinceye dek bakî idi, sonra gâ'ib oldu." Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtı' Efendi, Süleyman Besîm Efendi, Hadîkatü'l-Cevâmi: İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi'mâr'ı Yapılar, Hazırlayan: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001, işaret Yayınları, s. 336.

2 Padişahların birer meslekî meşguliyetleri olması, bir Osmanlı hanedan geleneğiydi ve Fatih'in en hoşlandığı meslek de bahçıvanlıktı. Bkz. Sadi Bayram, *"Türklerde esnaf teşkilatı: Ahilik ve loncalar*", Milli Kültür, Sayı: 7, Temmuz 1977, s. 53.

3 Zayıf bir rivayete göre Uluğ Bey, ava çıktığı zamanlar doğanını Ali Kuşçu'nun babası Muhammed'e teslim ettiği için kendisine böyle bir künye almıştır. Bkz. Muammer Dizer, *Ali Kuşçu*, Ankara 1988, Kültür ve Turizm Bak., Türk Büyükleri: 80, s. 3.174

4 Kadızade-i Rumi'nin asıl adı Selahaddin Musa idi.Babası Bursa Kadısı Mehmed Çelebi, dedesi ise yine ulemadan Molla Mahmud Selahaddin'di. Bursa'da Molla Fenari'nin (ö. 1431) talebesi iken hocası tarafından Semerkand'a gönderilmiş, burada Uluğ Bey'in hocası olmuş ve onun kurduğu rasathanenin müdürüyken vefat etmiştir (1362).Geniş bilgi için bkz. Lütfi Göker, "Kadızâde-i Rûmî", Milli Kültür, sayı: 8, Ağustos 1977, s. 35-39.

5 Ali Kuşçu'nun hocaları arasında bu zatın ismi yalnız Lütfi Göker'in makalesinde geçmektedir. Bkz. "Batı dünyasında yaşadığı yüzyılın 'Batlamyosu' olarak tanınan büyük düşünür Ali Kuşçu", Millî Kültür, Sayı: 7, Temmuz 1977, s. 44.

6 Cengiz Aydın, "*Ali Kuşçu*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. II, İstanbul 1988, s. 408.

7 Zîc veya zeyc, gökyüzünde çıplak gözle görülen yıldızların yerleri ve hareketlerini belirlemek için hazırlanan cetvelleri ve astronomide kullanılan hesaplama yöntemlerini içeren yazmalara verilen addır. Tipik bir ziycde şu konular yer alır: Kronoloji, trigonometri, küresel astronomi, güneş, ay ve gezegenlerin hareketleri, ay ve güneş tutulmaları, sabit yıldızların koordinatları, şehirlerin coğrafi koordinatları Mekke yönünün tayini, astroloji. Bkz. Tosun Terzioğlu, "içinde 'Ali Kuşçu' olan bir hikâye", *Sanat Dünyamız*, Sayı: 73, 1999, s. 180.

8 Jean-Paul Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, Çeviren: Lale Arslan, İstanbul 2001, Kabalcı Yayınevi, s. 351.

9 A. Süheyl Ünver, Türk Pozitif İlimler Tarihinden Bir Bahis: *Ali Kuşçi - Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1948, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Monografileri, s. 16.

10 Molla Camî'nin Osmanlı sultanları Fatih Sultan Mehmed ve II.Bayezid'le münasebetleri şu monografiden takip edilebilir: Ali Asgar Hikmet, Camı, Çeviren: M. Nuri Gençosman, İstanbul 1949, Milli Eğitim Basımevi, s. 44-55. Molla Cami'nin (Hüseyin Baykara'nın veziri olan şair ve âlim Ali Şir Nevâî ile birlikte) Bursalı Kadızade'den ders görmüş olmaları, Osmanlı-Orta Asya münasebet ağını daha da karmaşıklaştırmaktadır. Bkz. ihsan Fazlıoğlu, "Osmanlı felsefe-biliminin arkaplanı: Semerkand matematik-astronomi okulu", Dîvan: İlmî Araştırmalar, Sayı: 14, 2003/1, s. 5.

11 Aralarındaki bu dostluk, Ali Tûsfnin tavsiyesi üzerine çifte akrabalığa dönüşür. Hocazade, oğluna Ali Kuşçu'nun kızını, Ali Kuşçu da kızından olma torununa Hocazade'nin kızını alır. Bu evliliklerin birincisinden Mahmud Mirim Çelebi dünyaya gelmiştir ki, kendisi II.Bayezid'in hocası olmuştur. Mirim Çelebi aynı zamanda Kadızade'nin de torunu olmaktadır. Zira Ali Kuşçu vaktiyle Semerkand'da hocası olan Kadızade'nin oğlu Mehmed Şemsüddin'e kendi kızım vermiştir. Bu kızdan olma torunu (aynı zamanda İstanbul kadılarından) Kutbuddin Mahmud, bu defa İstanbul'da Hocazade'nin kızını alır. Böylece Kadızade, Ali Kuşçu ve Hocazade gibi çağın üç Einstein'ı aynı ailede buluşur ve bu büyük 'bilimsel aile'den Mirim Çelebi dünyaya gelir. Mirim Çelebi Hacc vazifesinden dönüşünde Edirne'de vefat etmiştir (ö. 1525).Ayrıca "Uluğ Bey Zîc"ini II. Bayezid'in emri üzerine Farsça şerh etmiş, dedesi Ali Kuşçu'nun Fethiye'sine de bu sefer Arapça bir şerh yazmış, "semt-i kıble"yi, yani kıblenin yönünü konu alan bir eser kaleme almıştır.

12 Elbette kapağında tam 6 bilim tarihçisinin isimleri görünen bir kitapta (Sevim Tekeli, Esin Kâhya,Melek Dosay, Remzi Demir, H. Gazi Topdemir ve Yavuz Unat, Bilim Tarihi, Ankara 1997, Doruk Yayımcılık, s. 125) geçtiği üzere "200 altın maaşla" değil. Osmanlı sisteminde aylık uygulaması yoktu. Ücretler günlük hesabıyla ve akçe üzerinden ödenirdi.Bekir Karlığa'nın verdiği 2000 akçe yevmiyede bir sıfır fazlası olmalıdır ("Ali Kuşçu: Mevlânâ Alâeddin ibn Alî ibn Muhammed Kuşçî, öl. 1470", VI. Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler, 10-12 Mayıs 2002, İstanbul 2003, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, s. 122).

13 1924 yılında yok yere yıktırılan Ayasofya Camii'nin yanındaki bu Fatih medresesinin son fotoğrafları için bkz. Ünver, age.

14 Ayvansarâyî ve diğerleri, age, s. 336. *Hadîkatü'l-Cevâmi'* de"Mevlânâ-yı mumâ-ileyh medâris-i müderrisîni ibtida ter-tîb ve tanzim edüb, hâlâ tertib-i mezkûr üzere amel olunur" diyerek Ali Kuşçu'nun meydana koyduğu müfredatın 19. yüzyılın başında bile yürürlükte olduğunu söyler. Oysa Kâtip Çelebi, tam aksine, Ali Kuşçu'nun okunmasını zaruri gördüğü kitapların müfredattan kaldırılmasını, Osmanlı biliminin bozulmasının miladı saymıştır.

15 Sinan Paşa'nın bu sıra dışı düşünceleri, bizzat babası tarafından tenkit edilmiş ve hatta meşhur bir minyatürde görüldüğü gibi, babası Hızır Bey Çelebi tarafından, başına tasla vurularak azarlanmıştır.

16 Seyyid Ali Paşa, Mir'âtü'l-'Alem (Evrenin Aynası), Hazırlayan: Yavuz Unat, Ankara 2001, Kültür Bakanlığı Yayınları.

17 Aydın, agm, s. 409.

18 Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde Y-459 numarada kayıtlı bulunan mecmua ve içindekiler hakkında geniş bilgi için bkz.Mustafa Koç, "Bir İstanbul efendisinin kayıt defteri: Mecmûa-i ibrahim Efendi", 4. Kat: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Bülteni, Sayı: 3, Ekim-Aralık 2001, s. 10-11.

19 Mithat Sertoğlu, "Türklerde spor", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 53, Mayıs 1954, s. 3099.

20 Fazlıoğlu, agy, s. 64.

21 Kahire, 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında doğu İslam dünyasının Semerkand ve Şiraz'la birlikte üç büyük bilim merkezinden birisidir. Nitekim Tûsî'nin öğrencisi Kutbuddin Râzî (ö.1366), hocasının yaptığı sentezi İran, Maveraünnehir, Kahire ve Anadolu'ya taşıyan ışıktan bir kol olmuş ve talebesi Muhammed ibn Mübarekşah (ö. 1403), bu sentezi Kahire'ye taşımış, hocalığı sırasında Osmanlı dünyasından ilk entelektüeller onun sofrasına oturmuşlardır. Hepsi birbirinden ilginç olan bu isimler arasında Seyyid Şerif Cürcanî, şair Ahmedî (ö. 1413), hekim Hacı Paşa (ö.1417), Şeyh Bedreddin (ö. 1420) ve Kadızade'yi Semerkand'a gönderen Molla Fenârî (ö. 1430) de vardır. Hacı Paşa, Sinan Paşa'ya, Sinan Paşa, Molla Lütfi'ye (aynı zamanda Sinan Paşa, Molla Lütfi vasıtasıyla Ali Kuşçu'nun derslerinden yararlanmıştır), Molla Lütfi de Şeyhülislâm İbn Kemal'e, İbn Kemal ise Ebussuud Efendi hocalık yapmıştır. Böylece Ali Kuşçu, İstanbul'da bir yandan kendi hocası Kadızade'nin hocası Molla Fenarî'nin Kahire'den getirip ektiği tohumlarla döllediği bir toprağa bu defa Kadızade'nin Semerkand'dan aldığı aşıyı ekleyerek sentezi yeniden harmanlamış olmaktadır. Bkz.Karlığa, agy, s. 127.

Fatih'in kardeşi Ahmed, Hind'e padişah olmuştu...

Fatih, sabi kardeşini öldürtmemiştir.
O isimde babasının oğlu yoktur.
[Oğlu] Mustafa'nın, sancağı
Karaman'da vefatına, senelerce
acımıştır. Bunların hepsi bühtandır.

NAMIK KEMAL, *Evrâk-ı Perişan*

'Yani Kardeş Katli'ni kanunlaştıran Fatih değil miydi? Bütün bildiklerimiz yanlış mı şimdi? Ne yalan söyleyeyim, hem rahatladım, hem de kafam allak bullak oldu...'

Dışarıda soğuk eksi 10'u, saat 11'i vurmuş, sevdalı bir kalabalığın huzurundan Osmanlı selamıyla ayrılırken yağmur gözlü yiğitlerden birisi yanıma yaklaşmış, hayret kayığına bindirdiği kelimelerden sorular örüyordu habire. "O zaman şu..." Sözüne bıçak çekiyorum, "Var mısın", diyorum, "buzdağının dibine dalmaya?" Tereddütle karışık bir "Varım" sözü tütüyor ağzından. "Gel o halde" diyorum bir sandalye çekerken yanıma, "şuradan başlayabiliriz dalmaya: Fatih İstanbul'u ne zaman fethetmişti?" Belli ki beklenmedik bir soru oluyor. Duraklıyor, kelimeleri dişiyle dudakları arasında iyice ezerek, "29 Mayıs 1453, değil mi?" diyebiliyor. Anlıyorum tabii, koskoca adam bu basit soruyu bana sorduğuna göre vardır bir hinlik diye kuşkuya yatmış vaziyette. "Bak" diyorum...

Bakıyor. "Madde bir", diyorum, "Fatih İstanbul'u fethetmemişti!" Gözbebeklerinden Fesubhanallahlar düşüyor kalın buzların üzerine; zıplıyor, sesini duyuyoruz. "Fatih İstanbul'u değil, Kostantiniyye'yi fethetmişti" diyerek merakını gideriyorum hemen. Ardından ekliyorum Fatih

sevdasında hepimize beş çeken Levon Panos Dabağyan'ın sözlerini yankılayarak, "Allah kimseye İstanbul'un fethini nasip etmesin".[2] Önce bunu bir kelime oyunu zannediyor, altını birkaç kez çizerek düşünüyor.

O düşünedursun, ben ikinci maddeyi seriyorum çarşaf gibi önüne: "Fatih İstanbul'u 1453'te değil, 857'de fethetmişti. Bir başka deyişle o, Peygamber-i Zişan Efendimiz'in Mekke'den Medine'ye hicretinden tam 857 yıl sonra giriyordu İstanbul'a. Zaten yolunu şaşırmış Miladi takvimle kutlu müjdeyi asırların üzerine sağanak gibi yağdıran bir adamın ne işi olabilirdi ki?"

"Kilid-i mülk-i İslam" tabiri Alvarlı Efe'nin kemâl pınarlarından taşmış, Erzurumluların gönül gözlerine bir lens gibi asılmıştı. Bunu gördüm Erzurum'dan tüten nefeslerin şehrin üzerinde kurduğu görünmez otağda. Bu kilidin içinde dönüyordu anahtarım. Yağmur gözlerinde yatağanlar uçuşuyordu. "Madde üç" dediğimi duydu mu bilmiyorum. Artık daima dinliyor, derin düşlere dalıyordu besbelli.

Hem, dedim, senin okuduğun tarih kitaplarında Fatih'in tahta geçer geçmez bir yaşındaki kardeşi Şehzade Ahmed'i boğdurduğu yazılıdır, değil mi? Bu yüzden de birçok kimse, "Kanunnâme"deki "kardeş katli"ni sözümona 'emreden' maddenin yazarı ve uygulayıcısı olduğuna inanır Fatih'in. Şayet bu kadar önem verilen bir "kanun" idiyse bu, neden aslını bulamıyorlar, söyler misin bana? Fatih'in pek çok kanunnamesi ve vakfiyesi bize ulaştığı halde, hatta bir tanesi sonradan türbesinde ortaya çıktığı halde, bu kanunname neden bulunamaz ve neden bir buçuk asır sonra yazılmış bazı defterlerin arasında okuruz onu da, Topkapı Sarayı'nda, yani tam da bulunması gerektiği arşivde yerinde yeller esmektedir?

"Bunları daha önce yazmıştınız sanki okumuş gibiyim" dediğini duydum. Gayrı durmak ne mümkün. "Öyleyse bak ne anlatacağım sana" dedim. Yağmur şiddetlenmişti. Gözlerinde. Sesler duyuluyordu.

"İster inan, ister inanma, İstanbul Üniversitesi'nin eski hocalarından

Profesör İsmail Hikmet Ertaylan'ın 1953'te basılan *Âdilşahiler: Hindistan'da Bir Türk-İslam Devleti* adlı kitabında şu mealde bir bilgi verilir: Fatih'in babası Sultan II. Murad, ömrünün son yıllarına tek oğulla girmenin üzüntüsünü yaşarmış. Nihayet ölümünden kısa bir süre önce Candaroğulları hanedanından aldığı Hatice Alime Hatun(bir 'prenses')'dan bir oğlu dünyaya gelmiş ve adını Ahmed koymuşlar. Babası Murad'ın ölümü üzerine tahta çıkan geleceğin Fatih'i Mehmed Çelebi ise fitne çıkabilir korkusuyla kardeşi Ahmed'in boğdurulmasını emredecek ve II. Murad'ın Bursa'ya yollanan tabutunu, minimini bir tabut daha takip edecektir. Ancak bu tabutta, zannedildiği gibi kardeşi Ahmed değil, "alelacele tedarik edilen bir benzeri", yani bir köle çocuğu son yolculuğuna çıkarılmıştır. Meğer Fatih'in üvey annesi olan Hatice Alime (veya Halime) Hatun, oğlu Ahmed'i bu oyunla cellatların elinden kurtarıp yurt dışına kaçırtmış, Bursa'daki türbeye ise zavallı köle çocuğun cesedi gömülmüştür.

"Yani?" "Yanisi şu" diyorum, "bu kitapta yazılanlar doğruysa Şehzade Ahmed öldürülmemiş, İran'a kaçırılmış. Burada büyümüş, tahsil ve terbiye gördükten sonra Hindistan'a gitmiş ve Behmeni Devleti'nin hizmetine girmiş; orada umur görmüş, yüksek makamlara kadar çıkmış. Gel gör ki, Behmenîler yıkılınca çok sayıda küçük devlet pıtrak gibi bitmiş onun toprakları üzerinde. Bunlardan birisi de merkezi Bicabur olan Adilşahiler Devleti olmuş. Bu devletin kurucusu ise Fatih'in, annesi tarafından İran'a kaçırılan kardeşi Şehzade Ahmed imiş."

Sözüm bittiğinde gözlerindeki yağmur taneleri havada donmuş, buz kesmişti. "Bütün bunları nereden buluyorsunuz Allah aşkına?" sorusu karşısında dayanamayıp boşaltıyorum derûnumdakileri: "Ben onları değil, onlar beni buluyor aslında. Ben onları konuşmuyorum. Benim ağzımdan konuşan onlar. Hem sen Fatih Sultan Mehmed'in kayıp bir vasiyetnamesi olduğunu ve bunun Amerika'da keşfedildiğini işitmiş miydin?" Sorum, muhatabını bulamayan mermiler gibi salonun duvarlarında sekti, durdu.

Hem size bir şey söyleyeyim mi: Erzurum'daki dostlar, yerdeki buzlardan değil, çatılarda susta bekleyen buzlardan sakınılmasını öğretmişlerdi bana. Ne zaman kopup başınıza düşeceği hiç belli olmazmış. Yanımda kim vardı hatırlamıyorum. Tek hatırladığım, dumanlı bir ağızdan çıkan, "Ne kadar da tarihe benziyor" sözleri oldu.

1 Levon Panos Dabağyan, *Paylaşılamayan Belde: Konstantiniyye*, İstanbul 2003, IQ Yayınları.

Fatih'in vasiyetnamesi bulundu!

Çıkar Câm-ı Cem'i Avnî, hazinenden temâşâ kıl
Eğer bilmek murâdınsa kemâhî kâr-ı dünyayı

FATİH SULTAN MEHMED

Hep diyorum ya, bir kere daha tekrarlamaktan zarar gelmez: 'Bir insandan ne çıkar?' dememek lazım. Mesela rahmetli Süheyl Ünver hocanın bir ömre sığdırdığı ve sayıları binlerle ifade edilebilecek çalışmalardan oluşan muazzam birikimi karşısında, taş taş, yaprak yaprak, renk renk mirasımızın asil çizgilerini tespite adeta memur edildiğini itiraf etmek zorunda kalırız. Demek ki, deriz, bir insan, insanlığını sonsuzla çarpınca, böylesine görkemli bir ışık ordusu haline gelebiliyor tek başına.

23 Mayıs 1936'da İngiltere'nin ünlü *The Times* gazetesi Fatih'in kayıp vasiyetinin bulunduğu haberiyle çıkmıştır. İflah olmaz bir Fatih sevdalısı olan Süheyl Hocanın bu haberi okuduktan sonra yerinde durması mümkün müdür? Derhal İngiltere'deki dostu Esad Fuad Tugay'dan bu yazıyı bulup kendisine göndermesini ister. Yazı gelir ama yine de tatmin olmaz ateşli ruhu. Bu defa gözü, belgenin Fransızca aslındadır. *The Times*'a mektup gönderip belgenin aslı hakkında bilgi rica eder. Belgenin Londra civarında bir kütüphanede bulunduğunu, lakin kitapların Amerikalılar tarafından satın alınmak istendiğini öğrenir. Araştırmalarını sürdürür ve

bu defa Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın'dan, belgenin diğer kitaplarla birlikte Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ne satıldığı haberi gelir.

Ne de olsa işin ucunda Fatih Sultan Mehmed vardır ve Süheyl hocanın altın oku, hedefine ustaca yaklaşmaktadır.

Yıllardan 1950 olur... Fethin 500. yıldönümü yaklaşmakta, Fatih'e duyulan ilgi çığ gibi büyümektedir. Sonunda Süheyl Ünver de, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi yazma eserler katalogunda 168 numarada kayıtlı olduğunu öğrendiği kitabın bir kopyasını temin etmiştir. Eser, eski Fransızca ile kaleme alınmıştır, dolayısıyla Türkçeye tercümesinden önce 'yeni Fransızca'ya çevrilmesi gerekmektedir. Her iki görevi de Galatasaray Lisesi profesörlerinden M. P. Gauthier üstlenir. Artık Süheyl hocanın keyfine diyecek yoktur.

Yıllardan 1952'dir ve işte elimizde bir kitapçık durmaktadır: *Fâtih Sultan Mehmed'in Ölümü ve Hâdiseleri Üzerine Bir Vesika*.[1]

"Fatih'in Vasiyetnamesi" de denilen ve bir mektubun içinde geçen bu metinde neler vardır peki? Okuyunca siz de göreceksiniz: İlginç, hem de çok ilginç şeyler...

Mektubun sahibi, Galata'da oturan bir Ceneviz tüccarıdır ve mektubu, Avrupa'da oturan kardeşine yazmıştır. Bir kere Fatih'in hala bir sır olmaya devam eden ve ölümüyle yarıda kalan son sefer-i hümayununu hangi devlete karşı açtığıyla ilgili tartışmalara ışık tutacak bir ipucunu yakalıyoruz mektupta.

Sultan Fatih'in yakınında bulunduğunu öğrendiğimiz yazar, 3 Mayıs 1481 tarihinde vefat eden Fatih'i, Nisan ayının sonunda Halep'ten gelen elçilerin ziyaret ettiğini ve eğer kalkıp gelecek olursa, şehri kendisine teslim edeceklerini bildirdiklerini yazar. Bu cazip teklif üzerine derhal harekete geçen Fatih, aslında seferi Memlûklar üzerine açmış, ne büyük talihsizliktir ki, ordu Gebze civarına geldiğinde rahatsızlanmıştır. Ölümünün yaklaştığını anlayınca da, huzuruna üç önemli kişiyi (Kilerci Ağa, Haznedar Ağa ve Kapıcı Ağa) çağırmış ve vasiyetini hususi olarak onlara yazdırmıştır.

II. Abdülhamid fotoğraf koleksiyonundan Fatih'in Türbesi.

Yani mektup, bu vasiyetnameyi ve Fatih'in ölümüyle ilgili bazı bilinmeyen noktaları aydınlatan 'içeriden' bir belge hüviyetinde.

Sıhhati tartışmalı da olsa, seferde hazır bulunan birisi tarafından yazıldığı besbelli olan bu belgeye göre Fatih Sultan Mehmed,

1) İstanbul'da yaptırdığı Fatih Camii'nin avlusuna gömülmek istemiştir (bilindiği gibi, o zamana dek padişahlar Bursa'da gömülüyorlardı, dolayısıyla bu, hanedanın 'mezar siyaseti'nde köklü bir değişiklik demekti),

2) Sanılanın tersine, sağ olan oğullarından Cem Sultan'ın değil, Bayezid'in kendisinden sonra tahta çıkmasını emir buyurmuştur,

3) Ordudaki yeniçerilerin, Bayezid tahta çıkmadan önce İstanbul'a sokulmamasını (zira yağmaya girişeceklerinden korkuyordu) tavsiye etmiştir,

4) Tahta geçecek olan oğlu Bayezid'e, bazı danışmanlarından şikâyet ederek onların tavsiyeleriyle 'yenilikler' yapmak zorunda kaldığını, bu yüzden onları yanında tutmamasını söylemiştir,

5) "Muazzam bir hazine topladım. Bu hazineyi büyük bir itina ile muhafaza edin, zira bir zaman gelecek ki, ona muhtaç olacaksınız." demiştir ve

6) Son olarak şu emri vermiştir: "Bütün kölelerimin âzad edilmesini emrederim."

Vasiyetnamede dikkat çeken iki nokta, Fatih'in, ölümünden önce, gerçekleştirdiği hızlı reformlarından pişmanlık duymuş olması ve kendisini bu reformlara 'zorlayan' paşalardan şikâyetçi olduğunu bildirmesidir. Bu, muhtemelen ölümünden önce biriken toplumsal ve siyasî tepkilere bir tür taviz olarak anlaşılabilir.

Gerçi Bilkent Üniversitesi tarih bölümü öğretim üyelerinden Oktay Özel, Fatih'in gerçekleştirdiği reformların yine de epeyce sınırlı kaldığını ve abartıldığı kadar radikal olmadığını söylemektedir [2] ama zamanın toplumu, Fatih'in kararları karşısında açıkça 'sürklase' olmuş, daha doğrusu 'yorulmuş' görünüyordu. Bu yorulmuşluk hissinin, ölümünden önce Fatih'e de arız olduğu anlaşılıyor. Nitekim saltanata Cem Sultan'ın değil de, II. Bayezid'in tercih edilmesinden, Fatih'in peşinde şimşek hızıyla oradan oraya savrulmuş olan siyaset ve toplumun, 30 yıllık kesintisiz bir tırmanmanın ardından bir hazım sürecine, bir sükûnet dönemine ihtiyaç duyduğunu görmekteyiz.

Vasiyetname'nin bir diğer önemli maddesi, Fatih'in Kanunname'sine sonradan katıldığına inandığım Cem Sultan'ı öven paragrafı yalanlayan cümledir. Burada Fatih'in de toplumu dinlendirmeye, aktif bir tatile geçmeye ikna olduğunu görmekteyiz. Bugün II. Bayezid'i 'pısırıklık'la suç-

layanlar, onun döneminin Yavuz ve Kanuni'nin gelişini hazırlayan bir pekişme çağı olduğunu unutuyorlar nedense.

'Danışmanlar' meselesi ise bugün de güncel. Demek ki, Fatih'in çevresinde ona sürekli fikir sunan, onu yönlendiren ve onun üzerinden siyaset üretmeye gayret sarf eden bir danışman kadrosu vardı ve tıpkı bugün Başbakan'ı yönlendiren çekirdek kadro gibi, hedeflerini ona dikte ediyor, onu belli yönlerde harekete zorluyorlardı. Fatih'in bu kadronun tasfiyesini düşünmüş ama başaramamış olduğunu anlıyoruz metinden.

Daha çok şeyi anlıyoruz. Ama tarihçilerimizin, bu belgenin sıhhati konusunda bir şeyler söylemeden önce muhtevası üzerinde durmaları gerekmez mi? Fatih'e ait her işaret, hayatî bir değere sahip olmalı değil mi bizim için?

1 Tertipleyen: A. Süheyl Ünver, *Fâtih Sultan Mehmed'in Ölümü ve Hâdiseleri Üzerine Bir Vesika*, İstanbul 1952, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

2 Oktay Özel, "*Limits of the Almighty: Mehmed II's 'land reform' revisited*", JESHO, (Journal of Economic and Social History of the Orient), Vol. 42, No. 2, 1999, s. 226-246.

Kardeş katli maddesi Fatih'in midir?

Ne yazık ki, kelimelerin
kurbanı olduk sonunda.

CEMİL MERİÇ

Yığınla kavramı tek bir çuvala doldurarak tartışmanın iflah olmaz tiryakileriyiz. Kardeş katli de Osmanlı tarihi alanındaki bu "metafizik çuvallar"dan birisi, belki de birincisi.

Baba da öldürülse, torun da, yeğen de, amca da; hepsini torlayıp toplayıp kardeş katli çuvalının içerisine dolduruyoruz. Fark etmiyor bizim için. Devlete isyan sebebiyle de öldürülse, suçu sebebi yokken de öldürülse, adı kardeş kardeşi öldürdü oluyor.

Metafizik çuvallarımız dolup taşıyor. Uzaktan bakarak tarihin bir "mezbaha"yı andırdığını düşünmeye başlıyoruz. Bütün aksine iddialarına rağmen Çetin Altan da bu mezbaha meraklılarından biri. Ona göre, Osmanlı tarihi, "kanlı bir antoloji'den ibarettir.[1]

Bu rötar yapmış aydın profiline sesleniyorum: Tarihi rahat bırakın artık. Tarihe "playback" yaptırma alışkanlığınızdan vazgeçerek, Engin Akarlı'nın bayıldığım deyişlerinden biriyle söylersek, metinlerde korunmuş olan seslere kulak verin!

Yine de bir gölgeyi ortadan kaldırmanın en güvenli yolu, ona taş atmak değil, ışık tutmaktır. Bakalım fenerimizdeki ışığın gücü, kardeş katlinin üzerine düşürülen kalın gölgeyi kaldırmaya yetecek mi?

Fatih'in kendisinden sonraki padişahlara kardeşlerini öldürmeyi 'emrettiği' iddia edilen ünlü Kanunnâme maddesi aynen şöyledir:

> Ve her kimesneye ki evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl etmek münâsib görülüp[2] ekser-i ulemâ dahi tecviz etmiştir. Onunla âmil olalar.[3]

Halil inalcık hocaya göre, Kanunnâme'deki bu madde, aslında bir emir veya zorunluluk getirmiyor. Nitekim "münasiptir" ifadesinden de anlıyoruz ki, madde daha çok bir 'tavsiye' niteliğinde olup zannedildiği gibi, bağlayıcı bir hüküm koymaktan uzaktır! Zaten *Kânunnâme*'de Bâb-ı Evvel'in (Birinci Bölüm'ün) sonunda "*Bu kadar ahvâl-i saltanata nizâm verildi. Şimden sonra gelen evlâd-ı kirâmım dahi ıslâha sa'y etsinler"* (Saltanat işine şimdilik bu kadar düzen getirildi. Benden sonra gelecek padişahlar da onu düzeltmeye çalışsınlar) denilmesinden anlıyoruz ki, elimizde mutlak bağlayıcılığı olan bir metinden çok, geliştirilmek üzere ortaya konulmuş bir taslak veya ön-metin bulunmaktadır; yani metin üzerinde her zaman değişikliğe gidilebilir.

Dikkat edilirse metinde kardeş katli, zaruretler karşısında (bundan ülkenin düzeninin bozulmasını, hatta parçalanma tehlikesini kasd ettiği, "nizâm-ı âlem için" ibaresinden anlaşılıyor) başvurulacak bir seçenek olarak sadece caiz görülmüştür. Yani memleket bir kaosun içine yuvarlanacaksa ve ancak bu şart gerçekleşirse cevaz verilmiştir kardeş katline.

Nitekim yine dikkat edilirse "Onunla âmil olalar" cümlesi, müeyyidesi olmayan bir ifadedir. Yani kardeş katli uygulanmazsa cezasının ne olacağı meçhuldür. (Müeyyidesi olmayan kanun, hele ceza kanunu olur mu?) Bu da, zaten maddenin amacının bir kanun getirmek değil, tavsiyede bulunmak, cevaz vermek, açık kapı bırakmak olduğunun en büyük delilidir. Ama madde, aynı zamanda meseleyi bir şarta bağlamayı da ihmal etmemektedir ki, bunun da hanedan içinde gelişigüzel öldürmelerin önünü almaya dönük bir tedbir olduğu anlaşılmaktadır.

Ressam Nakşî'nin Şakâyik adlı eserde
Fatih'i geyik üzerinde gösteren minyatürü.

Buraya kadar söylediklerimiz "eğer elimizdeki metin sıhhatli ise" geçerlidir. Kanunnâme ve içinde yer alan kardeş katli maddesi ne kadar sıhhatlidir? sorusu ise sanıldığının tersine, henüz tatminkâr bir cevap bulabilmiş değildir. Elimizdeki Kânunnâme'nin ne tür bir metin olduğu, hangi gayeyle düzenlendiği ve bu kadar hayatî önemi haiz bir hukukî belgenin aslının ya da resmi nüshasının neden sırra kadem bastığı gibi hususlar ise henüz karanlıktadır.[4] Eğer İsmail Hami Danişmend'in iddia

ettiği gibi bu Kanunnâme bir "Osmanlı anayasası" [5] ise ulema evladının kaç kuruş cep harçlığı alacağı veya vefat eden şehzadelerin cenazelerinde kimlerin bulunacağı gibi teşrifatla ilgili bir dolu ayrıntının bir anayasa metninde ne aradığı, haklı olarak sorulmalı değil midir?

Bu nasıl Kanunnâme?

İyi de, hakikaten bir kanunnâme midir elimizdeki metin, yoksa bir saray içtüzüğü mü? Bence daha çok ikincisine yakışıyor. Zira gerek maddelerin düzenlenmesindeki savrukluk ve sistemsizlik (İnalcık Hocanın deyişiyle "insicamsızlık") ile maddelerin yeterince genel (kuşatıcı) olmayışı ve kaleme alınışında gözlenen acemilikler, gerekse bir kanunnâme için vahim sayılabilecek pek çok "teknik" kusuru barındırması, metnin hem eksik, hem de muhtemelen daha geniş bir tür saray iç tüzüğünün özeti olduğunun delilleridir. Bu, Fatih devrindeki diğer "gerçek" kanunnâmelerle yapılacak basit bir kıyas sonucunda dahi kolayca anlaşılabilecek bir husustur. Kaldı ki, metinde sayılan bazı görevlilerin Fatih döneminde var olmayışı, Kânunnâme'nın onun dönemine değil, sonraki yüzyıllara ait olduğu şüphesini tetiklemektedir.

Üstelik kardeş katli maddesi de, solakbaşı ve peykbaşının bir küçük sandık cep harçlığı alacağını belirleyen madde ile padişahın Has Oda oğlanına yılda 4 defa kaftan verilmesini irade buyuran madde arasında, yani gerçekten de akıllara zarar bir yerde karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden, elimizdeki metnin ya bir saray iç tüzüğünün karalaması, ya da aslında daha kapsamlı gerçek bir "kanunnâme"nin sarayla ilgili kısımlarının özeti olduğunu düşünmek için yeterli sebebimiz mevcuttur.

Bir ihtimal daha kalıyor geriye: Kardeş katli gibi bazı maddeler, asıl metne sonradan eklenmiş olmalıdır. Nitekim Kanunnâme'deki tutarsızlıklar bu ihtimali kuvvetlendirmekte ve metnin belli kısımlarının ancak sonraki yüzyıllarda kaleme alınmış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Bu iddiayı önce 1953 yılında Ali Himmet Berki ve ardından 1967'de Alman araştırmacı Konrad Düğer dile getirmiş; ancak bu itirazlar nedense ilim çevrelerinden layık olduğu ilgiyi görememiştir. Hatta bazı araştırmacılar kanunnâme metninin sahte olduğunu bile ileri sürmüşlerdir. Ben metnin kendisinin sahte olmadığına inananlardanım. Ancak bana göre, hem Kânunnâme'nın tamamı Fatih'e ait değildir, hem de elimizde mevcut kopyaları arasındaki tutarsızlıklar metnin sıhhatine olan güvenimizi sarsmaktadır. Zaten sonradan ekleme ve değişiklikler yapıldığını, metni bize nakleden tarihçi Bosnavî Hüseyin Efendi de açıkça beyan etmekte değil midir?

Bu tüzük (*Kanunnâme* değil) metni, Sultan'ın onayına sunulmuşsa da, elimizde Fatih'in notlarını ve değişikliklerini içeren orijinal ve resmi metin mevcut değildir. Osmanlı Sarayı'ndaki nişancılar, milyonlarca belgeyi muhafaza ederken, hanedanın mukadderatıyla bu derece ilgili bir metni neden muhafaza etmemişlerdir acaba? Bu sorunun da ikna edici bir cevabı henüz verilememiştir. Anlaşılan, metnimiz onu derleyip düzenleyen birisinin, büyük bir ihtimalle Karamanî Mehmed Paşa'nın müdahalelerine maruz kalmıştır.

Paşa'nın Fatih'i nasıl etkisi altına aldığını ve ömrünün son yıllarında ona bazı isteklerini nasıl kabul ettirdiğini, rakiplerinden Şeyhülislâm İbn Kemal, sözünü sakınmadan anlatıyor.[7] Kindar, gaddar ve tezvirci olarak nitelenen Paşa'nın, *Kanunnâme* metninin hazırlanması sırasında geleceğin padişahı olarak kendisine yatırım yapmakta olduğu Cem Sultan'a geçtiği "kıyak", metinde onu "veliahd" ilan etmesinden de bellidir. (Fatih'in böyle bir niyeti olsa, Cem'i Karaman'a değil, daha önceki padişahların gözdelerine yaptıkları gibi, İstanbul'a daha yakın bir sancakbeyliğine, mesela Amasya'ya ataması gerekmez miydi?) Nitekim Karamanî Mehmed Paşa, Cem Sultan'ı tahta geçirmek için kurduğu komplonun bedelini, ileride canıyla ödeyecektir.

Özetlersek: Kardeş katli maddesi, Fatih'e değil, ya Karamanî Mehmed Paşa'ya aittir ya da sonradan gerektikçe yapılan müdahalelerle

değiştirilmiştir. Nitekim Kânunnâme'nin yeni bulunan bir nüshasında, Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Telhisu'l-Beyân fi Kavânin-i Âl-i Osman*'ında (1675) kardeş katli maddesinin (nedense!) mevcut olmayışı, iddiamızı kuvvetlendiren delillerden biridir.[8]

Öyleyse kardeş katli tartışmasına yeni baştan başlıyoruz demektir.

1 Çetin Altan, *Tarihin Saklanan Yüzü*, 5. baskı, İstanbul 1997, inkılap Yayınları, s. 8.

2 Koca Müverrih Bosnavî Hüseyin Efendi'nin Bedâyi'u'l-Vekâyi'sindeki Kanunnâme nüshasında ise aynı ifade "...münasiptir. Ekseri ulemâ..." şeklinde geçmektedir bu ifade.

3 Abdülkadir Özcan, *Fatih Sultan Mehmed: Kanunnâme-i Al-i Osman, Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin*, İstanbul 2003, Kitabevi Yayınları, s. 18 (çalışmanın sonunda verilen tıpkı basımda, yukarıda 4. kelime olarak yazdığımız ki edatı mevcutken, Özcan'ın transkripsiyon neşrinde atlanmıştır; krş. varak 281b).

4 Bkz. Halil İnalcık, "*Osmanlı hukukuna giriş: Örfî-Sultanî hukuk ve Fâtih'in kanunları*", Osmanlı imparatorluğu: Toplum ve Ekonomi, İstanbul 1993, Eren Yayıncılık, s. 331. Ayrıca bkz. Mertol Tulum, "Osmanoğulları'nın kanunnamesi: Yeni bir tahlil ve metin düzenlemesi denemesi", *Sahn-ı Seman: Bilgi Dergisi*, Sayı: 1, Mayıs-Temmuz 2000, s. 33.

5 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt: 1, İstanbul 1971, Türkiye Yayınevi, s. 352.

6 ".. .egerçi iktiza-yı rüzgâr ile ba'zıları tebdîl ü tağyir olmuştur. Amma ekseri hâlâ ma'mûlün bihâdır." Bkz. Özcan, Kanunnâme..., s. XVIII, dipnot 27.

7 *Tevârih-i Âl-i Osman*, VH. Defter, Hazırlayan: Şerafettin Turan, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, s. 473 ve 528 ("Ol vezir-i pür-tezvir, gaddar ve pür-kindi...")

8 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisu'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman*, Hazırlayan: Sevim Ilgürel, Ankara 1998, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 258-261.

9 İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1972, Milli Eğitim Basımevi, s. 139-140 (italikler bana aittir - M. A.) 194

Sonsöz yerine
Gül her şeyi fetheder *

1443 yılıdır. Sultan II. Murad devrinde, Edirne Saray-ı Âmire'sinin sade dekorasyonlu odalarından birindeyiz. Odada 11-12 yaşlarındaki Şehzade Mehmed, diz üstü yere çömelmiş vaziyette hocası Molla Gürani'den ders almaktadır. Yanındaki minderlerde 3 'yabancı talebe' daha oturmaktadır.

Bunlardan genç olanı, Arnavutların ünlü asi beyi Aleksandr Kastriyota'dır, Müslümanların deyişiyle, İskender Beğ. Babasının rahat durması için rehin olarak ıslah edilmek üzere Osmanlı sarayına gönderilmiştir.

Diğer iki talebe ise henüz çocuk yaştadır ve kardeştir: Babaları, Eflak Voyvodası Vlad Tepeş, bir daha isyan etmeyeceğine dair yeminini tutması için onları Osmanlı sarayına rehine bırakmıştır. Büyük olanı, sonradan Kazıklı Voyvoda olarak tarihe geçecek ve Bram Stoker'ın *Drakula* adlı romanına konu olduktan sonra filmi çekilerek dünyaca tanınacak olan Beşinci Vlad'dır. Üçüncüsü ise Vlad'ın kız kardeşi olan, Osmanlıların, yüzünün ve kalbinin temizliğinden dolayı "Güzel" sıfatıyla andık-

* Burada anlatılan olaylar gerçek ile hayalin karışımından meydana gelmiştir. Bir tür kitabı özetleyen senaryo halinde kurgulanan metin, Fatih'in gayesini bu kere de edebiyatın imkânlarını kullanarak yakalamayı amaçlamaktadır.

ları ve ileriki yıllarda "Dergâh-ı Âli mülazımları" arasına girdikten sonra Eflak Voyvodası olarak beraber çalışmayı tercih edecekleri Radul'dur.

Uzun boylu ve çatık kaşlı, hatta celalli bir yüz ifadesine sahip olan hoca Molla Gürani, bu dört asil talebeye aynı odada ders vermektedir. Kendilerine İslâmın dünyaya bakışını anlatmaktadır. Dünyanın murdar değil, esasen temiz bir yer olduğu, insanın Hıristiyanlıkta olduğu gibi doğuştan günahkâr olmayıp iyilik ve temizlik üzere yaratıldığı ve insanoğlunun esas vazifesinin, dünyayı güzelleştirmek, en azından ona bir güzellik ilave etmek olduğu telkinlerinde bulunmaktadır.

İskender Beğ, öğrencilerin en yaşlısıdır, ayrıca inançlı bir Hıristiyan olarak yetiştirilmiştir. Dolayısıyla hocasının cemiyete hayırlı insan olunması yönündeki Müslümanlık kokan telkinlerine kulak asmamaktadır. O, atalarından bildiğini okumakta kararlıdır.

Güzel Radul, o zamana kadar hiç duymadığı bu içini ısıtan nasihatleri büyük bir haz alarak dinlemekte ve hayranlık dolu gözlerle hocasını izlemektedir. İnsanın iyilik üzere yaratıldığı fikri, onun âleminde yavaş yavaş bir çiçek gibi açılmaktadır.

Vlad ise hocanın her söylediği sözün aksini düşünmektedir. İnsanın vazifesi, ona göre yaban hayata dönüşü başarmaktır. Yalnız İslâmiyet değil, Hıristiyanlık da insanın her istediğini yapmaya meyyal ve tahakkümcü yaratılışı karşısında bir tür sapkınlıktır. Güçlü olan, dilediğini yapabilmeli, insanlığını bu dünyada hazza gömülmüş olarak, sınırsızca yaşayabilmelidir.

Dersleri daima pür dikkat dinleyen 11 yaşındaki Şehzade Mehmed ise hocasına iyilik ve kötülük hakkında çetin sorular yöneltmekte ve onun, insanın dünyayı nasıl güzelleştirebileceğine dair sözlerini zihninde açmaya, vuzuha kavuşturmaya uğraşmaktadır.

Böylece bu ilginç meclisten üç temel fikir çıkacaktır. Birincisi, dünyaya Hıristiyanca bakış (İskender Bey), öbürü pagan/hazcı bakış (Drakula) ve Mehmed ile Radul'un temsil ettikleri Müslümanca bakış.

Yalnız Mehmed'in bakışı içeriden dışarıya doğru bir açılma, Radul'unki ise dışarıdan içeriye doğru bir tür hayranlık halinde şekillenmektedir.

Yıllar geçer, İskender Beğ bir fırsatını bulup Arnavutluk'a firar etmeyi başarır. Drakula, babası Vlad Tepeş'in ölümü üzerine serbest bırakılır. Radul sarayda kalır. Şehzade Mehmed ise babasının vefatından sonra 1451 yılında tahta çıkar.

İstanbul'un fethi, tahta çıkar çıkmaz Sultan Mehmed'in birinci gündem maddesi olmuştur, İstanbul onun için hem kutlu müjdeye nail olmak ve insanlığın macerasına unutulmaz bir sayfa ilave etmek için, hem de bu sayfayı ebedileştirebilmesi için gereken, iktidarı yeniden fetih stratejisinin hayatî bir adımıdır. Nitekim kuşatma sırasında söylediği, "Ya İstanbul beni alacak, ya ben İstanbul'u" sözü, bu varlık-yokluk çığlığını düşürür şehrin seherlerine.

Sultan Mehmed, İstanbul'un fethini çok arzulamaktadır ama bu arzu, bir mekân parçasının ne pahasına olursa olsun ele geçirilmesine değil, dünyanın güzelleştirilmesine bir katkı olarak anlaşılmalıdır ona göre. Mehmed'in kafası, bir zamanlar Pagan ve Hıristiyan egemenliklerini idrak etmiş olan bu sembol şehri, onların başlattıkları, ancak tam olarak gerçekleştiremedikleri İdeal Şehir, bir tür 'Medinetü'l-Fâzıla' olarak yeniden kurgulamak, Molla Gürani'nin vaazlarında sık sık belirttiği gibi, dünyayı güzelleştirmek, dünyanın güzelliğine yeni bir yaprak ilave etmekle meşguldür.

Bunu da bir konuşmasında şöyle dile getirir:

Biz İstanbul'u, ona hükmetmek için değil, onun damarlarına taze bir kan pompalamak için fethedeceğiz. Yılan nasıl gömlek değiştirince rahatlar ve kendini zindeleşmiş hissederse, biz de Kostantiniyye'ye yeni bir gömlek hediye edecek, orada bir insanlık bahçesi vücuda getireceğiz. Beşeriyetin yanlış adreslerde aradığı çözümün, bu şehirde bulunacağını göstereceğiz.

Değil mi ki Peygamber Efendimiz, "İstanbul muhakkak feth olunacaktır..." diye ötelerden haber vermiş ve onu fethedenleri mübarek dil-

leriyle övmüştür, bir peygamber sözünün, bizim sözlerimiz gibi yalnızca dünyevî, yani yatay ve sathî bir anlamı katiyen olamaz. Bunun tersini düşünmek dahi abestir, peygamberlere ve peygamberliğe hakarettir.

Velhasıl İstanbul'un surlarını yıkıp içine girmeyi kastetmekten ibaret olamaz ahir zaman peygamberinin bu sözü. Bu fetih, olsa olsa bir kaba kuvvet gösterisi olurdu. Ancak o, bir şeyin olacağını haber veriyor ve bize bir hedefi gösteriyorsa, muhakkak ki, onun, bilinen ve görünenlerden çok ötede bir manası olmalıdır. O mana nedir? Bunu çözmemiz şart.

Mehmed Çelebi'nin ortaya koyduğu hedefi, mecliste hazır bulunan şeyhi Akşemseddin, heyecanlanarak yeniden formülleştirir: Mekke fethin gülüydü. İstanbul ise gülün fethi olacaktır. İstanbul'un fethi, gönüllerin fethi olacaktır. İnsanlık orada kendisini tamamlanmış bulacak ve yeni yüzyıllara, burada yeniden takacağı iki kanatlı ruhla yelken açacaktır.

***

Fatih, 21 yaşındadır ve İstanbul'dadır, İstanbul'un fethini Üsküdar sahillerinde, özellikle de Kızkulesi'nde tasarlamaktadır. Kulenin balkonundan şöyle bir bakar surlar ardından uzanan Kostantiniyye'ye. Ardından hasretle çeker içini.

Birden harita üzerinde avucunun içinde kalan şehirler canlanmaya başlar. Birer kandil yanmaya başlar şehirlerin üzerinde. Arkadan peş peşe ezan sesleri duyulur. En kuvvetli kandil ve en kuvvetli ezan sesi ise İstanbul'dan gelmektedir.

Sultan Mehmed tam bu sırada kendine gelir. Gözü ufka takılır. Gün batımına yaklaşan mor siluette camilerin minareleri belirmeye başlar. Gelecek adına ne büyük bir iş yapmak üzere olduğunu bir kere daha fark eder. Umutlanır ve yüzünde mutluluk çiçekleri açar.

Kuşatma sürecinde hocası Akşemseddin'le beraber bu insanlık bahçesi fikrini geliştirirler. Kendilerine müthiş bir moral aşılayan Eyüp Sul-

tan'ın kabri tam bu sırada keşfedilir. Diğer sahabilerin Kalafat iskelesi, yani Ayvansaray civarına birer tohum gibi serpiştirilmiş kabirleri de onlara yoldaş olur, azim verir.

Sanki ashab-ı kiram, asırlar öncesinden kopmuş, tozlu zaman perdesini delip safların arasına dağılmışlardır. Kadıköy sahilinden çıkan ashabın kemikleri, Merdivenköy'de dedesi Orhan Gazi'nin tesis ettirdiği tekkenin yeri, Kartal'da Kartal Baba'nın, Erenköy'de bir başka alperenin, Göztepe'nin adını aldığı Gözcü Baba'nın isimleri sırasıyla yad edilir.

Böylece İstanbul, önce zihinlerde ve kalplerde iyice yoğrularak Müslümanlaştırılır. Hıristiyan olan Rumlar bile başta Eyüp Sultan olmak üzere bu Müslüman yatırlarını ziyaret etmekte, onlardan medet ummakta ve onlarda kendilerinde eksik olan bir şeyler aramaktadırlar.

Nihayet 29 Mayıs'ta mutlu komutana ve askerlerine fetih müyesser olur. Şehre girilir ve halka aman verilir. Şehirden kaçan Rumlar geri çağrılıp evleri kendilerine teslim edilir. O zamana kadar İstanbul'da bir kiliseleri ve patrikhanesi olmayan Ermeni cemaatinin başına, Fatih'in küçüklüğünde Bursa'dayken tanıdığı Ovakim, Patrik olarak atanır. Yahudilerin de şehre yerleşmeleri teşvik edilir. Galata'da Cenevizlilere özerklik tanıyan ferman, Latinlerin bu şehrin renklerinden biri olduğunu ilan eder. Araplar, İranlılar, Hindliler, Afrikalılar... bu şehrin kucağında yeniden buluşur. Böylece İstanbul dünyanın merkezi haline getirilir. Adı, Mutluluk Kapısı, yani Dersaadet olur.

İstanbul merkezli *insanlık bahçesi* projesi hızlı adamlarla şekillenmektedir. Fetihten sonra şehrin içerisine hanlar, hamamlar, çeşmeler, imarethaneler kurulur. Şehirde gevşemiş bulunan hukuk düzeni yeniden tesis edilir. Herkes kanun önünde eşit kabul edilir. Hatta bir mimarla mahkemelik olan Fatih, alıştığı üzere baş köşeye oturmak istediğinde İstanbul Kadısı Hızır Bey Çelebi tarafından mahkeme huzurunda uyarılarak sanık sandalyesine oturtulur.

***

Yıllar sonra İskender Kastriyota Arnavutluk'ta isyan eder. Fatih'in ordusuna saldırır. Önceleri galip gelirse de, sonradan yapılan bir sefer sonunda yenilip geri çekilmek zorunda kalır. Onun bertaraf edilmesiyle Arnavutluk da Osmanlı bahçesinin tarhlarından biri haline gelir.

Yine aynı yıllarda bu defa, babasının yerine Voyvoda olan Vlad Drakula, nam-ı diğer Kara Şeytan isyan eder. Müslüman veya Hıristiyan diye ayırt etmeden insanları keyfince kazıklara geçirir, kafa taslarından şarap içer, şeytanın egemenliğini yeryüzüne yaymak için didinir. (Zaten Drakula da, 'şeytanın oğlu' demektir.)

Fatih dünyayı güzelleştirme ve medenileştirme projesi üzerinde çalışırken, Drakula putperestlik dönemine dönüşü amaçlar. Ve sonunda o da Fatih'in birlikleri karşısında mağlup olmaktan kurtulamaz. Bir çatışmada yaralandıktan sonra sığındığı mağarada ölüsü bulunur. Böylece Edirne sarayında yan yana ders gördüğü 'kötüler' sahneden silinmiş olur.

Fatih yeniden döner İstanbul'a. Molla Gürani'nin huzurunda başlayan öykü, Akşemseddin'le beraber geçirdikleri o nur şehrâyinleriyle yıkanan 'uzun gece'de nihayetlenir.

Yaşadığı ihanetler ve şahit olduğu kötülüklerden iyice bunalmış ve yaralanmış olan Fatih'in sabırsız ruhu, acı çekmektedir. Dünyayı güzelleştirmek için çıktığı bu yolculukta, sürekli kötülerle mücadele etmek, kendisini manen bunaltmıştır. Bir tek yerde huzur bulduğunu fark etmiştir. Akşemseddin ve müridleriyle yaptığı zikirlerde ruhunun yeğnileştiğini, uçar gibi olduğunu duyumsamakta, burada tattığı zevke, kalemin mürekkebe daldığı gibi gömülen Fatih, o mutlu dakikaların hiç bitmemesini dilemektedir.

Sonunda bir gün, şeyhi Akşemseddin'e, tacını tahtını bırakıp eteğine sarılmayı ve dizinin dibine oturmayı arzuladığını söyleme cesaretini gösterir. Yalnız onun huzurunda Molla Güranî'nin sözünü ettiği iyiliğin görkemli çadırına girmiş hissetmektedir kendisini. Ruhu, yalnız onun yanında huzur ve sükûn bulmaktadır. Tac da, taht da zerre kadar umurunda değildir artık.

Ancak Akşemseddin, sevgili hükümdarının arzusunu gayet iyi anlamakla ve kendisi de bunu fazlasıyla istemekle birlikte (hangi şeyh böyle ateşbaz bir müridi kaçırmak ister ki!), onun gibi bir siyasî öncünün, bu milletin istikbali için gerekli olduğunu bilmektedir. Ancak Fatih'in ruhundaki ateşe, Peygamber müjdeli bu devletin ve halkının, hatta giderek karışmakta olan dünya ahvalinin daha ziyade ihtiyacı olduğunu düşünür. Ve içi yanarak, intisabına müsaade edemeyeceğini bildirir.

Sen bu millete lazımsın. Elhamdülillah! Bu müjdeli şehirde bir insanlık bahçesi kurduk. Onu yaşatman ve köklerini yeryüzünün merkezine değdirmen gerek. Sen seçilmiş birisin. Bunu yaptıklarınla yeterince ortaya koydun zaten. Ama yapılacak daha yığınla işin var. Dünya ahvali giderek karışıyor. Geçenlerde Cezayir'den gelen bir Şazelî şeyhiyle görüştüm, Hıristiyan Portekizliler Afrika'nın garp canibini basıp yakaladıkları insanları köleleştirmeye başlamışlar. Garp ufuklarında acayip hadiseler zuhura geliyor. Dünya, değişiyor. Bundan sonra da öyle işler yap ki, ahir zamanda insanlara azık olsun eylemlerin, Müslümanlara yüzyıllarca sığınak olsun. Onları, bu azim fitneye karşı bir kalkan gibi korusun asırlarca.

Korkma, arkanda biz varız! Nasıl kutlu Emir Sultan, Yıldırım Bayezid'in daima yanında ve arkasında olmuşsa, nasıl şeyhim Hacı Bayram Veli baban Murad'ı her daim desteklemişse, fakir ve müridleri de daima yanında olacak, senin başarın için bol bol dualar edeceğiz. Kalbindeki düğümlerin çözülmesi için gece gündüz Rabbimize yalvaracağız.

Bundan sonra bu şehirde bulunmaklığım, sizi zarar-dî-de edebilir. Bu şehri, sana ve evladlarına emanet ediyorum. Seni dualarımın başına alacağım. Cenab-ı Hak ufkunu açık eylesin...

Ve sabaha kadar ona bir nice mana sırlarını fısıldar. Akşemseddin hazretleri, vereceklerini en son sınırına kadar verir ve sabah namazını beraber kıldıktan sonra (hangisi imam, hangisi müezzin olmuştu, bilinmiyor) tan yeri ağarırken atına binip hem Fatih'i, hem İstanbul'u terk eder, Göynük'te mütevazı bir eve yerleşir.

Fatih, şeyhinin ardından ağlamaktadır. İstanbul'u fethetmenin bir son değil, bir başlangıç olduğunu o gece bütün ürkütücü boyutlarıyla idrak etmiştir. Fethin bütün kördüğümleri keseceğini düşünmüştü. Ancak fethin getirdiği sorumluluğun fetihten daha ağır olduğunu kimse söylememişti kendisine. Vazifeye itilmişti adeta. Biraz önce Şeyhiyle beraberken bir an hafiflediğini zannetmişti; şimdi sırtında bir dağın yükünü çekiyormuş gibi eziliyordu.

Tarihin katlarını açmak, dürülü ufukları yaymak ve istikbale hazırlık yapmak gerekiyordu. Yalnız, savaş meydanlarına münhasır kalmayacaktı çabası. Eğitimden orduya, bilimden saray teşkilatına kadar hemen her hususu yeniden düzenlemesi gerekiyordu.

Sonra derin düşüncelere daldı Sultan...

***

Fatih, Topkapı Sarayı'nın Gülhane'sindedir. Bir bahçıvan olarak görürüz onu. Bahçesinde rengarenk güller yetiştirmiştir: Sarı, kırmızı, beyaz, pembe... Kokularından dünyayı sarhoş eden güller...

Fatih bunları özenle budamakta ve hepsinin kendi kokusunu ve şeklini muhafazasına itina göstermektedir. Bütün güller, kurduğu bu bahçede bir arada yaşamalı ve ancak güzellikte yarışmalıdırlar birbirleriyle. Kendisi, bahçıvan olarak başlarındadır.

Kulağına Temeşvarlı Hasan Ağa'nın İznik'de şeyhi Eşrefoğlu Rumi'nin mezarını ziyaret ettikten sonra söylediği ilahi çalınır:

Eşrefoğlu al haberi: Bahçe biziz, gül bizdedir.
Biz şah-ı merdân kuluyuz, yetmiş iki dil bizdedir.

Ses devam eder:

-Arı biziz, bal bizdedir.

Fatih'in bu sırada kendi kendine mırıldandığı duyulur:

- Gül her şeyi fetheder!

Fatih devri kronolojisi (835 -886/1432-1481)

Not: İlk verilen tarihler Hicri, İkinciler Miladi takvime göredir. İsmail Hami Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (1971) ile Halil İnalcık'ın Günsel Renda'ya birlikte yayına hazırladıkları Osmanlı Uygarlığı (2003) adlı derlemenin ilk cildinden yararlanılmıştır.

835/1432 II. Mehmed'in doğumu (3 Mart)

848/1444 Fatih'in, babası II. Murad'ın tahttan çekilmesiyle ilk defa padişah olması. Haçlı ordusunun Szegedin barışını ihlal etmesi üzerine II. Murad'ın Manisa'dan Edirne'ye davet edilmesi; ilk Varna zaferi (10 Kasım).

849/1445-6 II. Mehmed'in tahtını babasına terk ederek Manisa'ya gitmesi; II. Murad'ın ikinci defa tahta çıkması.

851/1447 İlk oğlu Bayezid'in dünyaya gelmesi.

853/1449 Edirne'de düğününün yapılması.

855/1451 II. Murad'ın ölümü (3 Şubat) ve II. Mehmed'in ikinci defa tahta çıkması (18 Şubat); Fatih'in, kardeşi Şehzade Ahmed'i boğdurtması; Muhammediye yazarı Yazıcıoğlu Mehmed'in ölümü; Osmanlı sarayında cülus bahşişi adetinin başlaması.

856/1452 Bizans'a savaş ilanı ve Kümeli Hisarı'nın inşası (Ocak-Ağustos).

857/1453 53 günlük kuşatmadan sonra 29 Mayıs sabahı İstanbul'un fethi (29 Mayıs); Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın idamı.

858/1454 Venedik'le barış antlaşması imzalanması (18 Nisan); bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının yerinde bulunan ve Topkapı Sarayı yapıldıktan sonra adı Eski Saray olarak kalan ilk sarayın inşası; Osmanlı donanması Karadeniz'e çıktı; Fatih ilk Sırp seferinden başarıyla döndü.

859/1455 İkinci Sırp seferi; Berat zaferi (Arnavutluk); Rodos şövalyelerine savaş ilanı ve Adalar seferi.

860/1456 Enez Ceneviz Beyliği'nin fethi; üçüncü Sırp seferi; Fatih, Belgrad'ı kuşattı fakat alamadı.

861/1457 Arnavutluk'ta İskender Bey karşısında uğranılan Mat bozgunu.

862/1458 Fatih'in Mora seferi; Sırbistan fütuhatı; Yedikule'nin bir iç kale olarak inşası; Atina'nın fethi.

863/1458-9 Semendire'nin teslim olması; Eyüp Camii ve Türbesinin inşası; Şeyhi Akşemseddin'in Göynük'de vefatı.

864/1459-60 Sırbistan'ın bir Osmanlı vilayeti haline gelmesi; Cem Sultan'ın doğumu; güney Mora despotluklarının ilhakı ile Eflak prensliklerinin himaye altına alınması; Papa II. Pius'un Osmanlı Devleti'ne karşı Haçlı seferi ilan etmesi.

865/1461-2 Arnavutluk ile mütareke imzalanması; Amasra'nın fethi; Candaroğulları Beyliği'nin ilhakı; Trabzon-Rum

İmparatorluğu'nun fethi; Sadrazam Mahmud Paşa'nın Midilli fethi; Çanakkale Boğazı'nın tahkimi.

867/1463 Fatih Camii'nin temelinin atılması; Arnavutluk ile barış antlaşması imzalanması; Bosna Krallığı'nın fethi; Hersek Dukalığının tabiiyet altına alınması; Macaristan Kralı Yayçe'ye kaçtı; 16 yıl sürecek olan Venedik savaşının başlaması; Mora yeniden Venediklilerin eline geçti.

868/1464 Osmanlıların Mora yarımadasını yeniden fethi; Fatih'in Bosna'daki Yayçe kalesini kuşatması; Papa II. Pius'un ölümü; Karamanoğlu İbrahim Bey'in ölümü ve Karaman Beyliğinde iç savaş çıkması.

870-71/1466-7 Barışın İskender Bey tarafından bozulması üzerine Arnavutluk seferine çıkılması; Arnavutluk'a Elbasan kalesinin inşası; Dulkadir Beyi Şehsuvar'ın Osmanlı himayesine girmesi; Karaman seferi ve Karaman topraklarının Osmanlı vilayeti haline getirilmesi; Sadrazam Mahmud Paşa'nm görevden alınması ve yerine Rum Mehmed Paşa'nın tayini.

872/1468 Asi Arnavut beyi İskender'in ölümü (17 Ocak); Toros dağlarında göçebe Türkmenlerin merkezi idareye direnişi.

875/1470 Eğriboz adasının fethi (11 Temmuz); Yavuz Sultan Selim'in doğumu; Fatih Camii inşaatının tamamlanması (bu cami 1776 depreminde yıkılınca III. Mustafa tarafından büyük ölçüde yeniden yaptırılacaktır).

876/1471 Memluk devletiyle ilk ihtilafın zuhuru; Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ile Venedik, Kıbrıs Krallığı, Rodos Şövalyeleri ve Alaiye Emiri'nin Fatih'e karşı itti-

fakları; Alaiye (Alanya) Beyliği'nin zaptı.

877/1472 Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın Tokat'ı yağmalaması ve Gedik Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu mağlup etmesi; bunun üzerine Fatih'in, oğlu Şehzade Mustafa'yı Uzun Hasan'ın üzerine göndermesi ve Şehzade'nin kazandığı Kıreli zaferi; Topkapı Sarayı'nın inşası.

878/1473 Uzun Hasan karşısında Otlukbeli (Başkent) zaferi (11 Ağustos); Haçlı donanmasının Adalar denizine saldırması.

879-80/1474-5 Macaristan'da bulunan Erdel topraklarına ilk Osmanlı akınları; İşkodra kuşatması; İçel'in Karamanoğulları tarafından geri alınması; Ali Kuşçu'nun ölümü; Gedik Ahmed Paşa'nın İçel'i geri alması; eski Sadrazam Mahmud Paşa'nın idamı; Boğdan bozgunu; Kuzey Karadeniz'deki Ceneviz kolonilerinin fethi ve Kırım Hanlığı'nın ilhakıyla Karadeniz'in bir "Türk Gölü" haline gelmesi.

881/1476 Macar Kralı Matias Corvinus'un Böğürdelen'i geri alması; bunun üzerine Fatih'in Boğdan seferine çıkması.

882/1477 Sadrazam Gedik Ahmed Paşa'nın azli ve yerine Karaman Mehmed Paşa'nın tayini; İnebahtı kuşatması; Osmanlı akıncıları Venedik karşısına kadar ilerliyor.

883/1478-9 Uzun Hasan'ın ölümü (6 Ocak); Arnavutluk'ta Akçahisar'ın Osmanlı güçlerine teslim olması (6 Haziran); Osmanlı-Venedik barış antlaşmasının imzalanması; Friuli'ye Osmanlı akını.

884/1479 Osmanlı-Venedik ittifakı (25 Ocak); Macaristan'a Osmanlı akınları; Gürcistan ve Çerkezistan'da ilk Osman-

lı fetihleri (Anapa, Kopa ve Taman'ın ele geçirilmesi); Ege Denizi'ndeki bazı adaların Osmanlı topraklarına katılması; Fatih'in emriyle Memluk idaresindeki Hac yolunda bazı su bentlerinin tamiri.

885/1480 Hersek Dukalığının ilhakı; Gedik Ahmed Paşa'nın İtalya seferi ve Otranto'nun fethi; Mesih Paşa'nın başarısız Rodos kuşatması.

886/1481 Fatih'in vefatı (3 Mayıs); büyük oğlu Bayezid'in tahta çıkması (20 veya 21 Mayıs); Fatih'in, kendi yaptırdığı Fatih Camii'nin kıble canibindeki türbesine defni (22 Mayıs).

Bosna'nın fethinden önce, Mayıs 1463'de tebdil-i kıyafet ederek bir derviş kılığında Fransisken rahibi Fra Angel Zoizdovic'le görüştüğü söylenen Fatih'in portresi, her şeyi açıklıyor. Bu görüşmeden, bildiğimiz meşhur *ahidname* çıkmıştır. Hani şu, *"Hiç kimse ne Hıristiyanlara, ne de kiliselerine dokunmayacak, kaçanlara özgürlük ve güvenlikleri verilecek, geri dönebilecekler ve manastırlarında, hâkimiyetim altındaki topraklarda yaşayabilecekler"* diyen ve bugün Fonitsa'daki manastırda saklanan altın değerindeki ferman...

Fatih'in gayesi, insanlığın yüzünü Doğu'ya veya Batı'ya çevirmek değildi. Önemli olan, insanlığın yüzünü yerlerin ve göklerin yüce yaratıcısına çevirmekti. Onun görevi, toprağı gübrelemek, çapalamak ve aşılamak, velhasıl zemini hazırlamaktı. Ama bunun için de uygun bir toprağın olması gerekiyordu ve *fetih* işte tam da bunu sağlıyordu.

Okuyucusunu her yeni kitabıyla bir kere daha tarihle birlikte düşünme'ye çağıran Mustafa Armağan, *Ufukların Sultanı*'nda dedektörünü Fatih Sultan Mehmed'e çeviriyor ve onu *Ufukların Sultanı* olarak görmemizi istiyor; yalnız geçmişin ufuklarını değil, bugünün ve yarının ufuklarını da belirleyen bir *proje adamı* olarak konumlandırıyor onu.

UFUKLARIN SULTANI

Kitapta bugünün içinde bir geçmiş nefes alıp verirken, geçmişin içindeki *bugünü* de kımıldanır bulacaksınız.

9 YTL